

Dr. KÁLMÁN ÖDÖN

A RABBI KÖNYVE

BUDAPEST, 1940.

*E könyv megjelenését a zsidó írások
szellemét megértő, lelkes hívem tette
lehetővé.*

Örizzék e sorok hálás kegyelettel

a felejthetetlen Szülők:

Löwy Lipót és neje Alpern Rozália

חיה שרה בת אביגדור ש"א גנענדל | יהודה בן ברוך הלוי ש"א אסתר
י"ד שבט תר"ף | כ"ג שבט תרצ"ג

Beck Mór és neje Fleischmann Julianna

יטל בת אברהם ש"א הענדל | משה בן דוב יהודה ש"א מרים
כ"ג כסלו תר"ץ | ט' אדר תר"ץ

drága emlékét.

Bevezetés.

A rabbi könyve.

Túl sokat ölel fel a cím; de valóban az a szándékunk, hogy *teljes* áttekintést nyujtsunk a rabbi-hivatás egész munkaterületéről, a rabbiképzésről, a rabbiszék elfoglalásának előfeltételeiről, a rabbi helyéről a közjogi és felekezeti szervezetben, a rabbi feladatairól — s ezzel a papi munka kiépítését elősegítsük. Ki lehet rabbi, mik a kötelességei és mik a jogai? Ezekre a kérdésekre kell világos feleletet adnunk. Kiváltképp kötelességeiről! Amit az iskola elméletben tanít, azt a gyakorlatban is be kell mutatnunk. Lehetőség szerint a rabbi *jelenben* végzett vagy végzendő munkaterületéről kívántunk egységes, összefoglaló képet adni. Ha azonban a múltban találunk a rabbi-hivatással összefüggő olyan tevékenységet, amelyet kár volt elhanyagolni, arról is megemlékezünk. Viszont több „eljárásra“ azért terjeszkedünk ki, mert bár nem tartozik szorosán a rabbi munkaköréhez, a hívek a rabbitól várják az irányítást, hozzá fordulnak tanácsért, döntésért. A munkakör hosszú idő alatt alakul ki; minden ágazatánál igyekszünk a történeti forrásokat megtalálni. A rabbi feladatainak felsorolásában és tárgyalásában bizonyos rendszert követünk. Alapul azt a felsorolást fogadjuk el, amelyet felekezeti alkotmányunk nyújt a rabbi munkakörének meghatározásánál (Kongresszusi szabályok I. rész 43. §.).

Ki lehet rabbi ?

A rabbiképzésről. Hazánkban a rabbiképzés a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetben történik. Konzervatívabb irányú, orthodox hitközségekben talmud-iskolákon, jesivákban tanult és három elismert rabbtól hattárát nyert rabbi működhetnek.

A *א ומיכת וקנים*-et hárman végezték (Szanh. 15b.) A rabbiképzőben a theologiai tanárok — valamennyien felavatott rabbi — vizsgáztatják és képesítik a rabbikat.

A Rabbiképző Intézet jogforrása az 1869 június 11-én I. Ferenc József király által jóváhagyott, báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter által ellenjegyzett kongresszusi szabályzat. E szabályzat V-ik szakasza után mint önálló fejezet szerepel: *Határozat a rabbiképző intézet felállítására tárgyában.* A határozat három paragrafusból áll:

1. §. Az izraelita egyetemes gyűlés az országos iskolai pénzalapból egy önálló rabbiképző intézet felállítását határozza el, mely egyszersmind hittanárok és talmudtóra tanítók képezdéje s általában a zsidó theologiai tudománynak tanintézete legyen.

2. §. A rabbiképző intézet szorosán a mozaikorabbini tan alapján álland; a talmud és szertartási törvények tanításáról különösen gondoskodand; egyszersmind azonban a tudomány mai állása követelményeinek is kell, hogy tökéletesen megfeleljen.

3. §. Az izr. egyetemes gyűlés ezen intézet szervezési és tantervének kidolgozására szakférfiakból álló héttagu bizottságot választ, mely a tervezetet, életbeléptetése végett, a legközelebbi egyetemes gyűlés elé terjesztendi.

A rabbiképző jelenleg az 1912 május 1-én Zichy kultuszminiszter által jóváhagyott „Szabályzat” alapján működik. A Szabályzat lényegesebb, a rabbiképzésre vonatkozó rendelkezései:

1. §. Az országos rabbiképző intézet rendeltetése rabbikat képezni s egyáltalán mindenkinek az előadott tudományok elsajátítására alkalmat nyújtani.

2. §. A rabbiképző áll:

a) alsó tanfolyamból, mely öt évre (osztályra) terjed s melyben a tanulók összes oktatásukat az intézetben nyerik és

b) felső tanfolyamból, mely öt évre (évfolyamra) terjed s melynek hallgatói az összes theologiai tudományszakokban nyernek kiképzést; általános tudományos kiképzésük céljából pedig egyidejűleg az egyetem bölcsészeti karának előadásait látogatják.

12. §. Az intézet *alsó tanfolyamának* első osztályába *oly tanulók vétetnek fel*, akik már 13. évüket betöltötték, de 20. évét túl nem haladták és a gimnázium alsó négy osztályát sikeresen elvégezték (a gyakorlat szerint legalább „jó” eredménnyel), vagy erről felvételi vizsgát tesznek, továbbá a theologiai tárgyakból ugyancsak felvételi vizsgát tesznek, valláserkölcsi előéletükről illetékes helyről bizonyítványt hoznak. Az alsó tanfolyamba való theologiai felvételi vizsga tárgyai: Szentírás (Mózes öt könyve, történeti könyvek), héber nyelvtan (alaktan) és talmud (könnyebb szövegek megértése Rasival).

20. §. A felső tanfolyamba az léphet, aki az intézetben érettségizett, vagy más elismert középiskolában és a theologiai tárgyakból az érettséginek megfelelő írásbeli és szóbeli felvételi vizsgálatot tesz és a valláserkölcsi életéről elfogadható bizonyítványt mutat fel.

A konzervatív rabbik jogforrása:

1. az orthodox statutumok hatodik szakasza (26. §): „csak olyan egyéneket szabad rabbik gyanánt szerződtetni, kik három hittörvényhű, zsidókörökben elismert rabbtól a rabbinátusi tisztség gyakorlására oklevelet kaptak.”

2. az 1885 évi 1924. számú vkm. rendelet B/2. szakasza, mely szerint *anyakönyvvezetőül* csakis rabbi, vagy rabbihelyettes (vallástanító) alkalmazható, megkivántatik azonban, hogy az illető teljeskoru, legalább négy közép- vagy polgári iskolai osztályt jó sikerrel végzett és feddhetetlen életü magyar állampolgár legyen.

Ez utóbbi előfeltétel: a feddhetetlen élet és a magyar állampolgárság természetesen az összes hazai rabbikra, haladó, status-quo és orthodox hitközségek rabbijára egyaránt vonatkozik.

Rabbiavatás. Az Országos Rabbiképző Intézet végzett hallgatóinak ünnepélyes formák között adják át a *hattárárt* az Intézet theologiai tanárai, felavatva őket az ősi szokás, a סמיכה szerint (Num. 27, 16—23.), e szavak kíséretében: יורה יורה יורה יורה a felavatandók feje fölé emelt kézzel áldja meg őket az Intézet Rektora.

A felavatási formula talmudi forrásra vezethető vissza (Szanhedrin 5.). Sok vita volt a Palesztinán kívüli sz'micháról. A régi avatási szöveget Juda b. Barzilaj Barcelonából (13. század), majd Frankel Zakarias a breslaueri rabbiképző igazgatója ujította fel.

A rabbiszékek betöltéséről, választásról, közigazgatási jóváhagyásról. Állami törvényeink nem intézkednek arról, hogy a rabbiszékek *nyilvános pályázattal, vagy annak mellőzésével töltsenek be.* Sőt a kongresszusi szabályok szerint (40. §) „min-

den helyi és kerületi (járás) községnek fennhagyatik azon szokásos joga, hogy rabbiját szabadon választhatja . . .“ Esztendők folyamán a hazai hitközségekben a rabbihivatást *különféle cím alatt működő* rabbiképesítéssel bíró papi személyek töltötték be s ezek választási módja és hivatali pragmatikája sem volt azonos. Teljes jogú rabbik *az anyakönyvvezető főrabbi*. „Az anyakönyvvezetők (főrabbi) élethosszig választatnak és hivatalukból csupán ismételt kötelességmulasztás, vallásellenes magaviselet, erkölcsi kihágás vagy polgári bűntény miatt mozdíthatók el . . .“ (1924/1885. V. M. rendelet 7. §) „. . . választása és végleges alkalmaztatása — az előjáróság illetve és választmány jelölése alapján — az összes választóképes községi tagok szavazata (ösgyűlés) alá bocsátandó oly módon, hogy mindenki szavazata jegyére csak „igen“ vagy „nem“-et írhat; az eredményt a szavazatok kétharmada dönti el.“ (Kongr. Szab. I. rész 29. §).

A rabbikat szintén a szavazatok kétharmad többsége választja, de ők az anyakönyvvezetőt megillető állami védelemben *nem* részesülnek.

A hitszónokokat szintén kétharmad többséggel kell megválasztani, de nem szükséges az ösválasztás, megválasztásuk a választmány (képviselőtestület) hatáskörébe tartozik. *A rabbi díjlevelébe mindig beiktatandó, hogy az állás élethossziglan tartó!*

A választás eredménye, a megválasztott anyakönyvvezető okmányainak csatolása mellett, a *törvényhatóság közigazgatási bizottságának tizenöt nap alatt bemutatandó* (Vkm. 1,924/1885. sz. rend. B/5. §) A közigazgatási bizottság csak akkor tagadhatja meg a tudomásulvételt, ha a megválasztott 1. nem magyar állampolgár, 2. nincs legalább 4 középiskoláról (polgáriról) bizonyítványa, vagy 3. büntetett előéletű (u. o. 2. §). Ellenkező esetben a közigazgatási bizottság a választási okmányokat jóváhagyó tudomásulvétel végett továbbítja a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz. Sem a közigazgatási, sem a miniszteri jóváhagyást nem kell bevárni; a megválasztott rabbi, ha rendelkezik az említett három kellelkel, megkezdheti hivatali működését, állásába beiktatható. (Az 1895:XLII. t.-c. értelmében lelkész-rabbi csak az lehet, aki *képesítését Magyarországon nyerte.*)

A csatolandó okmányok: 1. Rabbiképesítés (oklevélmásolat), 2. Világi képzettség: érettségi bizonyítvány és doktori oklevél (másolat), 3. Születési bizonyítvány, 4. Újabban óvatosságból az illetőségi, illetve az állampolgársági irat, 5. Hiteles megválasztási jegyzőkönyv.

Rabbibeiktatás (installáció). A rabbi hivatalba iktatása rendszerint ünnepélyes formák között történik. Ha nincs is kialakult, formasághoz kötött iktatás, ha nincs is jogi jelentősége az installációnak, hiszen a talmudi szellem azt tanítja: „a munkája az avatása“ עבודתן מהנכתן (Sebuoth 15a), mégis mély nyomot hagy a Gyülekezet lelkében, amikor lekipásztorát egy idősebb rabbi hivatalába iktatja.

Vidékenként változik az ünnepség formája. Három rabbiiktatásnál töltöttem be az iktató szerepét s ezeken alakult ki az alanti sorrend.

Az ünnepély sorrendje a következő:

1. A Gyülekezet vezetői a templom bejáratánál tórával várják a megválasztott rabbit és iktatóját, üdvözlik a rabbit s átadják neki a tórát. (Szimbolizálva a tanítás és a ritusbeli döntés jogát).

2. A rabbi és iktatója az almemorra (frigyszekrényhez) mennek s a tórát visszahelyezik.

3. Zsoltárének és Hiszekegy.

4. Iktatóbeszéd. Befejezésnél az iktató rabbi a szószékre hívja, majd megáldja az iktatandót.

5. Székfoglaló beszéd.

6. Zsoltárének és Hymnus.

II.

A rabbi templomi munkaköre.

A rabbi hitszónoki munkaköre.

Hitszónoklás. A *hitszónoklat kialakulása*, története eldönti számunkra azt, hogy mikor és miről tanítsunk a szószéken és a tanházban. A zsinagógai hitszónoklatok kialakulása több alap-elemre vezethető vissza. A szövegértelmezés, a (körülrít) fordítás, a prófétai szakaszok liturgiába illeszkedése és a Szövegtől független moralizáló tanítás — mind megannyi kiinduló patak, mely külön-külön is a hitszónoklatot eredményezte. Mindezek egymásba torkolása azután a legrégebb időtől fogva kialakította a zsinagógai hitszónoklatot.

A hagyomány szerint már Mózes elrendelte a hitszónoklást (Deut. 31, 12.)
הקהל את העם . . . שמעו ושמעו ושמעו ילמדו . . . את כל דברי התורה הזאת
„Gyűjtsd egybe a népet: férfiakat, asszonyokat, gyermeket és kapudban élő zsellért, hogy *meghallgassák* és megtanulják (azt) és Istent félők legyenek és vigyázzanak, hogy megtegyék a Tannak mind az igéit.“ E tanítás mindig alkalomszerű, a nap jellegzetességével foglalkozó legyen, vallásos tárgykörű, az ünnepet és törvényeit ismertető.

„Mózes rendelte el Izraelnek, hogy a nap tárgykörét tanítsák, peszách törvényeit peszáchkor, áceresz-ét ácereszkor . . .“
משה תקן להם לישראל שיהו . . .
Meg. 4a és 32a. שואלין ודורשין בעניני של יום הלכות פסח בפסח וכו'

A hitszónoklatok kezdetéről. I. A hitszónoklatok első nyoma a *szövegértelmezés*. Nechemias könyvében található *מבנים את העם לתורה* (8, 7) „és *értelmezték* (a leviták) a népnek a tant“, miután felolvasták azt. A Szentírás más helyén is nyomát találjuk a *papi tanításnak*. Jehosáfát király „elküldte nagyjait . . . hogy tanítsanak Jehuda városaiban, levitákat és papokat . . . és velük volt az Örökkévaló tanának könyve és körüljártak mind Jehuda városaiban és tanítottak a nép között“ (II. Krón. 17, 7 és a kk.) Az irás — „*fejtegetés*“ *דרש* először Ezránál van említve (7, 10), aki „arra irányította szívét, hogy „*fejtegesse*“ és megtegye az Örökkévaló tanát, hogy így taníthasson Izraelben törvényt és jogot“, azután a Krónikák könyvében (II. 14, 22) Iddó próféta írásba foglalt „*midrás*“-történeteiről (II. 24, 27), mindkétszer mint „*midrás*“-ról,

fejtegető iratokról történik említés. Később e bibliai források alapján általános lett a **דרש** szónok kifejezés.

Ex. r. 42, l. **דהוה קרייא ותניי ופייטן ודרשן** Lev. r. 30. **דרשן** A **זו שיטת אבא הדורש**
„Ismerte a Tórát, a misnát, költő és szónok volt.” (R. Eliezer, Simon fia.)

Philo szerint nem volt egységes szokás abban, hogy a hetiszakaszt és haftórát *ki* magyarázza: néha a tóraolvasó, néha más hozzáértő. A *mai* értelemben vett hitszónoklat első nyomai *Philo* homiliái.

II. A szónoklatok kialakulásához hozzájárultak a *targumok* is, mégpedig az erősen parafrázált *targumok*. Ezt igazolja a moralizáló Jónatán *targumban* többször előforduló **עמי עמי בני ישראל** „népem, népem, Izrael fiai!” felszólítás, amely élőszóval való oktatásra vall. Ahhoz a szentírási részhez, amely nem szolgált magyarázat tárgyául, nem volt *targum*. Amikor a hivatalos és pontos *targumok*at kanonizálták, elvesztették varázsukat és lassanként kimaradtak a liturgiából. Helyüket a *midrás*, a hitszónoklatok foglalták el. (Elbogen: *Der jüdische Gottesdienst* 188 és k. lapok.)

III. A Szóferim traktatus elmondja, hogy a tóraolvasás után **ודרשו הרגמו ודרשו** röviden *fordítják, magyarázzák és összefoglalják azt* (XIV., 4) *a haftórával* együtt. Ez és a próféta beszéde volt az istentisztelet „szónoklata”. Ezt az összefoglalást, magyarázást Európában nem vezették be. A machsor Vitry csak kettőt közöl: a kivonulás (Ex. 13) és a tíz ige (Ex. 19) fejezetét. A *sabuothi ákdómusz millin* olyan introdukcióféle, európai költői feldolgozása az átmentett *targumnak*. Hosszú évszázadok után a frankfurti rabbigyűlés elhatározta a perikopáknak és a haftóráknak nemzeti nyelven való összefoglalását.

IV. A *szövegtől független moralizáló szónoklatok*, a próféta beszédek, bekerültek a liturgiába. Ezek a *tanítások* is lassanként összeolvadtak a mózesi szöveggel és mindkettőnek törvényközlő és moralizáló magyarázatából kialakultak a *midrások*, a hitszónoklatok kezdő formái.

*

A talmud sokszor tesz említést szónokokról és szónoklatokról.

A *tannák* idején Semája és Abtaljon, mint kiváló hitmagyarázók **דרשנים גדולים** ismereteseek. (Peszachim 70a). Ben Zomát halálakor elgyászolják: „nincs többé szónok.” **משמת בן זומא במלו הדרשנים** (Szóta IX. 15.) Már az *első században* tartottak rendszeres szombati prédikációkat (Mt. 1.21, Luk. 4, 31.)

Az *amórák* korában חכם „bölcse” volt a hitmagyarázó neve. Gamliel és Eleazár ben Azarja idején *minden héten* volt hitszónoklat נדרוש מר חדא שבחא ומר חדא שבתא. שנת של מי היתה (Ber. 28a). A közönség jobban szerette a moralizáló tartalmút, mint a törvényt magyarázót. (U. o. Hasonlóan Chag. 3a.) Asszonyok, gyermekek is hallgatták az előadásokat (Chag. 3a) נשים באות טף למה באין ... כדי ליתן שכר למביאייהן. A talmud szerint már Ezra (Sab. 30a u. o. Rasi is!) elrendelte, hogy a prófétáról olvassanak és az ünnepekről szóljanak (Meg. 32a).

A *peszichák* mutatják, hogy mik voltak a textusok. (Meg. 13a.)

Előfordulnak *templomon kívüli* beszédek is דורש ברבים.

Sokszor olyanok előtt tartottak előadásokat, kik nem is voltak méltók reá (Chullin 59b), sőt nem is alkalmas szövegekről (Szanh. 99b) שהיה יושב ודורש בהנרות של דופי

A szónoklatokban nemcsak a hagyományos könyveket használták fel. (Szanh., Chélek, 100b.) Abaje és r. József szerint a szép és jó dolgok felhasználhatók Ben Szirachból is. Idézik is Simon b. Setach, Rav, Sámuel és még többen is. מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו

A talmud megemlíti, hogy női szónokok is voltak (B. B. 119.b.) דרשניות הן שהיו אומרות וכו', Valószínűleg Celofchod leányai jól értették a Tóra szavainak magyarázatát.

Voltak, kik a szónokok költői hasonlatán gúnyolódtak s ezért büntetést kaptak (B. B. 75a). ייקא ... מלגלג על דברי הכמים אתה, נתן עיניו בו ונעשה גל של אבנים.

A hitszónoklatok hallgatására oly nagy számban tódult a nép, hogy oly nagy porfelhő keletkezett, hogy szinte elsötétítette a napot. (Keth. 106a.) נפצי גלימיהו היה סליק אנקא וכסי ליה ליומא

A rendszeres szombat délelőtti beszédről Jeromos is értesít: Még meg is tapsolták a sikerült előadást. (Dubnov III. 281.) Dávid b. Jachja is úgy vélekedik, hogy minden szombaton előadást kell tartani (Marx: Évkönyv 5.). A szefard rabbik nagyobb súlyt helyeztek a szónoklásra, mint az askenázok.

S'loh שני לוחות הברית már nemcsak azt követeli, hogy kivétel nélkül minden szombaton legyen hitszónoklat, hanem a beszéd tagozódását is kijelöli:

1. a biblia szakasz világos magyarázata és
2. a gyakorlati, időszerű törvények közlése után
3. erkölcsi oktatás, intés fejezze be a beszédet, de mindig szem előtt kell tartani, hogy előbb magadat javítsd, azután másokat (S'loh 185b).

A hitszónoklatok ideje.

Úgy látszik, hogy a hitszónoklat elmaradhatatlan része volt a szombati és ünnepi, sőt emléknapi istentiszteleteknek. A מקרא קודש tóraolvasást és tóramagyarázatot jelentett. A Talmudban, láttuk, a szombatot arról nevezték el, aki aznap előadást tartott. (Ber. 28a.) Gamliel idején ugyanis felváltva tartották hetenként (szombatonként) előadásait. Kitűnik hagyományainkból az is, hogy a midrások nemcsak irodalmi művek voltak, hanem évről-évre a hétről-hétre felhalmozódó szónoklatok gyűjteménye. A sokszor túlrövid, szűkszavú mondatok arra utalnak, hogy a szónoklatok vezérmondatai, olykor csak vezérszavai a midrások. A továbbiakból kiviláglik, hogy még az emléknapokon, pl. púrimkor, továbbá szertartásokon, lakodalomnál, gyásznál és minden vallásos összejövetelnél sz'udász micvó-nál is tartottak hitszónoklatot.

A szónoklatok sokszor túl hosszú ideig tartottak; a közönség belefáradt hallgatásukba, hirtelen fordulatokkal, képtelennek látszó állításokkal kellett figyelmüket felfrissíteni.

Voltak hónapokig terjedő, sorozatos szónoklatok, hétről-hétre egyazon tárgykörből (Pesz. 62b.) נִחְנִייהּ בְּהַלְתָּהּ יְרַחֵי

Megemlítésre méltó, hogy a talmud tud péntek esti szónoklatokról is, holott ezt csak a haladó kor kényszer-eredményének tekintjük! ר' מאיר יתיב ודרש ברליי שבתא ושבתא (Lev. r. 9. 9.)

Hitszónoklati napok: Szombati hitszónoklatok.

Hitszónoklatot tartunk szombatonként. A talmudi időkben minden szombaton volt hitszónoklat, ez a jelenség hatással volt a későbbi idők alakulására is. Ezt követik ma is a nyugati államokban, különösen nagyobb városokban. Hazánkban és Keletre ritkábban hangzik a hitszónoklat. Legalábbis a főistentiszteleteken; (a délutáni bibliamagyarázat sokkal általánosabb, mint a délelőtti prédikáció.) Sokhelyen hosszabb imát mond a rabbi, beleszöve a hetiszakasztartalmát.

Rendszeresen szónokoljunk a következő szombatokon:

(Nem kívánom fejtegetni, hogy ragaszkodjunk-e a délelőtti szónoklathoz, vagy inkább péntek este beszéljünk. Én ez utóbbit követem.)

1. Minden Újholdhirdetéskor. Ha az Újhold szombatra esik, akkor ez utóbbi szombaton.

2. *A három gyászhét egyik (Cházaun) szombatján.*

3. *Náchámu, vigasztalás szombatján.*

4. *A sz'lichausz előtti szombaton.*

5. *A zsinagógiai év utolsó szombatján.*

6. *Sábbosz Sűvó-kor.*

7. *Chanukka szombatján.*

A délutáni siur-előadáson — amennyiben nem tart a rabbi szugjo-t — a talmud Chanukkáról szóló szakaszát (Sábbosz 21.) adjuk elő. A כבחה זקוק לה kérdés és vele kapcsolatban a chanukkai törvényeket tárgyalhatjuk.

8. *(Szökőévben) Sauvovim előtti szombaton.*

A sauvovim böjtökkel kapcsolathán néhány helyen még mind a 8 héten át beosztva akad 10—10 böjtölő; más hitközségben az a bevezetett szokás, hogy ugyanazon az egy csütörtökön tartjuk az általános böjtöt (ezt egy héttel előbb körlevélben közöljük híveinkkel); ismét másutt mind a 8 csütörtökön délig böjtölnek és לויח-t olvasnak. Ha valamelyik csütörtökre újhold, S'vat 15, szóval kiemelkedő nap esik, akkor a megelőző hétfőn tartjuk a sz'lichauszt.

9. *A Síró, Mózes diadaléneke szombatján.*

10. *A tíz ige szombatján.*

11—14. *Purim előtti szombat, illetve a 4 Pórósó szombatjain.*

(A púrими szónoklatok vázlatait olvashatjuk Megilla-ban.) פורים Meg. 4a. שחל להיות בשבת שואלין ודורשין בענינו של יום

15. *Sábbosz há-gódaul-kor*, miként Sűvó szombaton az erkölcsi tanítás előtt hagyományos szellemben tartott d'rósót mondhatunk; még ha a hitközségben különben nem igen van tere a halachikus előadásnak, akkor is szívesen fogadja a közönség, ha a rabbi élő láncszeme a talmudtanulásnak. (A szugjót áttanulhatja az előimádkozóval.) Sok helyen a délutáni minchánál kerül sor a haláchikus és mégis népszerű előadásra. A végén Kaddis dirábbónon-nal (S'loh közlése). A Talmud idején a rabbi a Kalla hónapjaiban tartott előadást, Adarban és Elulban (B. M. 97a.) ביומא דכלה. Ebből a hagyományból ered ennek a két szombatnak a haláchikus előadása. Az előadás tárgya: a közeledő ünnepek. E két szombati d'rósót fontosnak tartja B'né Jiszachar: Széfer Matamim, 42 lap.

Sábbosz há-gódaul-kor, a peszach előtti szombaton, elmondjuk a peszach szabályait. Ilyen alkalmakkor mindig foglalkozhatunk egy-egy speciális, mai viszonyaink közt időszerűvé vált kérdéssel.

Szükségesnek látjuk, hogy e helyen szóljunk a rabbi rendszeres talmud-tanulásáról.

A talmud rendszeres tanulását nem lehet elég nyomatékosan hangoztatnunk! Minden rabbi szent feladata ez. Akár úgy tanulunk, hogy nap-nap után „tanuljuk“ a kiválasztott maszichtát, hogy évenként legalább egy kötetből befejező *szijjumot* tarthassunk, akár úgy, hogy bizonyos témakört választunk alaposabb kutatás tárgyává, de minden igyekezetünkkel folytatói legyünk elődeink talmudikus szellemű életének. Hitközségeinkben sokszor az egyetlen ember a rabbi, aki Izrael szellemi kincseit továbbviszi. Miután a forrásmunkákhoz nehéz hozzájutni, a következőkben közlünk néhány témakört fontosabb lelőhelyeivel. Ez utóbbiak felsorolása nem teljes. (Forrásunk a közismert *כסף נבחר*, melyet Baruch Goitein Benedict högyészi rabbi állított össze.)

- איין מבטלין איסור Teruma V. 9., Béca 4a, Pesz. 30a, Ab. Zara 33b., Gittin 54a, Chullin 98a.
לכתחלה
- איין איסור חל על Chullin 113b, 103a, 37a, 100—101, Kidd. 77, Pesz. 35, 36, (איסור כולל, איסור מוסיף, איסור בבת, אחת, איסור חמור.)
איסור Ned. 17.
- אסמכתא B. B. 168a, 173a, B. M. 65b, 48a, 73a, 104a, 109, Szanh. 24b.
- ברי ושמא Keth. 12b, B. B. 135, B. B. 97a, b, B. K. 118a, B. M. 116, Szóta 25.
- ברירה Gittin 24, 73, Erubin 36b, Jóma 55a, Béca 10a és 37b, Pesz. 88b.
- גרגול שבועה Kidd. 27b, Seb. 48b.
- דבר שאין מתכוון Béca 23b, Sabbat 27b, Pesz. 25b, Sabb. 22, 46, Jóma 31b.
- דבר שיש לו מתירין Ned 57b, Jeb. 81b, Béca 3b, 4a, 10b, 38a.
- דינא דגרמי B. K. 100a, B. K. 54, Seb. 37b.
- הואיל Pesz. 46a, 61a.
- חזק שאינו ניכר Gittin 53b, 44a, B. K. 45 és 100a.
- זכין לאדם שלא בפניו Kidd. 42a, B. M. 71b, Gittin 11b, Szanh. 68b, B. M. 12a.
- חוקה Chullin 9, 10b., Pesz. 10a., Erubin 35a., Kid. 79a, b (חוקא דרבא) חוקה שליה עשה שליחתי, ה' אין 17 Gittin אישה מעייה, אין אדם פורע תוך זמן, אין אדם מעיז בב"ח, ה' בב' או ג' זימני
- טעה בדבר מצוה Sabb. 13/a., Szukka 41b., Pesz. 71b.
- יאוש קונה או לא B. K. 66a, 67b, 69a. B. M. 27a, Gittin 39a, 55a.
- כף יתר כנטול דמי Bech. 40a, Chullin 58a.
- כל העומד לשרוף Seb. 43a, B. M. 100b. Chullin 72a.
- מידה במקצת B. M. 3a, Seb. 38b, B. M. 98a, 100a, Seb. 40a. 42a, 43a.
- מוקצה Sabb. 44a, 46a, Béca 2a, 30b, Szukka 46b, Chullin 14a.
- מין במינו Zeb. 77b, Chullin 87a, 99a, 100., Pesz. 27b, Béca 38a.
- מסיה לפי תימו Jeb. 121a, Gittin 28b, B. K. 114b.
- מצות צריכות כונה R. H. 28a, Pesz. 114a, Berach. 12a, 13a.
- או לא
- מצות עשה שהזמן גרמא Kid. 29a, Pesz. 43, Ber. 20a, Kid. 29a, Szukka 28, Meg. 4a.
- מתוך Béca 12, Keth. 7a, Pesz. 5b, Seb. 44a, B. M. 97a.

- נותן טעם בר ניט Chullin 111a.
 ספקא Kid. 72b, Erubin 35a, Keth. 9a, 14a, B. K. 11a, Pesz. 10a.
 Becó 2a (és kk.)
 קבוע Keth. 15a, Szanh. 79a, Jóma 84b, Pesz. 9b, Chullin 95a.
 קים ליה בדרכה מי Mak. 4a, Keth. 36b, Chullin 81b, Szanh. 72, 73.
 רוב Chullin 11a, Szanh. 69a, 72a, 80a, Sabbath 135a, Chullin
 76a, Jóma 84b.
 שליחות Kid. 41a, Pesz. 91b, Gittin 13a, 23a, B. M. 71b, Kid. 9a,
 23b, 44a, B. M. 96a.
 תדיר ושאינו תדיר Zeb. 89a, 90, Ber. 28a, 51b, Szukkó 54a, 56a, Meg. 29b.
 תנאי Kid. 61a, Gittin 75a, 76a, 84a, Seb. 35a, Jeb. 53b. Kid.
 6b, 49b, B. M. 51a, 94a, Keth. 24b, 83a.

Ünnepi hitszónoklatok.

16. *Minden ünnep előestéjén* rövid bevezető imát, vagy beszédet mondunk. Kol nidré és Chanukka estjén a szónoklat mélyebben szántó, nagyobb szerű, a többi estéken — neílónál is — rövidebb.

17. *Minden ünnep első és utolsó napján.*

A hagyomány szerint ezt már Mózes elrendelte. (Meg. 4a. és 32a.) משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בעניני של יום הלכות (Meg. 4a. és 32a.)
 Összesen mintegy 14-szer évenként mondunk ünnepi szónoklatot.

17b. Mázkirnál, a gyászének után, a rabbi (magyar) imát mond az elhunytak lelki üdvéért. Legalább egyszer egy évben külön felolvassuk a helybeli zsidó *hōsi halottak neveit*.

Az *alapítványozók* קרן קימת neveit szintén a rabbi olvassa fel, valamint elhunyt *elődeinek* nevét.

18. *Az ünnepi sátorban* felnőtteknek, középiskolásoknak s kisebb növendékeknek 1-1-szer. Ilyenkor a rabbi mondja a Kiddus imát. A megjelentek, hogy elmondhassák a „lésév bászukkó“ imát, kis kalácsokat fogyasztanak.

19. *Sóvuasz és Hausánó rábbó virrasztásánál* a rabbi bibliamagyarázatot tart. A virrasztási „tanulás“ befejezése után kaddis di-rábbónón (Mag. Abr. Orach Ch. 494.)

20. *Szimchász tauró délután.* Ujabban a Chaszanim szeretetlakomáját együttesen, a hitközség tanácstermében tartják, ilyenkor a rabbi hagyományos szokás szerint סמיכת התורה áttekintő magyarázatot tart, a tóra befejező és kezdő tanításait hozza közel egymáshoz. Az aram nyelvben סמכא ünnepélyes étkezést jelent. De ugyanez a gyök jelenti az egymás után következő tórai mon-

datok kapcsolatát. למה נסמכו . . . A kettő összefoglalásából származik a סמיכת התורה fogalom.

21. *Szijjumot* tart a rabbi a peszách előtti napon a reggeli imánál. Ennek rendje: Olénu, reggeli ima befejezése. Röviden ismertetjük a szijjum etikai értékét, azt, hogy egy könyv áttanulmányozásának befejezése oly öröm, hogy ez a magánosok böjtjét, a תענית-ot feloldja. Majd a befejezésre kerülő traktátust ismer-tetjük röviden s néhány tanulságos, főleg etikai mondatot olva-sunk és fordítunk a szövegből, végül az utolsó sorokat olvassuk. A „hadron“-t és a j'hi rócaunt kaddis di-rábbónonnal a rabbi mondja. A szerény sz'udász micvón vegyen részt a rabbi is. Igen fontosnak tartjuk, hogy a befejezendő traktátust a rabbi 1—2 hoz-záértő emberrel szombat délelőttönként, a muszáf után rendszere-sen végigtanulja. A befejezés utáni sz'udóról már a talmudban olvashatunk. Sab. 118b., S. A. O. Ch. 551. 10. S. A. J. D. 246, 26.

A zsidóságban ügyeltek arra, hogy mindennek a befejezése derűs, optimisztikus legyen. סיום בדבר טוב. Még a próféták korholásait, feddő-beszédeit, sőt a Siralmak Könyvét is „jóval“ kell befejezni. A talmud-trak-tátusokat r. Asi és Rabina מסיים בשבח reménykedést kifejező gondolatokkal fejezték be, még ha nem is egészen az illető kötet tárgyköréből valók is. Egy egy új tórapéldány írásának befejezésekor עושין סעודה לנמרה של תורה (Miór. Sir ha-sirim I., 9.). A tóra egy-egy kötetének befejezésekor סיום הספר נהגו לומר למסיים לקרות בתורה בכל פעם: הזק (O. Ch. 139, 11) R'mó szerint (O. Ch. 139, 11) Az egész tóraolvasás befejezésekor azt olvassuk (u. o. 669) שומחין ועושין בו . . . A traktátusok befejezésénél a talmudi időkben ünnepet tartottak: (Sab. 118b.) . . . דשלים מסכתא עבירנא יומא טבא לרבנן . . . A Sulcan Aruch is kodifikálja a szokást. L. O. Ch. 470 Báér-Hétév 3: כשמסיים מסכתא: R'mó: J. D. 246, 26 és המיקל בתיב בסעודת מצוה לא הפסיד מצוה לשמות ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה. Az örömteli befejezést bibliai forrásokra vezetik vissza. Algirban Jitró szakasz csütörtökjén סיום חג-ot tar-tanak, mert azt olvassuk (Ex. 18, 22), hogy a Tíz ige után Jitró és Mózes לאכול להם עם חותן משה. Magát a סיום szót is úgy bontják kezdőbetűkként סעודת יתרו ומשה.

Salamon király is (Kir. I. 3, 12) ünnepélyt tartott, miután a „tudás“-t megkapta Istentől ויעש משתה . . . נתתי לך לב חכם ונבון . . . ורבי נהג בחכמה (2, 3) akként értel-mezik: Ha szívem bölcseséget tanult, szabad vagy *kell* ünnepet tartani (R. Mózes Hagiz magyarázata).

A peszách előtti nap szijjumjáról Maharam Müncz tanítja, hogy akként intézzük tanulásunk, — még inkább halasszuk is a kötet befejezését, — hogy ע"פ-
*
kor történjék az (S. A. J. D. Báér Hétév 18.).

Éruvé chácérauszt rendszeren peszách beköszöntése, mincha előtt tartanak. Hagyomány, hogy a közös tulajdonban lévő lisztből

sütött tésztával, tehát a máccóval, szimbolikusan közös háztartással bírókká, egy családdá egyesítik az egyazon házban lakókat, hogy azon belül mint magánterületen a szombati „hordás” megengedett legyen. (Különben a több lakójú ház nem magánterület.) A kenyeret elteszik egész évre, ezért szokás épen máccó-t eltenni! (Kenyeret nem lenne szabad peszachon át őrizni.) A máccót vidéken, kis helységeekben, a templom nyugati falán belül, láthatóan őrzik. A szertartás: A rabbi az almemóron átadja a máccót az előimádkozónak, az ismert szöveget mondva *זכה בעירוב זה לאחינו בני ישראל*, majd visszaveszi az éruvot és bróchót mond: *בא"ה . . . בהדין ערובא יהא שרא לנא לאפקא ולאעלא בכ"ל שבתות השנה וגו',* (L. S. A. O. Ch. 346, 408, 527-528.)

Kiemelkedő hétköznapiok hitszónoklatai.

22. *Elul hó Jaum Kippur Kótonja-kor.*

23. *Adar 7-iki emlékűnnepen és Chevra sz'udón.*

Az emlékűnnep liturgiája: Mincha ima. *בקישיב* ének (a szimchász tauró zulosz pijjutjából). Hitszónoklat. Az év helyi halottainak s az egyetemes zsidóság kimagasló halottainak névszerint való megemlézése. Kaddis di-rábbónon. Gyászének.

24. *A tanévmegnyitó és tanévzáró istentiszteleteken.*

Az istentisztelet liturgiája: A magyar Hiszekegy. Ma tauvu. Hitszónoklat. (Év végén a hittanban kitűnő növendékek neveinek felolvasása.) Himnusz.

25. *Az érettségizott növendékek és a felszabadult tanoncok búcsúztatásával kapcsolatos (lehetőleg szombat délutáni) istentiszteleteken.*

26. *Hazafias ünnepélyeken: március 15-én, október 6-án, május utolsó hetében a hősök napján (felolvassuk a hitközség hősi halottainak nevét), az ország fejének ünnepnapján.*

A hazafias istentiszteletek rendje: Hiszekegy. Ma tauvu. Hitszónoklat. Himnusz.

27. *Szárazság idején tartott alkalmi istentiszteleten.*

A rabbit illető templomi előjogok.

- *Alija* illeti a rabbit legalább azokon a napokon, amelyeken szónokol. Régebben a s'lisi aliját minden héten a rabbinak adták, később az elnökkel felváltva, kéthetenként.

Chászán tauró mindig a rabbi.

Máftir alija illeti a rabbit: *sábbosz súvó, jiszrau, zóchaur,*

há-gódaul, cházaun, (náchámu) szombatjain, sóvuausz első napján és Áb 9-én reggel.

Sabbosz há-gódaul máftirját említi B'né Jiszachar: Széfer mat'amim 42. lapján; Chazaun szombatján abból kiindulva, hogy שריד סוררים inkább a rabbi sértse önmagát, mintsem más sértse őt. Táanis 15b. Ugyanígy olvassuk ezt: Einstein: Ozar Minhagim 246b. és Minhag ben Jákob 183.

A rabbi a S'ma imát hangosan recitálja neginók szerint a „l'mádn jirbu“ szakasztól „emesz“-ig.

A rabbi imádkozik elő neilókor.

Már a Talmud is említi Ta'anisz 24a. ר' גור תענית ונחית קמיה לפני התיבה. Jer. Ta'anisz 67c. és Jóma 87b.-ben, ahol Ula áll az előimádkozó helyére Neilókor.

A Szidur Ja'avec is utal erre: בוחרים איש זקן וירא שמים או רב העדה להיות השייך לתפילת נעילה.

A rabbi recitálja először az „un'szánne taukef“-ot: „k'vakorasz“-tól egész „usz'súvó“-ig. Az ávaudónál: „v'hákauhánim“-tól a leborulásig; „olénu“-ból: „vá'ánachnu kaurimtól“ — „lifné melech“-ig.

A rabbi imádkozik elő: „Z'chaur brisz“ szlichauszkor (és előtte való este ma'arivot.) Sabbosz 30a. Mózes is, Salamon is a זכור-t imádkozta és Isten meghallgatta. E sz'lichauszkor fehér főünnepi süveget visel a rabbi.

Valamikor *a tál* és *gesem* imát is a rabbi mondta. (Aszaf R'sumosz 282.) Ennek maradványa az előimádkozó fehér talárja ezeken a napokon.

A rabbi diktálja a saufor-fúvás sorrendjét.

A rabbi kol-nidré imánál az előimádkozó mellett áll másodmagával a bí'sívo sel mááló mondattól kezdve a sehechejónu-ig.

A kol-nidré eredete a hátorász (háforász) n'dorim, a „fogadalmak feloldása“ szokásra vezethető vissza. Ma is szokásban van erev Raus ha-sónókor a régebbi imakönyvekben megtalálható szövegek elmondásával 3 tagú kollégium előtt feloldatni elhamarkodott vagy elfeledett fogadalmainkat. A kollégium tagjai egymást felváltva mondják el a feloldó formulát: מותר לך (Ned. 16., Gittin .5., S. A. J. D. 203—235-ig). A napi életben is előfordul olykor, hogy a rabbi feloldja (3 tagú kollégiummal) az elhamarkodott fogadalmakat e formulával: מותר לך, שרוי לך, מהור לך (3-szor).

A rabbi mindenkor kíséri a tórát; még kol-nidré este is, amikor az előimádkozó az aur zórua láccádik mondatokkal körülviszi a tórát. Ha két tórából olvasnak, a második tórát a rabbi viszi körül. Németország nagyobb hitközségeiben mindig a rabbi emeli ki a tórát a frigyszékrényből s ő adja át az előimádkozónak. Az egészen modern nyugati hitközségekben a rabbi viszi körül a tórát, ő olvas fel belőle, ő helyezi vissza, az előimádkozó csak az éneklést végzi.

A *szukkauszi körmenetekenél* (hákofausz) a rabbi az előimádkozó után halad lulovjával, szimchász tauró körmenetnél tórával.

A tisó b'óvi kinausznál a rabbi recitálja a következő szakaszokat: מי יתן ראשי החרישו ממני és egy Cijjon elégiát.

A rabbi olvassa először az *Omert*. (Eisenstein 297).

Mázkir végén a rabbi kaddist mond (Al Jiszróel v'al cadikajó . . .), ugyancsak az *Adar 7-iki emlékűnnepélyen* beszéde befejeztekor.

A rabbi mondja el a Kaddis di-rábbónont a reggeli *korbonausz*, a péntek esti *bámme mádlikin*, a szombat délelőtti *Én kélauhénu* és a szijjum után; ámde a Kaddist rendszeren *aggádikus* részek tanulmányozása előzi meg. Ezért a *halachikus* rész után תלמידיו וכן יהא שמה רבא שעונין אחר הגדה שהדרשן (Rasi, Szóta 49a) mondatok egyikével fejezzük be a tanulást.

Jaum kippur kóton befejezésénél a s'má előtt a rabbi nyitja ki a frigyládát, ezért az egész imánál a rabbi tálliszban van.

Szimchász taurókor a tóra befejező 3 mondatát a rabbi olvassa fel a tórából (O. Ch. 669.), sőt ugyanakkor ő az első széfer g'lilója is (Chájjim Soal II. 68.).

Új tóra írásánál a rabbi írja az első és utolsó betűket.

A rabbit illeti az az előjog is, hogy a מי שברך oknál az ő nevét említik először, az előljárók előtt, mind a tórához hívottak áldásainál, mind a mazkir utáni áldásoknál.

Sok helyen, különösen a nyugati hitközségekben észlelhető az a helyes törekvés, hogy a rabbi a templomban minél több funkciót végezzen. Nem a laikusok visszaszorítása a cél, — bár a hagyományok ismerete nélkül és a hagyományos vallásos élet mellőzése mellett a világiak templomi szereplése igen sok félszeg helyzetet teremt — hanem inkább az ennek a törekvésnek célja, hogy a templom lelki gazdájául mindinkább a rabbit tekintsék. Ne a templom alkalmazottja, hanem a templom *rabbija* legyen a rabbi! Ilyen, a nyugaton már elterjedt rabbinikus funkciókról kívánunk említést tenni. Jelentéktelen dolgoknak látszanak, de idővel a rabbi tórához és templomhoz való viszonyát jó irányban alakítják.

Tóraolvasás előtt a rabbi nemzeti nyelven elmondja a בריך שמה imát. Tóraolvasás előtt mindig (vagy legalább szombat és ünnepnapon) a rabbi emeli ki a tórát a frigyszekrényből és ő adja át a הוצאה-val megtisztelt hívőnek vagy előimádkozónak. E ténykedés mögött tudat alatt is kialakul az a felfogás, hogy a rabbi,

a tóra tanulmányozója és hirdetője, adja át a Gyülekezetnek a tórát felolvasásra. A rabbi a tóra őrzője. Az egészen modern községekben a *rabbi olvassa fel a tórát!* Nagy feladatot róna ez a rabbira, nagy készülés, fáradság volna, sok rabbinak orgánuma, hallása sem alkalmas rá, de nagy erősség lenne ez. Legalább is a fontosabb tórarészeket: a 10 igét, a תורה-t stb. jó volna, ha a rabbi olvasná — amint az sok községben szokásban is van. Tóraolvasás után a *haftórát a rabbi olvassa fel*, sőt a szidra *talmát* is elmondja.

A szombat délelőtt szokásos magyar imát igen sok elemmel bővíthetjük: *az újszülöttekért és szülőkért, betegekért, jubileumhoz ért házastársakért, idős hívőkért magas korhatáruknál*; mind oly momentumok, melyek híveket hoznak a templomba.

Nyugati hitközségekben nagyon bevált az a szokás, hogy a szombat délelőtti imába beszövik az imát azoknak a lelkinyugalmaért a kiknek *a legközelebbi héten lesz halálozási évfordulójuk*. Erről legjobb kartotékot vezetni, azután a listát minden héten a templom előcsarnokában kifüggeszteni és a hozzátartozókat a *Jahrzeit* határnapjáról előre értesíteni.

Az istentiszteletet záró *olénu imát* a rabbi mondja (nemzeti nyelven is, a befejező mondatot héberül) és a *Kaddist is ő mondja elő* a gyászolóknak. (A pesti hitközség dohány-utcai templomában péntek este ekként történik.)

A 18 áldást záró „*Elauháj n'caur*“-t a rabbi mondja nemzeti nyelven. Köznapokon az *alapítványi mécseket* a rabbi gyújtja meg. Sok helyen az alapítványi *Jahrzeit*napokon reggel (v. az előestén) a rabbi nemzeti nyelven is mond rövid imát. Némely hitközségben a tórához hívott és גומל-t, hálaímat mondó hívőért a rabbi is imádkozik magyarul (és héberül) és megáldja őt.

III.

A rabbi munkaköre a szertartásoknál.

Születésnél. (Jore Dea 260—266.) Egykor a rabbik voltak a mohélok. Ma már valójában nincs hivatalos egyházi funkciója a rabbinak az újszülött fiúk felvételénél. (L. Anyakönyvvezetés fejezetét). Mégis helytelen lenne, ha a zsidó közösség új tagja avatásánál a vallásos vezetőnek nem lenne szerepe. Ezt érzi nemcsak a rabbi, hanem a közösség is és az élet lassan-lassan kiformálja a rabbi ilynemű tisztségét is.

Fiúújszülöttnél, a reggeli imánál, ha orvos a móhél (vagy nincs ott a móhél), a rabbi recitálja a *v'chórausz immau há-b'risz* imát *jistábbách*-ig, a hagyományos nigunnal. A többi, ilyenkor szokásos módon, fennhangon recitált imarészeket: *mizmaur l' szaudó-t*, *mi chomauchó-t* stb. az előimádkozó énekli. — Sok helyen a rabbi a *szándok*; legalábbis a névadásnál ő tartja az újszülöttet. A sz'udónál a rabbi mond áldást az ünnepi kalácsra, vezeti az étkezés utáni imát a *נורה לשמך* „hálálkodunk”. . . bevezetővel; sok helyen azonban ez utóbbit a móhél tisztségének tekintik, ilyenkor a rabbi a három utolsó „horáchámon“-t imádkozza a betoldott imákban. — A miló utáni szeretetvendégséget a Pirké d. ir. Eliezer írja elő: *חייב אדם לעשות משתה ביום שזכה לומר את בנו*.

A rabbi figyelme terjedjen ki arra is, hogy ily napokon a hétköznapi reggeli ima végén, nyitott frigyszekrénynél, az *זמירות*-t imádkozzuk, szombaton külön *זיוצר*-t; szelicha napon külön sz'lichát mondunk, az Eliezer Halévitol való *תפר ברית* kezdetűt és a *יה איום* bevezetésű, Jicchok nevű szerzőtől való *פוזמן*-t imádkozzuk. (*Ellenben a táchánun imák elmaradnak*.)

A miló a nyolcadik napon történik, a reggeli órákban. Bár a nap későbbi órái is „a nyolcadik nap“-nak nevezhető, mégse halogassuk a szertartást. Az estébe hajló délutáni órák már nem is nevezhetők „nyolcadik nap“-nak. Beteg gyermek milóját elhalasztjuk, ámde az ilyen elhalasztott milót szombaton, ünnepnapon, sőt a szombatot és ünnepet megelőző két köznapon sem szabad megtartani. Csak az idejében, tehát nyolcadik napon tartott miló miatt függeszthetők fel a szombat és ünnep munkatilalmi törvényei! *מירה* שלא בומנה אינו דוחה שבת וי"ט. A császármetszéssel eltávolított gyermek milóját is hétköznap tartjuk. A meggyógyult gyermek milóját a teljes gyógyulás utáni hetedik (hétköz)napon tartjuk.

Vérzékeny családnál követendő eljárásról l. Jore Dea 263, 2, 3. Ha egy gyermek *נולד מהור*, akkor elegendő egyetlen csepp *דם ברית קודש*. Ha nem állapítható meg pontosan, hogy a gyermek péntek este a szombat *bejötte* előtt vagy azután született-e (épen így ünnep *bejötte* előtt vagy után), akkor a kilencedik napon történik a miló. Ha a kilencedik nap ünnep (vagy szombat), akkor a tizedik, esetleg tizenegyedik, napon tartjuk a milót! Szükség esetén nem kell *מנין* a milóhoz. J. D. 265.

Ha a templomban történik a miló, akkor a következő imák után végzik a szertartást. *Hétköznapon*: a reggeli ima után, de az olénu-t csak a miló után imádkozzuk. *Szombaton*: együtt imádkozzuk a sacharisz és muszáf imát és befejezőül tartjuk a milót a hétköznapihoz hasonlóan. A három *zarándok*-ünnepen a sácharisz ima *után*. *Raus hásonókor* és *Jaum kippurkor* délelőtt a haftóra *után*. Áb 9-én a Kinausz *után*. Púrimkor a megilla *előtt*.

Ha két gyermek milója közvetlenül egymás után történik, a móhél csak egyszer mondja el a szokásos imákat. A párnázott széknek, amelyen a szándok ül: „Élijáhu trónja“ a neve *כסא של אליהו*.

A milót követő sz'udon kívül még két baráti összejövetelt tartottak. Az elsőt, a „*zóchaur*“-t, a milót megelőző péntek este rendezik. Ennek a szokásnak a megokolását Vajikra r. 27.-ben találjuk. Mielőtt az újszülött bejut Abrahám szövetségébe, hadd fogadja őt a Szombat-Királynő, a *זכור את יום השבת* parancs. *אמר ה'קב'יה' לא תבואו לפני קרבן עד שתעבור עליו שבת שאין ז' ימים*

בלא שבת ואין מילה בלא שבת. A második összejövetel a „Wachnacht“, a *briszt* megelőző estén tartják. (Részletesebben: S. A. J. D. 178, 3. Baér Hétév 5, 6 és J. D. 179, 17).

Megemlítjük még a Délnémetországban elterjedt „*chaul-Kreis*“ (חול קרייש) szokást. Midőn az újszülött anyja először megy templomba, az iskolásfiúk bibliai áldóverseket mondanak az anyának. A *chaul-Kreis* szót שם החול világi névadás kifejezéssel hozzák összefüggésbe.

Más magyarázat szerint „*Hollekreis*“ a. m. *Kreis der Frau Holle*. (Lásd Perles véleményét a JE.-ben VI. 443. lap.)

Miló alatt apró kis gyertyákat szoktak égetni. (Szanh. 32b. toszafot).

Némely vidéken a pólyafáslit utólag feldiszítik, héber mondatot hímeznek reá és tóra-mappó céljára ajándékozzák. Ilyenkor templomba viszik a gyermeket és az עין היים-ot megfogatják vele, miközben az apa seheche-jónút mond.

Leányújszülöttnél a névadás szombatján megfelelő módon (és átmenettei) a rabbi a gyermekért és szüleiért való imát told a hazáért és hitközségért való imádsághoz. (Pl. ilyen szöveggel: Neveztessek: Szóró-Sárának, Ábrahám leányának, és ezt a nevet viselje a Mindenható kegyelmével őrzött utakon . . .) (Több községben a betegekért is imát mond a rabbi.) Az újszülöttek anyakönyvvezetését később tárgyaljuk. Vigyáznunk kell arra, hogy egyes házasságoknál és egyéb rendkívüli esetekben milyen eljárást kövessünk. Ha az újszülött anyja nem zsidó, akkor a *milónál* 3 tagú *bész dinnek* kell jelen lennie és az újszülött héber neve nem a valóságos zsidó apa után igazodik, hanem: *Ben Ávróhom ovinu*. (L.: „a proseliták áttérésének rituáléja“ fejezetben.) Ilyen esetben eltérők az imák is. Proseliták (felnőttek vagy gyermekek) *milója* csak hétköznapon lehet!

Az elsőszülött kiváltása (pidjaun há-bén.) E szertartásnál nincs a rabbinak hivatalos szerepe, mégis közöljük szabályait, hogy a szertartást a rabbi irányíthassa és irányítsa.

Közismert törvényünk, hogy zsidó anyától született elsőszülött fiúgyermeket, amennyiben apja nem kauhén, nem lévi és az anya nem kauhenezs, nem levijó, 31 napos korában 5 sekellel a legközelebbi kauhénak ki kell váltani. (A Sulchan Aruch Jore Dea 305. fejj. 35. pontban tárgyalja e szentírási parancsot.) Az öt sekel időszerű megállapítása a pénznemek változásával különbözőképpen, országoként változott. Állandó elv volt: papírpénzzel *nem* lehet a *pidjaun há-bén* ritust elvégezni. A Chaszam Szófér (E. H. 127. és Jore Dea 289.) döntése alapján, aki 20 ezüst huszasban, azaz 14 ezüst márkában állapítja meg korának *pidjaun*-összegét, nálunk Rasban (O. Ch. 161, Tsubasz Rasban) tizenöt

ezüstkoronát vél elég ezüstartalmúnak a pidjaunhoz. Az ugyancsak Chaszam Szóferra támaszkodó Hoffmann Dávid Cvi viszont azt véli, hogy az állandóan változó éremfinomság miatt alkalmasabb, ha a *14 ezüstmárkának megfelelő 105 gramm ezüstöt tartalmazó ezüstitárggyal történik a kiváltás.* (Melamed L'hauil, Jore Dea 103.) Különbösen is az a fontos, hogy az illető kauhén a pidjaun céljaira felajánlott összeget vagy tárgyat *elfogadja az előírt öt sekel értékében!* אם נתן לו כלי שאינו שוה ה' סלעים וקבלו הכהן, בנו פדוי (Chochmasz Odom 150, 3). Konzervatív körökben a rabbi készenlétben tart megfelelő régi ezüstpénzt, melyet esetről-esetre a b'chaur atyjának ajándékoz על מנת להחזיר alapján. A kauhén szintén ugyanennek az elvnek az alapján visszaadja az ezüstpénzt. (Zichron Jehuda J. D. 168.) Kőbányán 18 ezüstpengővel („chaj“) történik a kiváltás.

Az elsőszülöttség szempontjából mindig az anya s nem az apa a döntő. Nemzsidó apától született elsőszülött pidjaun-köteleles, míg nem zsidó anyától született számára nincs pidjaun. Ha az anya zsidó vallásra tér még *mielőtt* a gyermek megszületik, akkor pidjaun-köteleles; ha a gyermek megszületése után tér át vallásunkra, nincs pidjaun. Ha kauhenezsnek, tehát kauhén leányának — akinek gyermeke különben pidjaunmentes — nem zsidótól születik fia — pidjaun-köteleles, míg a levijónak a fia hasonló esetben mentes. (Chochmasz Odom 150, 16.) Ha beteg az újszülött és 31 nap alatt még nem történt meg a circumcisio, — előbb be kell várni a circumcisio megtörténtét és csak azután lehet pidjaun. (Sach. 305, 12.) Ha a 31-ik nap szombat, — már szombat este megtörténhetik a pidjaun.

A pidjaun szertartás a gyakorlatban úgy történik, hogy (rendesen délután, mincha-) ima után felvágjuk a sz'udó barcheszt, az újszülöttet az asztalra teszik s mellé a kiváltási összeget (vagy tárgyat) s az apával elmondadjuk a „ze b'ni“ kezdetű szöveget, a kauhén a „ma bo'isz“ kezdetűt mondja, majd az apa a két b'róchót, végre a kauhén megáidja a gyermeket, amint az az imakönyvekben megtalálható. A rabbi elmagyarázza a szertartás etikai jelentőségét.

A bár micvó. A bár micvó fiú felavatása előtt 1—2 héten át résztvesz a reggeli istentiszteleten, a rabbi megfigyeli, hogy helyesen tudja-e t'fillinjét felvenni. Az avatást megelőző hét elején vizsgára jelentkezik a rabbinál, hogy az meggyőződhessék róla, *ismeri-e a zsidóság lényegét!* Mi az a bár micvó? milyen kötelességei vannak a bár micvónak embertársai, hazája, felekezete,

szülei és önmaga iránt? A zsidó vallás jelvényeinek jelentőségei? az ünnepek? Miért hívják fel maftirnak? Miért és mikor olvasunk fel a tórából? Általában: komoly készülődést kívánjunk! Ne csak külső ünnepség legyen az avatás!

A bár micvó tizenhárom éves korhatárának csak aggádikus forrása van. (Schönfeld S. Ozar Jiszroél III. 170a.) A misna (Aboth V.) בן שלוש עשרה tétele némelyek szerint színáji halacha (Ros 17. t'suvó) Gen. r. זישלה hetizakaszánál „Jákok két fia fegyvert fogott“ kitételt, úgy érti, hogy akkor lettek 13 évesek. Ádám teremtésénél a „אהד“ יום szó számértéke 13 azt célozza, hogy az első ember teremtése pillanatában 13 éves ifjúnak felelt meg. Aboth di 1. Natan (16. szakasz) úgy érti a korhatárt, hogy a jóratörekvés ösztönei ekkor ébredjenek az ifjában. Még egy bibliai mondást használnak fel a kötelességek korhatárának megállapításánál: עם יצאתי יצאתי verset.

Az apa, mikor a fiú eléri a 13-ik évet, tórához járul s külön בריכה-t mond, ברוך שבטני מענשו של זה (Gen. r. 61, 14). Sulchan Aruch O. Ch. 225 R'mó.

Az avatás rendje: A bár micvó már az istentisztelet kezdetétől fönnül az almemoron; a rabbi mellett áll a tóra kivételénél s a tóra körülhordozásánál a tórát vivő előimádkozó és a rabbi között vesz részt a menetben. Miután maftirnak felhívták és a porósót felolvasták (az ügyesebb maga olvassa!), a rabbi beszédet intéz hozzá. Az ifjú elmondja fogadalmát (imáját), a rabbi beszédet mond, átnyújtja neki a hitközség ajándékát: imakönyvet (melybe előzőleg néhány jellegzetes, hűségre oktató emléksort írt); majd imádkozik a bár micvóért s (megnevezve) szüleiért és megáldja őt. Azután a bár micvó nigunnal énekelve felolvassa a haftórát. Sok helyen a felavatott művészi kiállítású emléklapot is kap.

Ennél a szertartásnál is felmerülhetnek vitás esetek. Ha a fiút nem vették fel Ábrahám szövetségébe, — bold. emlékü Bloch Mózes döntése szerint — megígértetjük vele, hogy miután ezentúl már ez az ő kötelessége, aláveti magát a rítus követelményeinek (lehetőleg akkor történjék az avatása, amikor másik bár micvót is avatunk, akit felvettek Ábrahám szövetségébe).

Helyes intézkedés, hogy ha a hitközség minden évben 2—3 hónapra terjedő bár-micvó tanfolyamot tart.

*

Leányavatás.

Ujabb időkben a leányokat is felavatják Sabuoth napján. (Bernfeld: a reformmozgalom története 71. lap.) E szokás már az 1815. évtől kezdve terjed Jakobssohn kezdeményezéséből.

A leányok korhatárának megállapításánál egy évvel korábbra mentek vissza, mint a fiúkénál, a 12-ik évre. Ezt is számjátékkal rögzítették: egyiknél 13, a másiknál 12; יצאתי ביום יצאתי ביום

Ennél az újabb keletű szertartásnál is vigyáznunk kell, hogy ne csak külső ünnepség legyen, hanem hetekre

terjedő, komoly tanfolyam előzze meg és készítse elő. A tananyag nagyjában azonos a bár-micvó fiúkével. A peszách és sabuoth közötti hetekben maga a rabbi tartson legalább heti 1 órás tanfolyamot számukra. Kőbányán a sabuoth első nap délelőtti vagy előesti istentiszteletén tartjuk az avatást. A délelőtti alijákat azoknak a hittestvéreknek adják, akiknek leányát avatják.

Az avatás rendje: A leányok éneklék a 23-ik zsoltárt. A rabbi hitszónoklatot tart, megáldja a felavatottakat, meghallgatja fogadalmi imájukat, átnyújtja a hitközség emlékjándékát: izléses kötésű imakönyvet — melybe előzőleg néhány hűségre oktató sort ír, — imádkozik érettük és (megnevezve) szüleikért. A leányok eléneklék a 19. zsoltár 8-9. verseit.

Kőbányán kétféle emléklapot is adunk. Egy nagyobbat, mely oklevél-szerű, díszes keretezésű és egy kisebb kartonlapot, melyet a felavatott imakönyvébe helyezhet.

* * *

Eljegyzés. Napjainkban az *eljegyzéseknek nincs semmiféle vallási jelentősége.*

A rabbinak inkább csak mint szónoknak van szerepe, tolmácsolja a szülők és rokonság érzelmeit és felhasználja ezt az alkalmat is, hogy a vallásos gondolatoknak, magasabb eszméknek, a házasság magasabb hivatásának szószólója legyen. Régi szokás, hogy a szónoklat közben tányért törnek, mely a „zécher l'chorbán“-ra vezethető vissza. *Gyűrűváltás nincs*, mert zsidó szokás szerint nem is hordanak a zsidók jegygyűrűt, csak az esküvőnél ajándékozva a vőlegény menyasszonyának a gyűrűt. Ha írnak is ilyenkor „t'nóim“ házassági „feltételeket“ tartalmazó irást, annak vallási jelentősége ma már nincs.

A זכר להרבן a jeruzsálemi pusztulásra emléseztető jel vagy cselekedet a talmudra vezethető vissza. Már a vespasianusi harcok alatt abbahagyták a vőlegény koszorú-viselését (Szóta 49a). Később a házak, szobák festésénél egy kis területet hagytak befestetlenül és esküvőknél tányért törtek, miközben a szolga szavanként mondja előre a vőlegénynek אב אשכחך ירושלים (Zsolt. 137.) L. Rambam Taanisz V. misna és S. A. O. Ch. 560

A t'nóim-eljegyzési irat hagyományos szövege:

ב"ה למזל טוב! המניד מראשית אחרית הוא יתן שם טוב ושארית לאלה דברי התנאים והברית שנדברו והותנו בין הני הרי הצדדים מצד אחד ה"ה . . . העומד מצד בנו החתן . . . מצד השני ה"ה . . . העומד מצד בתו הכלה . . . תח"י. ראשית דבר ה"ה החתן הנ"ל ישא למז"ט הכלה הנ"ל בחופה וקדושין כדת משה וישראל ואל יברחו ועל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה שום הברחות ממון בעולם רק ישלמו בנכסיהן שוה בשוה וידורו בשלום אהבה אחוה וריעות לאורך ימים טובים ובשאלת פיה ואמרה הן. אבי החתן ילביש את בנו . . . קודם החופה במלבושי כבוד ויתן מתנה לכלה לפי כבודה ולפי ערך הנדוניא, אבי הכלה יכניס לנדן בתו סך . . . קודם החופה ותכשיטין כסף וזהב גם ילביש אותה לפי ערך הנדוניא קודם החיפה יבמה מצעת וכגרי פשתן וצעפים ומלית וקיטל הכל לפי כבודו.

תחתונה תהי' למו"ט בזמן . . . ע"י היצאות אבי הכלה (לחצאין) וכל הא דלעיל קבלו עליהם שני הצדדין לאשר ולקיים בחי' ונשד"א ובקנין גמור א"ס ובקנס הצי נדוניא ערבים קבלנים מצד החתן נעשה . . . ומצד הכלה נעשה . . . והצדדים מחוייבים לפצות את הערבים מן הערבות שלא יגיע להם שום חזק ה"ו ואבי הכלה יתן לבתו שח"ז כנגדו ישתדל החתן מאה"ו שטר הליצה בהנם ומחמת קטט והעידור ח"ו יעמוד כתקנות קהלות שו"ם וקנינא מן הצדדים ומן הע"ק ע"ל כל הא דכתוב ומפורש לע"ל במנא דנשר למקני ב"י
נעשה פה ק"ק . . . יום לחורש . . . שנת למ"ק והכל שריר וקיים . . . חתימות . . .

*

Házasságkötés. A bibliai törvények nem közölnek velünk világi vagy egyházi „hatóság” előtt történő esketési formákat, de a szertartás egyes mozzanatairól, például a *chuppó*-ról, a *móring* pénzről, az esküvői *díszruháról* és *koszorúról* többször történik említés. (Jóél 2, 16; Zsolt. 19, 10; Gen. 34, 12; Ex. 22, 16; Sám. I. 18, 25; Jezs. 61, 10; Énekek én. 3, 11.). A talmudi idők esküvői törvényeit és szokásait részletesen ismerjük; akkor sem volt *hatósági aktus* az esketés. Egyetlen feltétel volt: az eskető jártas legyen a házassági törvényekben. Ennek nyoma ma is megmaradt. Napjaink házasságkötési szertartása összevonja a talmudi korban szokásos három mozzanatot: az „eljegyzés”-t, mely később egybeolvadt a „megszentelés” szertartásával és a tulajdonképeni „házasságkötés”-t: ארוסין, קדושין, נשואין. Az éruszin-eljegyzés már lekötöttséget jelentett; az eljegyzés felbontása csak válólevéllel történhetett; az eljegyzett nőt erkölcsi hűség szempontjából úgy mérlegelték, mintha már felesége lenne vőlegényének. (Deut. 22, 23). A hajadon leány eljegyzési ideje legfeljebb 12 hónap volt; özvegyasszonyé az eljegyzéstől számított 30 nap. (Keth. 2, 2.) Ezen idő alatt a vőlegény mentes volt a hadbavonulástól. (Deut. 20, 7; Szóta 8, 2.) Az eljegyzés és a házasság közötti időtávolság sok bonyodalomra vezetett, ezért egyesítették a kettőt egy szertartássá. Ezután a formasságá gyöngült „eljegyzés” *Sidduchin, T'nóim*, az anyagi kérdések megbeszélését jelentette. A talmud fontosnak tartja az anyagi dolgok előzetes megtárgyalását, nehogy a házasságkötés szertartását ilyen természetű viták zavarják (Kidd. 12b).

Házasságkötési akadályok. *Házassági akadályokról* törvénykönyveink elég bőven tárgyalnak s így szükségtelen azokról részletesen szólnunk. E rövid fejezet inkább a kellő óvatosságra kívánja az eskető rabbi figyelmét felhívni, miután a polgári házasság-

ságkötés feltételei nem mindenben azonosak a vallási feltételekkel. Csak néhány példát hozunk fel a házassági akadály esetére:

1. Természetesnek látszik például, hogy ha mindkét fél zsidó vallású és nőtlen, illetve hajadon, akkor nem lehet akadály az egyházi esküvőnek. Pedig, ha a nő zsidó vallásra betért és a férfi kauhén, már felmerül a vallási házasságkötés akadály.

2. Éppen így házassági akadály, ha a férfi *csak anyakönyvileg zsidó (!!)*

3. Ha a nő özvegy, államilag megeskethető, vallásilag — ha gyermektelen — előbb chalicaköteles.

4. Ha valamelyik fél *elvált*, előbb az egyházi válásnak kell megtörténnie.

5. Ha azonban a nő egyházi válásáról szóló tanúsítvány dátuma *későbbi*, mint az újabb polgári házasság dátuma, akkor már csaknem biztosan házassági akadály merül fel, miután a nő e házasságának *egyházi felbontása előtt lépett* újabb házasságra második férjével s így nem eskethető meg. Ha azonban igazolást nyer, hogy a polgári házasság óta csak jegyességi viszony volt közöttük, akkor megeskethetők.

6. Vigyázzunk *a nő válását tanúsító irat dátumára*, hogy eltelt-e azóta a kötelező várakozási idő. (90 nap *חדשי הבחנה*).

Nem elegendő a nő által felmutatott olyan szövegű válási bizonyítvány, amely szerint X. Y. férj egyházilag elvált nejétől, mert lehet, hogy a férj tényleg besz din előtt elvált, de a feleség még nem vette át a get-et!

7. Özvegy vagy elvált asszony esketésénél vigyáznunk kell, hogy nem maradt-e *szopós* gyermek hátra (*מינקת חברו*); a szoptatás idején át ez is házassági akadály. — Ilyen akadály tehát sok merülhet fel.

8. Viszont, ha az első házasságnál nem volt egyházi esküvő, akkor nem kell egyházi válás sem. (L. Maharam Sik, Even ha-ezer 32-ben idézi a M'lamméd l'hauil: *מדינא יש להתיר בלא גט*). Ily esetben *jegyzőkönyvet iratunk alá a féllal*, melyben becsületszavát adja, hogy valóban nem volt egyházi esküvő. De követeljük olyan nemleges bizonyítványt is, melyet az előbbi házasság polgári esküvőjének helyiségében működő rabbi állít ki, illetve Budapesten minden budapesti rabbinátustól aláírt nemleges bizonyítványt.

9. Köztudomású, hogy kauhén nem vehet el sem elvált nőt, sem chalucát, sem proselitát.

10. Előfordulhat, hogy valamelyik íéi olyan szülőktől származik, akiknek a házasságát azért nem kötötték meg, mert annak akadálya volt. Például a fél apja annak idején elvette a sógornőjét, kinek első házasságából gyermeke volt. Ez az akadály az utódra is fennáll. Móz. III. 20, 21. Kerisz I., E. H. 4. 13, E. H. 44. 6.

11. Előfordul, hogy az elhalt férj magyarosított nevű volt, a fivér nem, viszont az előbbi házasságból volt gyermek, tehát nem is gondolunk chalicára. Minthogy a nevek ilyenkor nem azonosak, könnyen megtörténhetik, hogy a tiltott j'vómót megesketjük a jóvommal!

12. Nem köthet házasságot a férj elvált volt feleségével, ha a nő közben más felesége volt. (Deut. 24, 4.)

A házasulandók kihirdetését rendszerint akkor fogatosítjuk, amikor már a *hatósági* hirdetést elrendelő irat a felek kezében van. *Az egyházi hirdetést soha ne mellőzzük.* Ha a szokásos három hét már nem áll rendelkezésünkre, akkor legalább 3 tóraolvasási napon át legyen kifüggesztve a hirdetés. *A hirdetés adatai:* 1. a felek neve, 2. foglalkozása, 3. születési- és 4. lakhelye.

Mindkét fél lakóhelyének illetékes rabbinátusától kell hirdetési bizonyítvány!

A hirdetés bélyegmentes, de illetékköteles, az illeték különböző. Kőbányán 4.—, illetve 8.— pengő; vagyontalanoknál, szűk keresetűeknél ingyenes. Másutt kötendő házassághoz *hirdetési bizonyítványt* adunk *bélyegmentesen.* Mi is feltétlenül kérjünk más helyiségben lakóktól bizonyítványt. (Mind a hirdetésért, mind a hirdetési bizonyítványért járó illeték az anyakönyvvezető rabbi illeti.)

A rabbi figyelmeztesse a vőlegényt, hogy az esküvője előtti szombaton **היום** azaz templomba jönni és tórához járulni köteles.

*

Az esküvők idejére nézve (röviden) a következőket vegyük figyelembe:

Nem esketünk: 1. szombaton,¹ ünnepen¹, 2. félünnepen,² 3. gyászheten,³ 4. a szefira középső harmadában⁴ (Ijjar 2—17-ig).

Ellenben a szigorított véleményekkel szemben az esküvőt megengedettnek látjuk kiváló tekintélyek írásaiban: 5. a kis böjt-

¹ Keth. 7a és 47a, S. A. E. H. 64, 5. — ² Moed Katan 86 és O. Ch 546. — ³ Jebám 43, S. A. O. Ch. 551, 2. — ⁴ O. Ch. 493, Szóta 62. —

napon⁵ (Gedalja böjtje, Eszter böjtje, Tévész 10), 6. Púrimkor,⁶ 7. Chanukkakor,⁷ 8. a Szefira elején (Ijjar 1-ig) és végén (Lág-boaumer után).

Sok helyen *kedden* tartják az esküvőt, mert e napról az Irás kétszer is azt mondja a teremtsnél: כִּי טוֹב (M. I. 10, 13) jó, boldog nap az. Májmuni a vasárnapot tartja helyesnek, mert így a hétnapos esküvői ünnep a szombattal zárul. Hazánk északi vidékein, keleten, pénteken délután szokták tartani. *Chuppó a napnak bármely órájában tartható*, tehát éjjel is. (S. A. O. Ch. 546, 3.) דווקא בשחרית.

A hétnapos ünnepszeg forrása Sámson esküvője (Birák 14, 17).

Sokszor kérdést intéznek a rabbihoz, hogy a családban előforduló *gyász* nem tiltja-e az esküvő megtartását. Miután a gyászolóknál a rokoni távolság foka, a külső körülmények, olyan sokfélék, hogy nem is a vallási törvényeket kell szem előtt tartani, hanem inkább a belső gyászt, e kérdés hosszabb tárgyalását mellőzzük. Inkább utalunk a Sulchan Aruch megfelelő fejezetére. (Jóre Dea 392.) Nagy általánosságban azt az elvet állíthatjuk fel: szülőt, testvért gyászoló legalább 30 napot várjon esküvőjével. Ha a kitűzött esküvő napján vagy előtte történik a gyászeset s lehetetlen elhalasztani az esküvőt, akkor rokonság nélkül, lakodalom nélkül megtartott chuppó után a valóságos házaseset a gyászhet után kezdődik. Özvegy férfi legalább a 3 zarándokünnep elteltét várja meg a nősüléssel. Özvegy nő legalább egy évet; ha azonban kis csecsemője maradt hátra az elhúnyt férjnek, akkor csak a gyermek elválasztása után tartható az esküvő. E kérdésben nagy vitairodalom fejlődött. Félő ugyanis, hogy a kisgyermeket, annak kárára, hamarabb elválasztja az anya.

A vőlegény és menyasszony esküvőnapj böjtkötelezettségével kapcsolatban felsoroljuk a böjtmentes napokat :

1. Újholdkor, kivéve Niszán újholdját. (Niszán elseje a Megillasz. Táánisz szerint böjtnap. A B'érausz Avrohom mentesít a böjttől), 2. Chanukkakor, 3. ünnep utáni napon (iszru chág), 4. Áb hó 15-ikén, 5. Sevát hó 15-ikén (S. A. O. Ch. 57, 3 R'mó és Baer Hétév.), 6. Púrimkor (u. o. Mordecháj nevében).

⁵ Erubin 40b, S. A. O. Ch. 550, 2 (R'mó.) — ⁶ S. A. O. Ch. 697, 8. —

⁷ S. A. O. Ch. 573, 1.

Esküvő előtt a rabbi átveszi a polgári házasságról szóló iratot!

Semmi körülmények között se eskessünk a polgári irat nélkül! Ez köztörvénybe ütköznék! Helyes szokásnak bizonyult az, hogy a rabbi látta-mozza a polgári iratot.

A Keszuba kiállításáról:

Kétféle keszuba van: 1. *tórai*: a hajadon leányok keszubája és 2. *rabbini*: az özvegy, elvált, nem hajadon, chaluca, prozelita nők keszubája. Mindkettő szövegét közöljük:

I.

Tórai keszuba szövege: hajadon leányok egyházi esküvőjénél:

בעזה"י.

בשבת לחודש שנת
המשת אלפים ושבע מאות לבריאת עולם למנין שאנו מנין
כאן בעיר איך אמר לה להדא בתולתא
הוי לי לאנתו כדת משה וישראל ואנא אפלא ואוקיר ואיוון ואפרנס יתיכי
ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלאחין ומוקריין וזנין ומפרנסין לנשיהון
בקושטא ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחזי ליכי מדאורייתא
ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת
מרת בתולתא דא והות ליה לאנתו ודין נדוניא דהנעלת לי
מבי בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא
בשימושי דירה ובשימושא דערסא מאה זקוקים כסף צרוף וצבי
חתן דנן והוסיף לה מן דיליה עוד מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן
סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף וכך אמר חתן
דנן אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא כבלית עלי ועל
ירתי בתראי להתפרע מן כל ז"פ ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל
שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקנא נכסין דאית להון אחריות ודלית להון
אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא
נדוניא דן ותוספתא דא מנאי ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיי ובמותי
מן זמא דנן ולעלם ואחרית וחומר שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא
דא קבל עליו חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות
ותוספתות דנהגין בבנות ישראל העשויין כתיקון חכמינו ז"ל דלא כאסמכתא
ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן חתן דנן למרת
בתולתא דא
על כל מה דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למקנה: ביה הכל שריר וקיים

נאום

נאום

II.

Rabbinikus kezuba szövege: nem hajadon, özvegy, elvált, chaluca és prozelita nők egyházi esküvőjénél:

בעזה"י.

בשבת לחדש לשנת
 חמשת אלפים ושבע מאות לבריאת עולם למנין שאנו מנין
 כאן בעיר איך אמר לה להדא
 הוי לי לאנתו כדת משה וישראל ואנא אפלה ואוקיר ואיזון ואפרנס יתיכי ליכי כהלכת
 גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהבנא ליכי כסף
 זוזי מאה דחוי ליכי מדרבנן ומוזניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיער
 לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת מרת דא והות ליה לאנתו ודין נדוניא
 דהנעלת ליה בין בכסף בין בזהב בתכשיטין במאני דלבושא בשימושי דירה ובשימושא
 דעיסא חמשין זקוקים כסף צרוף וצבי התן דנן והוסיף לה מן דידיה
 חמשין זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן סך הכל מאה זקוקים כסף צרוף וכך אמר
 התן דנן אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירת
 בתראי להתפרע מן כל שפר ארג נכסין וקנינין דאית ליה תחות כל שמיא דקנא
 ודעתיד אנא למקנא נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין
 וערבאין לפדוע מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא מנאי ואפילו מן גלימא
 דעל כתפאי בהיי ובמיתי מן יומא דנן ולעלם ואחריות והומר שטר כתובתא דא נדוניא
 דן ותוספתא דא קבר עליו חתן דנן כדומר כל שטרי כתובות
 ותוספתות דהנין בבנות ישראל העישויין כתיקון חכמינו ז"ל דלא כאסמכתא ודלא
 כטופסי דשטרי וקנינא מן חתן דנן למרת
 דא על כל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא
 ביה הכר שריר וקיים
 נאום
 נאום

A két kezuba közötti különbség (a nő és férfi családi állapotának megnevezésén kívül) az, hogy a tórai kezubába (a zsidó hajadonnak) kettőszáz, a rabbinikusba pedig csak száz zuz iratik mórिंग gyanánt מוהר, hozományként נדוניא az előbbibe száz, az utóbbiba ötven zuz, külön adományként הוספה az előbbinél száz, az utóbbinál ötven, így a moringon kívüli összeg סך az előbbinél kettőszáz, az utóbbinál száz zuz. A családi állapot a férfinél: *nőtlen*: הבחור (Egyébként nem jelezzük a férfi családi állapotánál, hogy özvegy, hogy elvált vagy hogy prozelita). Feltétlen feltüntetjük, hogy kohen vagy lévi. Az „úr” címet רבי némelyek beírják

a keszubába. A morénu címet מו"ה, rabbinál מזו"ה mindig feltüntetjük.

A családi állapot a nőnél lehet: hajadon בחולה, elvált מתרכתא, özvegy ארמלתא, nem hajadon בעולתא (vagy אחתא), chaluca חלוצתא, proselita גיורתא. Az atyja neve után feltüntetjük a kauhen vagy lévi címet. 1. A hajadon keszubájába így írjuk: זיהבנא ליכי מיהר בתולייכי. 2. a nem hajadonok keszubájába: זיהבנא ליכי כסף [ארמלותיכי] [מתרכותיכי] [חלוצותיכי] [גיורתותיכי]. Ez utóbbiaknál: a חמשינ-nál-נדרוניא, a ötvenet, a הוסיף-nál ötvenet, a סך-nál százat írunk. A keszuba elején nem írjuk התן vagy a nőnél מרת-t, hanem csak a צביאת után.

Ha a leány árva, nem מבי-מבי אבוא-t írunk, hanem מבי נשא-t. Ha a nő elvált, feltétlen beírjuk azt מתרכתא, még akkor is, ha már harmadszor megy férjhez s az egyik férje meghalt, így: להדא ארמלתא פבי"ב דהות מתרכתא מן קדמת דנא.

A héber szókat *részben* pléne írjuk, még pedig: a hónapok neveit ekként: (egy szóban) ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי, מרחשון (egy szóban). A hét napjait: באחד, בשני, בשלושה, בארבעה, בחמישי, בשש, בשבת, בשבת, אדר, אדר הראשון, אדר שני. A hónapok napjait: אחר לחודש, שני ימים, בשלישי, ברביעי, בחמישי, בששי, בששה, ונוי עשרה ימים, אחד עשר יום, שנים עשר יום ינוי תשעה ועשרים יום. Újholdkor: יום שלשים לחדש ניסן שהוא ראש חדש אייר. יום שלשים לחדש אדר הראשון שהוא ראש חדש אדר שני. מאות, ואחת, ושתיים, ושלוש, . . . ותשע, ואחת עשרה, ושנים עשרה ותשע עשרה ועשרים, ועשרים ואחת, ועשרים שתיים.

A két tanú nemcsak a héber nevét írja, hanem (héber betűkkel) a polgári nevét is és utána az ער szót = tanú. — Az eskető rabbi is lehet tanú, minthogy a rabbi tulajdonképen a chószon söliachja. (L. S. A. E. H. 34, 1. és 35, 2., továbbá Júda Aszód 40-ik t'suvo).

A házasságkötést megelőző hagyományos szokások.

Házasságkötést megelőző hagyományos szokások. Az esküvő hetében, ha a vőlegény jelen van a templomban, elmarad a tachanun ima. Természetesen a chuppóval kapcsolatos mincha imánál is. A vőlegény esküvőnapján mincha imája azonos az erev jaum kippuri mincháival. Az esküvő napján a menyasszony taliszt küld ajándékkul vőlegényének. Konzervatív vidékeken ugyanis a nőtlen ember nem imádkozik taliszban. E szokást azzal magyarázzák, hogy a bibliában is (Deut. 21, 11—12.) egymás mellett olvashatjuk a nősülés törvényét a talisz törvényével. (Rokeach 353.) Sok helyen szokásban van a „Kábbolász pónim” szertartás: a menyasszonyt édesanyja a vőlegény elé vezeti és ekkor fátyolozza le arcát, — rendesen az eskető rabbi.

(Einstein: Ozár minhágim, 225.) Ilyenkor a rokonok diót dobnak a jegyespárra. Ennek a szokásnak nyomait a talmudban is megtaláljuk. A hajadon leányok esküvőjénél pörkölt gabonaszemet osztottak szét a gyermekek között. Azért vittek gyermekeket az esküvőre, azért osztottak szét édességet közöttük, hogy később esetleg (bírótság előtt is) tanuskodjanak arról, hogy a menyasszony „hinumá“-ban volt esküvőjén. (Keth. 16—17.) Tudvalévő, hogy a hajadon leányok későbbi özvegységrejutás vagy válás esetében nagyobb vagyoni részt igényelhetnek. Mások akként magyarázzák a diódobás szokását, hogy az אגור szó számértéke (17) megfelel a טוב szó számértékének.

A menyasszony *jegygyűrűje* ékkő nélküli. A régi jegygyűrűk azt mutatják, hogy *gyakran* díszítették ékkövek, feliratok a jegygyűrűt. Az ékkő díszítést csak azért kerülték, nehogy értéktelen üvegutánzatokkal vezesse félre a a vőlegény menyasszonyát. (Paul Debo: Alte Ringe 120. lap.)

A „Kinjon szudor“ nálunk már nincs szokásban.

Szokás, hogy a vőlegény fivérével „chalice-adási kötelezvényt“ iratunk alá. Sokszor megtörtént, hogy a gyermektelenül elhunyt férj fivére nem akarja magát alávetni a chalice szertartásnak s ezáltal visszatartja özvegy sógornőjét az újabb férjhezmeneteltől. Az ilyen nőt is, aki שומרת יבם, meg kell óvnunk az ענונה sorstól, az örök özvegységtől. Ennek megelőzésére a vőlegény fivérével (fivéreivel) a következő, szabályosan kiállított, kötelező erejű nyilatkozatot iratjuk alá — már az esküvő *előtt*:

„Alulírott.....a mai napon házasságot kötő.....fivére, kötelezem magam arra, hogy ha netalán — mitől az Ég óvjon — fivérem időelőtt s gyermektelenül elhunyna, akkor fivérem feleségének,-nak első felszólítására alávetem magam a.....rabbínátus előtt a chalice szertartásnak. Ezzel szemben jogom van sógornőmtől odautazási költségem követelni. Ha én bármi oknál fogva vonakodnám e kötelességem teljesíteni, akkor annyiszor, ahányszor — kivéve a vis major eseteit — felszólítást kapok erre nézve sógornőmtől, Egyszáz pengő birói úton is behajtható büntetést fogok fizetni. N. N. fivér. 2 tanú. Dátum. Elöttem:rabbi.

Pót-keszubák.

Hagyományaink szerint a keszubát állandóan otthon kell őrizni.

I. Ha *elvész* ez a házassági szerződés, akkor pót-keszubát kell kiállítani. Ennek a neve כתובה דאירכסא (רכס elvész, elkallódik).

Az ilyen *pótkeszuba* szövege a következő:

ב"ה

מה דהות קדמנה... בשבת... יום לחודש... שנת... לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן... איך שה"ה... אתא לקדמנא ואמר לנא הדא מרת... כד היית [בתולתא] אנסית לי לאנתו מן קדמת דנא בעיר... כהלכת בנת ישראל דמתגסבין לגובריהון בחופה וקרושין ובכתובה וכדו אירכס לה שטר כתובתא דהוה

כתב לה מנאי מיומא דאתנסבית לי. ואמרו רבנן דאסור לבר ישראל לשזויי עם אנתתיה בלא כתובה אפילו שעתא חדא וכען בעינא למכתב לה כתובתא אחריתי בחריקי (L. Keth. 105a: helyette) דכתובתא קמייתא ותוספחא דילא ובכך אנחנו סהדי דחתימו לתחות קנינא מיניה השתא כי סהדי קמאי דחתימו תחות כתובתא קמייתא דארכסא ליתנייהו וזמן כתובתא קמייתא . . . וכתבנו לה כתובתא דא חלופי כתובתא קמייתא מיומא דנן ובלישנא דאמר לנא דהוית כתיבה כחובתא קמייתא דארכסא . . .

E szöveg után szóról-szóra ismétlik az eredeti kezubát s végül aláírja két tanú.

II. *Pótkezübát* állítanak ki akkor is, ha utólag észreveszik, hogy az eredeti kezubába hiba csúszott be. Ily esetben a pótkezüba szövege nagyjában azonos az előbbi pótkezübáéval, a megfelelő helyen azonban e szavakat írják: וכדו אשתכח טעותא בשטר כתובתא דאתיהבת לה מנאי . . . וכען בעינא למכתב לה כתובתא אחריתא בחריקא דכתובתא קמייתא וכתבנו לה כתובתא דא חלופי כתיבתא קמייתא.

III. Ha get által törvényesen *elvált házasságot kötnek*, akkor a kezuba bevezető része, azaz a dátum és a férfi neve után e sorokat toldjuk be: איך שה"ה פלוני בן פלוני אהדר מתרכתא דידיה מרת פב"פ בלא נסיבת לגבר אוהרן וכך אמר לה הררי גנאי ותהוי לי לאנתו כדת משה ויש"א ל כד הוית מן כדמת דנא ואנא אפלה וכי

E szöveg után az elvált nő kezubája mintájára folytatjuk.

A házasságkötési szertartás sorrendje :

1. *Fátyolozás* (Bedecken), a rabbi megáldja a menyasszonyt 1. Móz. I. 24, 60) bibliai mondattal, a יברכך 121-ik zsoltárral.

Halkan, néhány mondatban figyelmezteti a perc, a frigykötés szent komolyságára. Legtöbb helyen a fátyolozásnál a rabbi mellett áll a két násznagy, sőt ők teszik a fátyolozó kendőt (Decktuch) a menyasszony fejére. A fátyolozás szokását bibliai jelenetre vezetik vissza (I. M. 24, 65), Rebeka és Izsák találkozására, amikor Rebeka fátyolt öltött. Némelyek a hajadonság szimbolumának tekintik és ezért *másodszor férjhezmenő nőnél nincs fátyolozás*. (L. Keth. 15, misna.)

2. *Mincha ima* (tachnun nélkül). Sok helyen azért nem tartanak esküvőt délelőtt, mert a félnapnál kevesebb idő nem nevezhető böjtnapnak és minchát sem imádkoznak délelőtt.

3. „*Mi addir . . .*” kezdetű ének.

4. *Esketőbeszéd*. (A talmud többször említi a chuppónál tartott beszédet, tehát ez hagyományos!)

5. *A kiddusin két bróchója* (a rabbi mondja el).

6. A gyűrűt a menyasszony jobbkez mutató ujjára húzza a vőlegény e formulával: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל”.

7. A *keszuba felolvasása*.

8. A *nisszuin* bróchójai (ezeket a mi hitközségeinkben nem a rabbi recitálja, hanem az előimádkozó éneкли).

9. Az eskető rabbi megkötöttnek nyilvánítja a házasságot és megáldja a fiatal párt יברך-vel. Ilyenkor szoktak poharat törni. (L. az eljegyzésnél).

A megtörtént frigykötést a rabbi anyakönyvbe jegyzi (a héber neveket is).

A *lakodalmi étkezést* írásaink a Sz’udász micvó-k közé sorolják (Pirke di rabbi Eliezer 29.); ezért ott *tanító* előadást kell tartani (Aboth 3). A talmud ötszörös mulasztásnak mondja, ha elmarad a rabbi morális tanítása. (Ber. 6b) . . . כל הנהנה מסעורת חתן, עובר בה קילות.

Gyászban levő rabbi a siv’ó után végezhet esketést. רשאי הרב (Darké Mause). Sőt még az is megengedhető, hogy a lakodalmon ott legyen — nem élvezve semmit — és vallásra intő beszédet tartson (Ponim m’irauz, Piszche t’suvó III. 34.) יביל . . . הרב ולא לאכור שם וידבר איזא דברי תיכחה.

Házassági évfordulók. Jubileumok vallási megünneplése kétféle módon történhetik. Vagy szombat (ünnep) napon tórához hívjuk az ünnepeletet, (a bár-micvóhoz hasonlóan) beszédet intézünk hozzá és megáldjuk. Vagy a chuppó alatt, amikor történetesen aznap felállították a chuppót. Csak a jubileum kedvéért nem szokták felállítani a baldachint.

Egyházi válás.

Bibliai törvényeink értelmében a házasság, ha azt erkölcsi okok kívánják, *felbontható!* (Deut. 24, 1.) Sőt, ha a hűtlenség *gyanuja* felmerül, akkor nem is élhetnek együtt a házastársak. (Num. 5, 11—31.) Viszont a komoly ok nélkül történő válást a talmud elítéli: „Könnyeket hullat az oltár, ha ifjukorod feleségét elhagyod.” „Gyűlöli Isten azt, aki elválk feleségétől.” (Gittin 90a, b.) Az „erkölcsi ok” עיות דבר bibliai szavak értelmezése az idők folyamán megváltozott. Sokszor elég oknak tartották azt is, ha a férj elhidegült feleségétől.

Hillél szavait félreértették. Az ő kijelentése: אמירו הקדיה תבשירו (Gittin

90a.) „az is elegendő válóok, ha (az asszony) elégeti az ételt“, nem szóról szóra értendő. Ilyen értelmezésben nem is volna összefüggése az idézett bibliai mondattal: ערות דבר?! Az „étel elégetés“ talmudi szólásmód, mely többször előfordul és mindenkor azt jelenti: rossz hírbe keveredő, túlon-túl akaratos; ezt a szóképet használják például arra a tanítványra, aki nem méltó tanítójához, arra a gyermekre, aki makacs, arra a férfiúra, kit hiába kérlelnek közügyekben. (Berach. 17b, 39a; Szanh. 103a.) Hillél is úgy véli, hogy elegendő válóok, ha „az asszony rossz hirbe jut“; ennek igazolására idézi a bibliai mondatot (megváltoztatott pontozással): ערות דבר. Hillél szigoruan itéli meg a nő erkölcsi magatartását, de nem kegyetlen a nő iránt.

A válás kimondása *nem hatósági eljárás útján* történt, hanem a férj „válólevelet írt s azt a nő kezébe adta és elküldte őt a háztól.“ (Deut. 24, 1.) A válás tehát egészen a férj akaratától függött! A worms-i rabbigyűlés (Rabbenu Gerson) rendelkezései annyiban megváltoztatták a régi törvényt, hogy a férj feleségét ennek akarata ellenére nem „küldheti el a háztól“, csakis erkölcsi okok miatt. *A férj akarata ellenére ma sincs válás.* (Az egyházi bíróságok hatósági hatályossága idején *kényszeríthették* a férjet is a válólevél átadására, ha a férj méltatlan volt a házasságra. E. H. 154.) Elvált házastársak csak akkor köthetnek egymással újra házasságot, ha időközben nem volt más felesége az asszony. (Deut. 24. 4.)

Idők folyamán kialakult a vallási szertartás minden apró részlete. Rendkívül szigoruan vigyáztak arra, hogy a válólevél, a „get“ átadása az előírásoknak megfelelő módon történjék. A legkisebb formahiba alkalmatlanná tette a getlevelet arra, hogy a férj a szertartásnál felhasználhassa. Viszont az egyházi válás megtörténte után szigoruan tilos a szertartás esetleges hiányosságáról említést tenni. R. Gersom és r. Tam átokkal sujtotta a get szertartás utólagos bírálóját. Érthető, hogy e kérdést erélyesen kezelték. Hiszen a válás után mindkét fél új házasságot köthet és az előbb történt válás szabálytalanságának hangoztatásával miatt voltaképpen ennek az új házasságnak a törvényességét támadják. (Náchlász Siv'ó 45, 48.)

Egyházi válás útján való frigybontás csak akkor történhetik, ha volt egyházi egybekelés.

Csak polgári frigykötés után nem kell rituális válás. (Maharam Sik; idézi a M'lammed l'hauilban, Even ha-ezer 32.) Egyházi házasságot kötött és válásra jelentkező fél felmutatja a polgári hatóság *jogerős* válási ítéletét! Ezzel nem elégedhetünk meg, módját kell ejtenünk, hogy az eljárás folyamán a felek előttünk is kijelentsék, hogy *önszándékukból*, kényszer nélkül válnak.

Nem kell e kijelentés akkor, ha a nő méltatlan az együttélésre, amikor tehát az együttélést maga a törvény tiltja (Num. 5, 11 és a kk). Ügyelnünk kell azonban arra, hogy mindkét fél személyazonosságát *kétséggkívül* megállapítsuk.

A válási szertartás eléggé bonyolult. A rabbi kell, hogy — a szabályok elméleti ismeretén kívül — gyakorlatilag is jól ismerje. Az egész aktust pontosan összeállította Michóél Krakkó (németül Klein Mózes, Budapest 1902, Schwartz Ignác kiadásában) a Sulchan Aruch Even Haezer alapján. Itt csak a főbb irányelveket közöljük. (L. a Házasságfelbontás c. függelékét.)

A szertartás csak nappal történik és csak olyan helységben, ahol már régebben is volt válási aktus (folyó, patak melletti helységben). A szertartás magva az, ahogy a férj a get levelet a מנין nyilvánosság előtt átadja feleségének. A tíz férfiú: a rabbi, a 2 dájján, a szófer, a 2 tanú és még 4 felnőtt. A férj nem számítható bele a minjonba. A hivatalos 6 személyen kívül a másik 4-nek csak az „átadás“-nál kell feltétlenül jelen lennie. A „megbízás“-nál és az „írás“-nál nem. (Sőt az „írás“ első sora után az aláírásig a két tanú el is mehet.)

A rabbi, mint מוסר הגט, azaz a válási aktus vezetője, a két dájjánnal együtt alkotja a bíróságot. A szabályszerű kérdéseket és figyelmeztetéseket pontosan kell feladni. A szertartás csak nappal tartható (Aszód Júda II. 23).

Az egész válási aktus 3 részből áll:

1. A férj megbízza a bíróság előtt a szófért a *get* írásával;
2. a *get* hagyományos formulában való megírása (12 sorban, meghatározott „összeolvadó“, vastagabban kiemelt betűkkel stb.);
3. a *get* átadása: a *get*et a férj a bíróság előtt a két tanú között állva belehelyezi (ejti) a nő kinyújtott kezébe, azután a nő megfogja s felemeli (birtokba veszi) azt.

A *get*et az átadás után „bírósági beszakítás“ útján „elhasznált“-tá teszik, — kivéve, ha az átadás megbízott útján történik. A válási aktus után a rabbi közli az asszonnyal, hogy 90 napon belül nem köthet újabb házasságot és kohénhoz többé nem mehet férjhez. Az egész válásról az erre a célra készült anyakönyvbe bejegyzést készítünk és a feleknek *pontos dátummal* bizonyítványt adhatunk (magyar és héber nyelven).

A get írása.

A get levelet *vonalozott* papíron írják nagy négyzetes, a tórában használt betűtípussal, de a tórában használt betűdíszek nélkül. A 12 sor néhány meghatározott betű kiemelkedése, meghosszabbítása folytán összekapcsolt מחיברין A betűk össze ne érjenek; az első 6 sor a nevek és helységnevek תורה, a második 6 sor a válólevél állandó formája תופס. Abban a két szóban תיהויין és תיתיציין három-három jod betű legyen egymás mellett. (Toszafoth Gittin 2, r. Tam nevében). Hat szóban és pedig : a שטרין, שבכין, שרכין, ותרנית, ודרך, ותרכית, תרכין, שרכין, שטרין : a וין betűket megvastagítani és meghosszabbítani kell [יאריך וין]. A למךדן szóban a הא betű nagyobb és vastagabb legyen [גדולה ועבה]. A וין szó mindig a 11-ik sor elejére jusson. Ugyanennek a sornak a végén a שטרין utolsó betűje, a וין, szára meghosszabbítva a jobb oldal felé görbüljön [יעקם לצד ימין].

Különösebb get esetek.

I. A nő távollétében: 1. a nő akarata ellenére a) זוכי גט-תל זוכי גט (E. H. 77, 2. 140, 11.) b) ונתה תהת בעלה. 2. Fizikai akadályoknál: a) földrajzi, b) egészségi okok miatt.

II. A férfi távollétében: 1. כתבו גט לאשתי. 2. Amikor a ניד a nőnek adja át a már szabályosan megtörtént, שולח-nak átadott get-et. (L. részletesen a következő fejezetben.)

Felmentés Rabbenu Gersom rendelkezése alól. Rabbenu Gersom Meor hagóla (szül. Metzben 960-ban, elhunyt Münzben 1040-ben) mintegy 25 „Rendelet“-et adott ki. Ezek a rendelkező nagy tekintélye folytán — különösen az európai zsidókra nézve — kötelező erőre emelkedtek. Első „Rendelet“-ében kimondotta, hogy tilos a többnejűség s csak akkor vehet a férj még egy feleséget, ha az elsőtől előzőleg nem tud elválni, mert az be nem számítható נשחטה, gyógyíthatatlan elmebeteg. Ez esetben három országból való száz rabbi felmentést adhat Rabbenu Gersom rendelkezése alól, ha a férj rendezte az asszony anyagi ügyeit. Ily esetben az illetékes rabbi 100 kartárshoz fordul הסכמה ért, esetleg nyomtatott szöveggel, melyre válaszként írjuk: נדרשתי להיות סניף לעושה מצוה להתיר חרם תרין מהיג בעבור האיש פניפ אשר אשתו נשחטה ולפי משפט הרופאים אין תקוה שתתרפא והאיש כבר עשה כל מה שמוטל עליו לעשות בענין זה, ע"כ גם אני אהי סניף להתיר חרם דרין ומותר לו לישא אשה אחרת על נדרשתי להיות סניף (L. Be'er Avróhom II. rész 1. §.; S. A. E. H. 1, 10, R'mó, Baer Hétév és forrásai; Noda Bihúda E. H. 3; Chaszam Szófer E. H. 1, 11.)

E tanulmányt, mely az Országos Rabbi Egyesület lapjában, a Magyar Izraelben jelent meg, dr. *Groszmann* Zsigmond pesti rabbi írta és az Ő szives engedélyével vettük át. (39—49. lapig.)

Házasságfelbontás.

Bevezetés.

A házasságfelbontás szabályait a Talmud és a vallástörvényi gyűjteményes munkák — főleg Jákób b. Áser (1340) Turja — alapján *Káro József* (1488—1575) szedte tételekbe a *Sulchan Áruch Eben Haezer* 119—154 §§-ban. A nagy kodifikátornak kiegészítője *Iszerlesz Mózes* (1520—1572) a XV. századbeli nürnbergi *Margoles Jakab* által gyakorlati célból összeállított eljárást mint az Eben Haezer 154. §-nak 101. pontból álló függelékét סדר הגט címen iktatta a a Sulchan Áruchba. A krakkói *Jechiel Michl Jozefs* (XVIII. sz.?) ugyancsak gyakorlati célt tartva szem előtt, héber és részben jiddis nyelven összeállította סדר גיטין gyűjteményét, mely többféle kommentárral ellátva önállóan, de az Eben Haezer kiadásokhoz is csatolva általánosan el van terjedve.

Ezen egymást kiegészítő, egymásba kapcsolódó munkák utasításai szerint bonyolítjuk le mai napig is a házasságfelbontásokat. Idők folyamán az a helyzet alakult ki nálunk, hogy a jiddis nyelvet fokozatosan kiszorította a német, majd ez utóbbit a magyar nyelv használata. Jelen dolgozatnak egyedüli célja, hogy szigorúan ragaszkodva a tradíciókhoz, de kibontakozva a magyar nyelvterületen már idejét mult jiddis, vagy akár német nyelvből, kizárólag gyakorlati célból *magyar nyelven* közölje a házasságfelbontási eljárást.

Nem foglalkozunk a házasságfelbontás történetével,* de szükségesnek tartjuk, hogy állandóan utaljunk a forrásokra: *Sulchan Áruch, Eben Haezer* (röv. E. H.), *Iszerlesz* glosszája (röv. Hgh.), *Margoles: Széder Háget* (röv. Sz. H.), *Jechiel Michl Jozefs: Széder Gittin* (röv. Sz. G.). Ezen munkák kommentátorai az illető helyeken rámutatnak a régibb forrásokra.

Midőn ezen összeállítást közzétesszük, nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy semmikép sem szabad ezt kompendiumnak tekinteni, amely bárkit is felmentene az eredeti források tanulmányozása

* *Blau*: „A zsidó házasságfelbontás“ című tanulmánya, Budapest, 1911-2, tisztán történelmi kutatás tárgyává teszi a házasságfelbontást, szándékosan nem foglalkozik a kérdés gyakorlati eredményeivel. Lásd még: *Fassel*: Das mosaisch-rabbinische Civilrecht 44—121. §§ és 1201—1252. §§. Nagykanizsa, 1852-4. *Frankel*: Grundlinien des mosaisch-talmudischen Eherechts. Breslau, 1860. *Duschák*: Das mosaisch-talmudische Eherecht. Wien, 1864. Gyakorlati szempontból lásd: *Groszmann*: Házassági jogunkról. Magyar Izrael, IX. évf. 3—6. sz.

alól. Komolyan szem előtt tartandó a szigorú tétel כל שאינו יודע בטיב (j. Kidd. 6a; E. H. 49. §. 3; Sz. H. bevezetése.)

A) Midőn férj és feleség megjelennek a válásnál.

סדר גט ראשון מיד הבעל ליד האשה.

I. Általános tételek.

1. Válási szertartás csak nappal végezhető és még nappal fejezendő be. (E. H. 123. §, 5, Hgh; Sz. H. 88—89; Sz. G. 4 és hozzá a Piszché Tesuvó.)

2. Szombat és ünnep előnapján nem írunk válólevelet. (Sz. H. 1; Sz. G. 3.)

3. Hármás kollegium ב"ד intézi a válást. (Sz. G. 5 és hozzá a Piszché Tesuvó.)

4. A válólevél írója legyen jártas סופר és sem a válófelekkel, sem a tanúkkal ne legyen rokonsági viszonyban. (E. H. 123. §, 1; 130. §, 1. Hgh.; Sz. H. 12; Sz. G. 7).

5. Tanúk עדים csak kifogástalan valláserkölcű férfiak lehetnek. (E. H. 130. §, 1; Sz. H. 2; Sz. G. 6).

6. A papír legyen sima, a tinta tartós עומד שרישומו, a toll könnyed לידי הקיקה שלא לבא, ezért használunk lúdtollat. (E. H. 124 és 125. §; Sz. H. 39, 41, 45; Sz. G. 62, 63, 67, 68).

7. A rabbi előírja a סופר részére זמן a keltezést. (E. H. 126. §. 2—7; Sz. G. 98—106.) Előírja továbbá a válófelek neveit. Ennek főbb szabályai:

a) אם נקרא בפי ישראל בשם אחד ובפי עכו"ם בשם אחד, כותבין שם ישראל (E. H. 129. §. 14 Hgh.) דמתקרי שם עכו"ם

Például: דמתקרי מארטאן — לאה דמתקריא אילאנא

b) כל ששני השמות בלשון הקודש, כותבין דמתקרי (E. H. 129. §. 16 Hgh.)

Például: יוסף יהודה דמתקרי יוסף ליב

c) אם אחד בלשון לעז, כותבין המכונה (E. H. 129. §. 16 Hgh.)

Például: יהודה המכונה ליב דוב המכונה בער

d) אין כותבין רב או חכם, אבל כותבין בהן או לוי (E. H. 129. §. 7 Hgh.; Sz. G. 24.)

Például: יצחק בן אברהם הלוי — יהודה בן משה הכהן

e) כל כינוי משפחה אין לכתבו כלל (E. H. 129. §. 16 Hgh.)

f) המנהג בשמות דנשים, כל שם שאינו בלשון הקודש, באל"ף (E. H. 129. §. 34.)

g) גר או נזירית כותבין לה או לו שם של יהדות לבד וכותבין לו בן אברהם (E. H. 129. §, 20; Sz. G. 21.)

h) שתוקי או אסופי אין כותבין אלא שמותיהם בלבד (E. H. 129. §, 9; Sz. G. 22.)

i) מחנכה כותבין שם ישראל וכל שום והניכה דאית ליה (E. H. 129. §, 5. Hgh; Sz. G. 20. — Lásd még: E. H. 129. §; Sz. H. 36—37; Sz. G. 19.)

j) Amidōn a válófelek egyikének, vagy atyjuknak שם ישראל héber nevét nem tudjuk megállapítani, polgári egyéni nevét írjuk. Óvakodjunk attól, hogy önként kombináljunk héber nevet, mert ez által a גט érvénytelenné válik. Arra az álláspontra nem helyezkedhetünk, hogy a héber nevek nem ismerése következtében nem hajtjuk végre a válást, mert ez által vagy lehetetlenné tesszük a válófelek újabb házasságát, vagy arra kényszerítjük őket, hogy újabb házasságukat csak a polgári törvények szerint kössék meg.

8. A hely nevét, ahol a válás történik, az ott kialakult tradíció szerint kell írni. (Sz. G. 108.)

II. Megbízás a válólevél írására és aláírására.

9. *Rabbi* figyelmezteti a tanúkat שיהרהרו בתשובה בלכם (שמא עברו עבירה) (Sz. H. 2. Hgh.; Sz. G. 27.)

10. *Rabbi*: Figyelmeztetem a válási szertartásban résztvevőket, hogy ha majd a felvetendő kérdésekre igenlő választ kell adni, csak egy igennel válaszoljanak és ha nemmel kell válaszolni, ugyancsak egy nemmel válaszoljanak. (Sz. H. 73. Hgh.; Sz. G. 34. A kettős állítás vagy tagadás fölösleges eskü volna. Sz. G. 34-hez Piszché Tesúva).

11. *Rabbi*: Te סופר פ' ב' פ' (aki egy dobozban tartja a papírt, tintát, tollakat és egyéb íróeszközt) ez az íróeszköz a te tulajdonod? — Igen. (Sz. H. 13; Sz. G. 35.)

12. *Rabbi* (miután figyelmezteti a férjet, hogy a válási szertartás alatt őt is, meg feleségét is zsinagógai nevükön fogja szólítani és hogy a szertartás kezdetén régi szokás szerint félreértés elkerülése okából tegezni fogja őt): Te פ' ב' פ' akarsz-e feleségednek פ' ב' פ'-nak házasságfelbontó válólevelet גט-et adni, mégpedig szabad akaratból, minden kényszer és minden feltétel nélkül? — Igen. — (E. H. 134. és 147. §§; Sz. H. 14. és 31.; Sz. G. 36.)

13. *Rabbi*: A szabad akaratnak semmi módon sem szabad korlátozva lennie. Ha Ön esküvel fogadta volna, hogy feleségének válólevelet fog adni, avagy kezét, szavát adta volna erre — akkor a válás nem volna érvényes, mert nem szabad akaratból adná a válólevelet, hanem az eskünek vagy ígéretnek kényszere alatt. Ezért mondja

utánam: Kijelentem, hogy soha sem nem esküdtem, sem kezemet, sem szavamat nem adtam arra, hogy feleségemnek válólevelet fogok adni, hanem szabad akaratomból adom a válólevelet. Amennyiben azonban valaha mégis tettem volna ily esküt, fogadalmat vagy ígéretet és arról megfeledkeztem, úgy most megbánom azt az esetleges esküt vagy ígéretet és kérem a főt. Rabbiságot, sziveskedjék engem ezen esküm vagy ígéretem alól feloldani. — A ב"ד tagjai háromszor mondják: מותר לך (E. H. 134. §; Sz. H. 14. §; G. 39—40. Félreértések elkerülése okából figyelmezteti a rabbi a férjet, hogy csak azon eskü alól nyert feloldást, amely ezen házasság-felbontásra vonatkozik, de nem érinti esetleges más irányú esküjét.)

14. *Rabbi*: Vajjon nem tett-e Ön valamely hatóság, tanúk, vagy bárki előtt is oly nyilatkozatot, amely szerint Ön fog ugyan feleségének válólevelet adni, de már előre óvást emel annak érvényessége ellen? — Nem. —

15. *Rabbi*: Mondja tehát utánam: Kijelentem, hogy sem hatóság előtt, sem bárki más előtt soha oly nyilatkozatot nem tettem, amely a legtávolabbról is úgy volna értelmezhető, hogy az a válólevél, amelyet feleségemnek adni fogok, ne legyen érvényes. Ha bárminő óvást emeltem volna a נט érvényessége ellen, úgy ez óvást a tanúk előtt most megsemmisítem. Ha tehát tanúk jönnének, akik az én nevemben ilyesmit állítanának, már most kijelentem, hogy azok hamis tanúk. (E. H. 134. §; Sz. H. 20. Sz. G. 45—48).

16. *Rabbi*: Az íróeszköz, amivel és amire a válólevelet írják, kell hogy a férj tulajdona legyen. Az író Önnek fogja azokat ajándékozni, Ön átveszi tőle és a birtokbavétel jeléül a magasba emeli.

17. *Író a férjhez*: Te פ' ב' פ' itt van a papír, a tinta, a toll és a többi íróeszköz. Mind ezt neked ajándékozom במתנה גמורה valóságos ajándékol. — Férj átveszi a dobozban levő összes írószereket és magasba emeli. (E. H. 120. §; Sz. H. 13; Sz. G. 49—50).

18. *Férj a tanúkhöz*: Ti tanúk, figyeljetek ide, hogy milyen megbízást adok az írónak.

19. *Férj az íróhoz*: Te író פ' ב' פ' itt van a papír, a tinta, a toll és az egész íróeszköz; megbízlak, hogy írj velük egy válólevelet az én nevemben פ' ב' פ', hogy ezáltal elváljak feleségemtől פ' ב' פ' tól, még pedig írd meg e válólevelet לשמי az én nevemben és megbízásomból, ולשם גירושין ולשמה feleségem nevére és részére és a válás céljából. De már most felhatalmazlak téged arra, hogy amennyiben ez a válólevél, amelyet írni fogsz, hibásnak bizonyulna, más válólevelet írhatsz, akár százat is, de valamennyit írd meg לשמי az én

nevemben és megbízásomból, ולשמה feleségem nevére és részére ולשם גירושין és a válás céljából, mindaddig, míg az egyik válólevél כשר hibátlan lesz írásában is, meg tanúaláírásában is, az itt üléselő főt. Rabbiság elbírálása szerint.

20. *Író*: כן אעשה így fogok cselekedni. (E. H. 120. §; 122. §; Sz. H. 15; Sz. G. 51—52).

21. *Férj a tanúkhöz*: Te פ' ב' פ' és te פ' ב' פ' legyetek az én tanúim és írók alá azt a válólevelet, amelyet a פ' ב' פ' fog írni, hogy ez által elváljak feleségemtől פ' ב' פ'-tól, mégpedig írók alá a válólevelet לשמי az én nevemben és megbízásomból, ולשמה feleségem nevére és részére ולשם גירושין és a válás céljából. De már most felhatalmazlak benneteket arra, hogy amennyiben ez a válólevél hibásnak bizonyulna, más válólevelet is aláírhattok, akár százat is, de valamennyit írók alá לשמי az én nevemben és megbízásomból, ולשמה feleségem nevére és részére, ולשם גירושין és a válás céljából, mindaddig, míg az egyik válólevél כשר hibátlan lesz írásában is, meg tanúaláírásában is, az itt üléselő főt. Rabbiság elbírálása szerint.

22. *Tanúk*: כן נעשה így fogunk cselekedni. (E. H. 122. §; Sz. H. 16; Sz. G. 53—54).

III. Az írás és aláírás szabályai.

23. Férj átadja סופר-nak az íróeszközt (Sz. G. 56—62). Ezután a סופר megvonalozza ישרטט a papírost, még pedig annak hátsó lapján húzva meg a szöveg 12 sorát, egymás alá a tanúaláírások fél-fél sorát, továbbá a két oldalmargót. Előbb azonban kijelenti a tanúk előtt, hogy minden תיקונים-ot ולשם גירושין ולשמה ולשמי tesz meg. (E. H. 124. §. 3. Hgh.; 125. §. 10; Sz. H. 42, 44; Sz. G. 61; 64—69).

24. Az írás megkezdése előtt a סופר így szól az עדים-hez: שמעו אלי אתם עדים פ' ב' פ' ופ' ב' פ', הנה כותב גט זה לשם פ' ב' פ' לגרש בו את אשתו ולשם גירושין ולשמה ולשמי אותו ואתו כותב פ' ב' פ', ואני כותב אותו ולשמה ולשמי גירושין (E. H. 131. §. 7; Sz. H. 38, 55. Hgh.; Sz. G. 70).

25. A tanúk a סופר mellett tartózkodnak legalább az első sor megírásánál, hogy majd hitelesíteni tudják a גט-et. (E. H. 131. §. 8; Sz. H. 21—22; Sz. G. 71—72.)

26. A férj a rabbi figyelmeztetésére a rabbi hivatalban marad az egész גט megírásánál. Ez idő alatt senkivel sem szabad beszélnie a válásról, nehogy valamilyen szavával lerontsa eddigi kijelentéseinek érvényességét. (E. H. 134. §; Sz. H. 23. és 76.)

27. A 12 sorból álló גט első hat sorába הורה irandók a keltezés és a nevek; a többi hat sor טופס változatlan szövegű. (E. H. 125. §. 12; Sz. G. 53. és hozzá Piszché Tesúvó).

28. A szavak és betűk írásának általános szabályai (E. H. 123. § és 126. §; Sz. H. 47—55 és 77—78; Sz. G. 79—86 és 155).

a) בלשון ארמית ובכתב אשור (E. H. 126. §. 1).

b) הפירד, נגיעה, דביקות (E. H. 125. §, 7. és hozzá Hgh.).

c) ערוי השיטות (E. H. 125. § 18 Hgh.).

d) אותיות ארוכות (Sz. G. 124, 131, 133, 139, 152).

e) פטורין יעקם בצד ימין (Sz. G. 152).

f) כדת משה וישראל בשמה אחת (Sz. G. 154).

29. A válólevél szövege נוסח הגט (E. H. 126. § és 128. §; Sz. H. függeléke; Sz. G. 88—154).

30. Az utolsó sor írása előtt a rabbi átnézi a לתקן et-גט az esetleges íráshibák kijavítása céljából. (E. H. 125. § 16. Hgh.; Sz. G. 155).

31. A tanúk csak az írás megszáradása után írják alá a válólevelet és ez csak az aláírások megszáradása után adható át, nehogy כתב שיכול להודיף legyen (E. H. 124. § 9; 130. § 22; 133. § 2; Sz. H. 56; Sz. G. 157).

32. A tanúk az aláírás előtt így szólhatnak egymáshoz: אתה פ'ב'פ' ראה שאני חותם והנני חיתם גט זה לשם פ'ב'פ' לגרש בו את אשתו פ'ב'פ' ואני חותם לשמו ולשמה ולשם גירושין (E. H. 131. § 9; Sz. H. 57—65; Sz. G. 160—168).

IV. A válólevél átadása.

A válólevél megszáradása után így folytatódik a szertartás:

33. *Rabbi*: Ismét figyelmeztetem a résztvevőket, hogy a felvetendő kérdésekre csak egy igennel, vagy egy nemmel válaszoljanak. (Sz. G. 177.)

34. *Rabbi*: Te סופר פ'ב'פ' vajjon ez az a גט, amelyet te írtál? — Igen. — (E. H. 135. § 1; Sz. H. 66—67; Sz. G. 178—188.)

35. *Rabbi*: Vajjon סימן מובהק által megismered, hogy ez a גט, amelyet te írtál? — Igen. —

36. *Rabbi*: Vajjon בעל פ'ב'פ' átadta neked a papírt, a tintát, a tollat és az egész íróeszközt az עדים jelenlétében? — Igen. —

37. *Rabbi*: Vajjon megbízott téged, hogy írjad meg a getet? — Igen. —

38. *Rabbi*: Vajjon בעל פ'ב'פ' azt a megbízást adta neked, hogy írjad meg a גט-et ולשם גירושין ולשמה ולשם? — Igen. —

39. *Rabbi*: A tanúk jelenlétében bízott meg téged בעל? — Igen. —

40. *Rabbi*: Így cselekedtél-e és ולשם ולשמה ולשם et-גט-et valóban ולשם גירושין írtad meg? — Igen. —

41. *Rabbi*: Vajjon a גט megírása előtt világosan kijelentetted-e, hogy azt רשמו ולשמה ולשם גירושין akarod megírni? — Igen. — (Sz. H. 73. Hgh.)

42. *Rabbi*: Vajjon a tanúk jelenlétében tetted-e azt a kijelentést? — Igen. —

43. *Rabbi*: Mit mondtál, mielőtt a גט-et megírod, hogy kinek a megbízásából írod azt meg?

44. *Író*: שמעו אר"י אתם עדים פ'ב'פ' ופ'ב'פ', szoltam a tanúkhöz: הנני כותב גט זה לשם פ'ב'פ' לגרש בו את אשתו פ'ב'פ' ואני כותב אותו לשמו ולשמה ולשם גירושין. Így szoltam és ekként cselekedtem is.

45. *Rabbi*: Mellelted voltak-e a tanúk legalább is az első sor megírásánál? — Igen. —

46. *Rabbi*: Ti tanúk פ'ב'פ' és פ'ב'פ' hallottátok-e, amint a מרש מ:רש הגני כותב גט, megszüntetett minden מודעות-ot és minden תנאים-ot, mielőtt a סופר-nak פ'ב'פ'-nak megbízást adott, hogy írja meg a válólevelet? — Igen. — (Sz. H. 66—73; Sz. G. 189—194).

47. *Rabbi*: Láttátok-e, hogy a מרש átadta a סופר-nak a papírt, a tintát, a tollat és az egész íróeszközt azon megbízással, hogy ezekkel írja meg a válólevelet? — Igen. —

48. *Rabbi*: Hallottátok-e, amint a מרש azt a megbízást adta a סופר-nak, hogy írja meg a válólevelet רשמו ולשמה ולשם גירושין? — Igen. —

49. *Rabbi*: Hallottátok-e, amint a סופר a גט írása előtt kijelentette, הנני כותב גט זה לשם פ'ב'פ' ואני כותב אותו רשמו ולשמה ולשם גירושין? — Igen. —

50. *Rabbi*: Megismeritek-e סימן כובהק által, hogy ez az a גט, amelyet a סופר arra a papírra, azzal a tintával és tollal írt, amelyet a מרש neki átadott? — Igen. —

51. *Rabbi*: Ott voltatok-e a סופר mellett legalább is az első sor megírásánál? — Igen. —

52. *Rabbi*: Jöjjetek עדים és olvassátok el velem együtt a גט-et. Fennhangon olvassák. (E. H. 135. § 1; Sz. H. 66; Sz. G. 195—6). Ennek megtörténte után:

53. *Rabbi*: Te ער פ'ב'פ', az a te aláírásod? — Igen. — (Sz. H. 66—73; Sz. G. 189—208).

54. *Rabbi*: Vajjon a מרש megbízott téged, hogy irjad alá a גט-et? — Igen. —

55. *Rabbi*: Azt a megbízást adta-e neked a מרש, hogy irjad alá a גט-et רשמו ולשמה ולשם גירושין? — Igen. —

56. *Rabbi*: Alá is irtad a גט-t רשמו ולשמה ולשם גירושין? — Igen. —

57. *Rabbi*: Tanutársadnak פ'ב'פ'-nak jelenlétében irtad-e alá? — Igen. —

58. *Rabbi*: Az aláírás előtt világosan kijelentetted-e, hogy לשמו ולשמה ולשם גירושין akarod aláírni a גט-et? — Igen. —

59. *Rabbi*: Mily szavakkal mondtad ezt?

60. *Tanu*: בזה הלשון szoltam:

אתה פ'ב'פ, ראה שאני חותם והנני חותם גט זה לשם פ'ב'פ לגרש בו את אשתו פ'ב'פ ואני חותם לשמו ולשמה ולשם גירושין

Igy szoltam és ekép cselekedtem is.

61. *Rabbi*: Vajjon megismered-e tanutársadnak aláírását? — Igen. —

62. *Rabbi*: Hallottad-e a מגרש-tól hogy a tanutársadnak is azt a megbízást adta, hogy ő is irta alá a גט-et לשמו ולשמה ולשם גירושין? — Igen. —

63. *Rabbi*: Láttad-e, amint tanutársad a te jelenlétedben aláírta a גט-et? — Igen. —

64. *Rabbi*: Hallottad-e, amint tanutársad az aláírás előtt kijelentette, hogy a גט-et ő is לשמו ולשמה ולשם גירושין akarja aláírni? — Igen. —

65. Az 53—64 kérdések megisméltése a másik tanuhoz.

66. *Rabbi* a férjhez: Ön megmarad mind azok mellett, amiket a válólevél megírása előtt kijelentett, miszerint szabad akaratból, minden kényszer és minden feltétel nélkül adja feleségének a válólevelet és hogy semmi jogi kifogást nem emelt annak érvényessége ellen? — Igen. — (E. H. 134. §. 3 Hgh; Sz. H. 75; Sz. G. 215. Ha a férj kénytelen volt az írás idején eltávozni, a rabbi esküt vesz ki tőle, hogy távollétében nem tett és nem mondott semmi olyat, ami a válás érvényességének ártalmára volna Sz. H. 76.)

67. *Rabbi* az asszonyhoz: Ön is kijelenti, hogy szabad akaratból fogadja el férjétől a válólevelet és hogy annak érvényessége ellen nem emelt semmiféle jogi kifogást? — Igen. — (Sz. H. 81. Hgh; Sz. G. 210.)

68. A גט átadása מנין-ban történik, amelybe beszámítódnak a נ"ד tagjai, a סופר és עדים is, de a מגרש nem (E. H. 133. §. 3 és hozzá Báér Hétév; Sz. H. 66. Hgh és 77; Sz. G. 174).

69. Az עדי הגט egyúttal az עדי מכירה, akik megfigyelik a גט átadását. (E. H. 130. §. 1 Hgh; Sz. H. 66. Hgh és 84. Hgh; Sz. G. 175 és 227.)

70. A גט-et levélformába hajtjuk össze, mégpedik חלק בתוך כתב (Sz. H. 84. Hgh; Sz. G. 217).

71. *Rabbi* a férjhez: Mielőtt feleségének átadja a válólevelet, egy héber nyelvű kijelentést fog hozzá intézni, amelyet előzetesen

magyar nyelven elmondok, hogy mindketten megértsék annak jelentőségét. A kijelentés következőképen hangzik: Ime ez a te válóleveled, fogadd el tőlem válóleveledet és légy általa éntőlem elválva és szabadná, hogy bárkivel újabb házasságra léphess. הרי זה גיטך והיתקבלי גיטך ובו תהיה מגורשת ממני מעכשיו והרי את מותרת לכל אדם. (E. H. 136. § 1 és Hgh; Sz. H. 84. és Hgh; Sz. G. 229—231).

72. Az *asszony* gyűrű nélküli két csupasz kezét felfelé kitárva alulról összetartja. A *férj* az asszony kezei közé helyezi a גט-et, aki azt birtokbavétel jeléül felemeli és köpenye vagy hóna alá teszi, majd a rabbinak átadja. (E. H. 139. § 14 Hgh; Sz. H. 81, 85; Sz. G. 221, 225.)

73. *Rabbi* a tanúkkal együtt ismét elolvassa a גט-et. (E. H. 135. § 1 és Hgh; Sz. H. 85; Sz. G. 236.)

74. *Rabbi* a גט elolvasása után annak hitelesítése קיום הגט céljából kérdi: Te סופר פ'ב'פ', megismered, hogy ez az a גט, amelyet te פ'ב'פ' számára írtál ולשמו ולשמה ולשם גירושין, hogy általa elváljon feleségétől פ'ב'פ'-tól? — Igen. — (Sz. H. 85 Hgh; Sz. G. 237).

75. *Rabbi*: Te עד פ'ב'פ' az a te aláírásod? — Igen. — (Sz. G. 238—241.)

76. *Rabbi*: A másik aláírás a te tanutársadé? — Igen. —

77. A 75—76 kérdések megisméltése a másik tanuhoz.

78. *Rabbi*: Ti tanuk פ'ב'פ' és פ'ב'פ', ti megismeritek, hogy ez az a גט, amelyet a סופר פ'ב'פ' irt és ti aláírtatok פ'ב'פ' számára ולשמו ולשמה ולשם גירושין, hogy ez által elváljon feleségétől, פ'ב'פ'-tól? — Igen. —

79. *Rabbi* kihirdeti, hogy a פ'ב'פ' és פ'ב'פ' közt fennállott házasság immár egyházi törvényeink szerint jogérvényesen fel van bontva. Figyelmezteti az összes jelenlevőket, hogy ר'ית' és más גדולים és רבנים terhe alatt megtiltották, hogy egy megtörtént házasságfelbontás utólagos bírálat tárgyává tétessék. (E. H. 154. § 22 és Hgh; Sz. H. 78. és 85; Sz. G. 242.)

V. Befejezés.

80. Az összerakott גט-et négy oldalt bemetsszük קרע ביד, irattárunkban eltesszük és a megtörtént válásról, amelyet jegyzőkönyvbe veszünk, bizonyítványt adunk az elvált házaspárnak. (Sz. H. 86; Sz. G. 244 és 249, ehhez Piszché Tesuvó.)

81. *Rabbi* közli a férjjel, hogy most már jogában áll bármikor újabb egyházi házasságot kötni. Az asszonnyal közli, hogy csak a חדשי הבחנה, vagyis 92. nap elmúltával köthet újabb házasságot, és

hogy כהן nem veheti őt feleségül. (E. H. 6. § 1 és 13. § 1; Sz. H. 87; Sz. G. 246.)

82. *Férj* az íróeszközöket visszaajándékozza a סופר-nak (Sz. H. 69 Hgh; Sz. G. 173).

B) Kényszerválás.

1. Amidőn a férj vonakodik válólevelet adni feleségének — akár már újabb polgári házasságot kötött légyen, akár hitehagyott lett: miután a כופין אותו alkalmazása nem áll ma módunkban, a házasság egyházilag fel nem bontható.

2. Ha az asszony tagadja meg a válólevél elfogadását, R. Gersom tilalma folytán ugyancsak nincs módunkban akarata ellenére felbontani a házasságot (E. H. 119. § 6. Hgh).

3. Ha a válólevél elfogadását megtagadó asszony már újabb polgári házasságot kötött, avagy ha tiltott viszonyt folytat idegen férfiúval, vagyis זינתה תחתיו, akkor azon az alapon, hogy a házasságfelbontás זכוי הגט és hogy זכין לאדם שלא בפניו alkalmazunk. A rabbiság az asszony számára לקבלה-t állít, aki a férj kezéből átveszi a גט-et. Ily esetben a válólevél szövegéből kimarad a העומדת היום, meri lehetséges, hogy az nap nem tartózkodik a גט irásának helyén. A férj a שליח-hoz így szól:

אתה פ'בי'ם זכה גט לאשתי פ'בי'ם והרי היא מגורשת בו ממני ומותרת לכל אדם

A férj azután újabb, immár שליח להולכה felhatalmazást ad a megbízottnak, hogy ha felesége idővel kérné válólevelét, azt neki átadja. Ezen okból a válólevél קרע ביד nélkül a rabbiságnál marad.

4. Amidőn az asszony legalább 12 hónap elmulta óta sem a házasságot nem akarja helyreállítani, sem a válólevelet elfogadni בעלה על מורדת: azon alapon, hogy אין זה ביד אשה לענין את בעלה לעולם, kényszerválást alkalmazhatunk. Ugyanígy járhatunk el, ha a válólevél elfogadását megtagadó asszony elhagyta a zsidó vallást מומרת. A מורדת és מומרת asszonynál a házasságfelbontási eljárás ugyanolyan, mint a זכוי הגט eljárás.

5. Ugyancsak helye van a kényszerválásnak, ha az asszony megtébolyodott נשתטת, vagy gyógyíthatatlan epilepsziába esett נכמית. Tekintettel arra, hogy ezen esetekben az asszony önhibáján kívül jut a kényszerválás helyzetébe, ez eljárás vele szemben csak akkor alkalmazható, ha ellátása minden kétséget kizáró módon biztosítva van és ha három külön országban lakó száz rabbi és törvénytudó beleegyező nyilatkozatát adja a váláshoz, illetőleg feloldja a férjet R. Gersom

tilalma alól מאה רבנים היתר עיי (A kényszerválás alkalmazására vonatkozó forrásokot lásd *Feldmann Magy. Zsidó Szemle* 1902. évfolyam héber rész 88. lap).

C) Válás megbízás útján.

1. Amikor mindkét házaspár hajlandó egyházilag elválni, de egymástól oly távol eső országokban tartózkodnak, hogy lehetetlen akár-melyik rabbiság előtt együtt megjelenniök, alkalmazható a megbízott útján történő válás. A férj lakóhelye rabbiságánál megiratja a válólevelet (העומדת nélkül), azt átadja a megbízottnak שליח להורכה, hogy vigye el feleségéhez. Ezen kívül két tanu aláírásával ellátott és a rabbiság által hitelesített felhatalmazó iratot הרשאה ad a férj a megbízottnak, amely szerint ez állíthat maga helyett más megbízottat, ez ismét állíthat maga helyett más megbízottat, akár száz megbízottig is, akár posta útján is eljuttathatja a válólevelet feleségéhez, aki akkor lesz elválva a férjétől, amidőn a válólevél kezeihez jut. Ezután a שליח a rabbiság által hitelesített második felhatalmazó iratot הרשאה állít ki, az asszony lakóhelye rabbisága által előre megnevezett második megbízott שליח שני להורכה nevére, hogy maga helyett ez adja át a válólevelet az asszony kezébe; az első שליח felhatalmazza egyben a második שליח-ot, hogy maga helyett más megbízottat állíthasson, ez ismét más megbízottat állíthat maga helyett egész 99 megbízottig. A válólevelet és a két הרשאה-t póstán beküldjük az asszony lakóhelye rabbiságához, ahol a שליח שני kezéből átveszi a válólevelet. Miután a válólevél átvételéről az asszony lakóhelye rabbisága értesíti a férj lakóhelye rabbiságát, ez bizonyítványt ad a férj számára a válás megtörténtéről. (A forrásokot, az eljárás pontos lebonyolítását és a két הרשאה szövegét lásd *Jechiel Michl Jozefs* גיטין סדר-jében a גט שני és סדר גט שלישי fejezetében.)

2. Amikor mindkét házaspár hajlandó egymástól elválni, de bizonyos fennforgó körülmények következtében a férj számára lehetetlen megjeleni a rabbiságnál és résztvenni a válási szertartásban; elfogadható a férjnek írásba foglalt גט לאשתי nyilatkozata, amellyel a férj felhatalmazza a rabbiságot, hogy az általa kijelölendő סוטר-ral irassa meg és az általa kijelölendő עדים-mel irassa alá és az általa kijelölendő שליח útján adja át az asszonynak a válólevelet (Az erre vonatkozó forrásokot és a nyilatkozat pontos szövegét lásd *Magyar Izrael* XIV. évfolyam 55. lap).

A chalice szertartás.

Bibliai törvényeink szerint: ha egy férfi gyermektelenül elhal, akkor a fivére köteles nőül venni az özvegyét. „*Ha azonban nem akarja elvenni (özvegyen, gyermektelenül maradt) sógornőjét, akkor a bíróság előtt . . . húzza le (sógora) lábáról annak saruját és így valljon ellene; ekként történjék (a megszegyenítés) az olyan férfiúval, aki nem építi fel fivére házát . . .*” (Deut. 25. 7—10.)

— A bibliai törvény megváltozott. Már a talmudban felmerül a kérdés, hogy mi helyesebb: ha a sógor (jóvóm) valóban feleségül veszi sógornőjét vagy ha inkább a chalice szertartással kölcsönösen szabaddá teszik egymást a házassági kötelezettségtől? (Jebam. 39 b.) A Sulchan Aruch külön fejezetben tárgyalja a kérdést: *איזה מהם קודם חליצה או יבום?* (E. H. 165)

A többnejűség fokozatos megszüntével a sógorsági házasság (leviratus) is természetyszerűleg tűnőben volt, mert a már nős fivér nem is vehette volna el sógornőjét. Rabbenu Gersom többnejűségtilalmával egyidejű a sógorsági házasság megszüntetése, helyébe lépett *a chalice szertartás*. (Rambam, Hilchasz jibbum v'chalice 4., S. A. E. H. 169., Hirsch Sámson Rafael, Choreb 83.)

A bibliai korban a sarulehuzás megszegyenítő volt. Gúnynevet is kapott ez a fivér: „mezitlábás“-nak, „*cháluc hánáál*“-nak csufolták. A tudományos kutatások azt igazolják, hogy a levirátusi házasságot igen sok ókori nép ismerte. Gazdasági intézkedés volt az özvegy védelmére. Egy angol tudós Indiában, Kansásban, Észak-Amerika őslakóinál Kaliforniában, Afrikában (a Kongó vidéki népeknél, Szudánban) megtalálta a sógorsági házasság intézményét. (Frazer, Georg: Folk-lore in the Old Testament, London 1919, II. kötet 263—341.) Természetesen ez a törvény csak abban az időben lehetett érvényben, amikor a *többnejűség* divott.

A többnejűség fokozatosan szűnt meg. Már Lábán szövetséget köt Jákobbal, hogy nem vesz más feleséget, csak az ő két leányát (Gen. 31, 50.) A biblia vezéralakjai (kivéve a királyokat) egy feleséget vesznek. A talmudban olvassuk r. Ami tételét: Ha valaki második feleséget vesz, akkor az elsőnek jogában van elválni a férjétől és érvényesítheti vagyoni követeléseit. (Jeb. 65a.) Még arra is találunk célzást a talmudban, hogy a férj nem vehet minden komoly ok nélkül más feleséget; csak akkor ha 10 évi házasság után nem születik gyermekük és elválk első feleségétől. (Jeb. 64a.)

A *jibbum* és *chalice* között ma már nem lehet válogatni, mint régebben; *a sógorsági házasság tilos!*

Ujabb időben ismét előtérbe jutott ez a kérdés. A német orthodoxia vezető egyénisége, a berlini Hildesheimer-rabbiképző elhunyt rektora, *Hoffmann Dávid Cvi M'lammed l'hauil* című responsumai között tárgyalja azt az esetet, amikor a gyermektelenül

elhalt sógornőt polgári házasság útján feleségül veszi a jóvom és a már *megkötött* polgári esküvő után kíván egyházi házasságot kötni. A felek bibliai (Deut. 25, 5—10) és sulchánáruchi (E. H. 116) törvényekre hivatkoznak. Hoffmann azt óhajtja, hogy országközi rabbi zsinat rendezze e kérdést.

A chalica szabályai. Az elhunyt férjnek apáról való fivére *jóvom*; ha csak anyai részről voltak fivérek, akkor az elhalt fivérének nincs semmi vallási kötelezettsége az özvegy iránt. Ha az elhunyt férjnek más nőtől van vagy volt gyermeke, akkor sincs leviratusi kötelezettség. Éppen úgy nincs, ha az elhunyt férjnek és az özvegynek valamikor volt életképes gyermekük. (E. H. 156, 1—4.) Ha az elhunyt férjnek halála után születik fivére — akkor az nem jóvom. (E. H. 157, 1.) Zsidó vallásra tért férfi fivéreit, még ha zsidó vallásra tértek is, nem köti a jibbum. — Ha az elhunyt fivére nem töltötte még be a 13. esztendőt, várni kell, amíg eléri ezt a kort, addig nem mehet férjhez az özvegy. (E. H. 161, 5.) A bár micvó már végezheti a chalicát.

A chalica szertartás nem tartható előbb, mint legalább kilencven nappal a férj halála után. (E. H. 164.) A chaluca nem lehet kauhén felesége. Ha azonban a férj halálakor az asszony áldott állapotban maradt és tévesen alávetette magát a chalica szertartásnak, a gyermek pedig valóban megszületik és életképes, akkor a chalica szertartásnak nincs hatálya, az asszony férjhez mehet kauhénhoz. — Ha az özvegy — j'vómó asszony *chalica kötelezettsége kétséges* (pl: ha gyermeke 30 napon belül elhunyt s nem állapítható meg, hogy veleszületett életképtelenség miatt, vagy szerzett betegségben halt meg vagy ha az asszony nem tudja, hogy hány napos korában, milyen betegségben hunyt el — esetleg évekkal előbb — egyetlen gyermeke) és ő chalica nélkül férjhez ment (nem a sógorhoz!), akkor a chalica szertartást el kell végezni, de ez nem érinti megkezdett házasesetét. — Ha éppen egy *kauhénhoz* ment nőül az ilyen özvegy, akinek kétséges a chalica kötelezettsége — nem kell chalica szertartást végezni. A megtörtént házasságot nem bolygatjuk, akkor sem, ha ily kétséges esetben távoli országban él a jóvom.

A chalica szertartás ritkán fordul elő. *Csak teljes bész-dinnel működő rabbinátusok végezzék.* Az eljárás főbb mozzanatai (nagy vonásokban) a következők: Az egyházi bíróság tagjai: 3 tudós, közülök 2 világi is lehet, akik sem a férfinak, sem a nőnek nem roko-

nai. Ismerniök kell mindkét félt. A szertartásnál a két fél áll (ha véletlenül ülnek — a szertartás azért érvényes. Jeb. 110, Rasi). A nő a szertartás előtt ne egyék. Először: **מקנע דוכתא** kijelölik a szertartás helyét. A felekhez intézendő kérdések: 1. Elmúlt-e 3 hó a férj halálától? 2. Nagykorú-e **גדול**, **גדולה** a nő és a férfi? 3. Mi jobb neked: a jibbum vagy a chalice (a férfihez)? A férjnek ajándékozzák a ch. cipőt. A férfi jobb mezítelen lábára veszi, a fűzőket körülkötik és úgy fűzik be. Az asszony héberül mondja: **מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל אבה יבמי**. A férfi: **לא הפצתי לקחתה**. A férj talpára áll és a falnak, ajtófélfának támaszkodik. A nő jobb kezével kifűzi a fűzőket, sarkát lecsúsztatva lehúzza a cipőt, földre dobja és állva észrevehetően kiköp a férfi előtt. A bírák azt mondják: **ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו**. A körülállók háromszor azt mondják: **ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל**. A férfi visszaadja a szandált a bírának, ezek azt mondják: **יהי רצון שלא תבאנה בנות ישראל לא לירי חליצה ולא לידי יבום**.

Különleges chalice esetek: 1. A gyermektelenül elhalt férjnek több fivére él. A Szentírás mondata első olvasatra a legidősebb fivért jelöli jóbomnak, a talmudban (Jeb. 24a és 39a) vita van erről, a Sulch. Ar. akként kodifikál, hogy: *micvó al hagodaul*, de ha az *lau rócó*, akkor *chazrin ál kol áchin*, bárbármelyik fivér végezheti azt. Ritba szerint jobb a *fiatalabb nőtlen testvérrel végeztetni, mint az idősebb nőssel*. (Bész Jauszéf 165.) Az Imré Ásnak és Aszód Júdának más véleménye van.

2. Előfordulhat gyermektelen özvegnél is, hogy nem kell chalice szertartás, mégpedig akkor, ha e nő olyan embernek volt a felesége, akinek előbbi házasságából már volt gyermeke. (E. H. 156.)

3. Viszont, ha a nőnek van is gyermeke, ha második férje gyermektelenül hal el, — miután a férj gyermektelensége a döntő — kell chalice.

4. Házasságkötéskor valaki elhallgatja, hogy van kitért fivére. A férj meghal s az özvegy férjhez megy. Utóbb a fivér zsidó lesz s jelentkezik. Az bizonyos, hogy a már előbb megkötött második házasság érvényes (S. A. E. H. 157, 4. Hagó). Némelyek szükségesnek látják az utólagos chalice szertartást; Mehari Münz *nem* (2. §).

5. Az elhalt férj fivére külföldön van és m'summod, azaz kettős akadálya van a chalicának: 1. a fivér m'summod, 2. az asszony nem mehet utána. Valóságos „Iggun“ helyzet áll elő. R'dach (R. Dávid Korfu) szerint (9. §) chalice nélküli chuppó engedélyezhető (L. S. A. E. H. 157, 4, 3. Báér Hétév.).

Régebben a chalicánál is készítették okiratot, mint ezt a getnél végezzük, ma már csak utólag adunk igazolványt a szertartásról. A chalica szertartás igen ritkán fordul elő. Leghelyesebb, ha chalica eseteink szertartásait a legnagyobb gyakorlattal bíró pesti rabbínatus elé utaljuk.

Az aguna-védelem fejlődése.

Az aguna (עגן) jelentése: akadályozott, visszatartott (körülrzárt). E szó egyszer fordul elő a bibliában és ott világosan látszik az értelme: ... *הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש* (Rúth 1,13) *azért „elzárkóznátok“-e, hogy férjé ne legyetek?* Aguna tehát a (házasságtól) visszatartott asszony, aki valamely oknál fogva férjével nem élhet, de mégsem mehet újra férjhez. Például, ha férje nyomtalanul eltűnt, hosszú ideig nem hallanak róla, de elhalálzásáról nincsenek biztos adatok. Évezredek át igyekeztek rabbijaink az ilyen szerencsétlen sorsú nők helyzetén segíteni, jogi intézkedésekkel jövőjüket biztosítani. Alapelve lett a szabály: aki az agunák ügyeinél túlzott szigorral jár el, az nem bölcseink szellemében cselekszik. *המחמיר בעגונה דארתא, אין רוח*, *הכמים נוחה הימנו* (Spektor, Tesubot 9.).

A bibliai és talmudi házasságjog szerint a házassági kötelék megszüntetése a férfi akaratától függ. A nő mindig kevesebb jogi védelemben részesült. A *többnejűség* idején a férj egyszerűen ellenszenvből *elkergette* feleségét otthonából, válólevelet sem adott néki, teljesen védtelenül hagyta kitzasztott nejét *זימנין זיהוי ליה קטטה בהדה ומעגן* (Gittin 26 b.). A férj más feleséget vagy feleségeket vehetett, a nő nem mehetett férjhez. Az *egynejűség* idején sem sokat javult a helyzet. A nő aguna lett, ha méltatlan, erkölcstelen férjét otthagya; ha a férj elmebajos lett; ha az fertőző betegségben szenvedett; ha nyomtalanul eltűnt (pl. háboruban); ha hűtlen lett vallásához; ha teljesíthetetlen anyagi követeléseket támasztott a válólevél átadása ellenében és még más hasonló esetekben is. Az aguna esetekhez kell sorolnunk a levitatusi (sógorsági) kötelékből származó hátrányos helyzeteket is: ha a sógor nem hajlandó a chalica szertartást végezni; ha a sógor nyomtalanul eltűnik; ha a sógor hitehagyott lesz.

Elődeink az agunák hiányos jogvédelmét régen felismerték s igyekeztek valamiképen könnyíteni a „zsidó nő hátrányos jogi helyzetén“ *משום עיגונא אקילו בה רבנן להימניה לשליח*. A talmud tanítja: *הטבת בנוח ישראל* (Gittin 3a.) a tanuvallomásoknál lényeges könnyítéseket kell bevezetni. Másféle pörökben legalább két tanu egybehangzó vallomása alapján ítelt a bíróság s e tanuk nem lehettek rokonok, érdekeltek és csak saját észleléseik alapján vallhattak, az aguna esetében elég volt egy tanu vallomása s ez a tanu rokon is, érdekelt is lehetett sőt, „hallomás“ alapján is vallhatott. Még a feleség tanuvallomását is elfogadták.

Az idősebb Rabban Gamliel akként intézkedett, hogy, ha a férj küldönccel küld válólevelét feleségének, akkor a férj többé nem vonhatja vissza megbízatását (Gittin 4, 1). A talmud szerint ez az intézkedés is az agunák védelmét célozta. (U. o. és Gittin 32., 33. továbbá: Majmuni, H. Gerusin 13., S. A. E. H. 17., Feldmann Mózes: Az aguna kérdés.) Az agunák védelmére a talmud *utáni* időkben is találunk számos intézkedést. R. Gersom megtiltotta a férjnek, hogy felesége tudta és engedelmé nélkül tengeren túli országba 18 hónapnál több időre távozzék. R. Tam szigorított ezen a rendelkezésen. Intézkedése szerint a férj csak a bész din engedélyével távozhat és csak 12 hónapra, ha közelebbi országban nem talál megélhetést és ha férj és feleség harmonikus házasságban éltek. Különben nem távozhat *egy hónapnál hosszabb időre*. Pátriarchális életviszonyok között, amikor galutban élő hitfeleink a bész din intézkedéseit megtartották, valóban eredményesek lehettek ezek a *takkánák*. Újabb időkben másként próbálnak enyhíteni az elhagyott nők sorsán.

Feltételes házasságok. A franciaországi rabbik a háboru alatt minden keszubába beírták és a jegyespárral közölték, hogy: קידושין שלהם נעשים רק על ידי תנאי אם לא יברוח הבעל למדינות רחוקות באופן שיבוא עי"ז לחשש עינון וגם בתנאי אם יפטור מן העולם בדי זרע a házasságot „feltételesen“ kötik; csak akkor lesz végérvényes, 1. ha a férj nem távozik idegen országokba, 2. ha a házasság nem lesz gyermektelen frigy. A feltételes házasságról valóban sokat olvashatunk a talmudban (Gittin 2. perek), Sulchan Aruchban (E. H. 38–39.). A két feltétellel két irányban kívántak az agunának jogsegélyt nyújtani. 1. Ha a férjnek *háboruban*, idegen országok távoli harcterein, vagy hadifogságban nyoma vész, „*eltűnt*“ jelentést hoz róla a hivatalos veszteséglista, akkor a házasságkötés már visszamenőleg érvénytelen. az asszony szabad פנויה, újra férjhez mehet; ha gyermektelen, nem chalicaköteles. 2. Ha a férj gyermektelenül elhaláloznék bármikor és bárhol, akkor sincs lekötve az asszony a férj fivérének: chalicamentes. A francia rabbik újításával, Silberstein Jesáje váci rabbi kezdeményezésére, *szembeszállt* a magyar rabbikar. (Lásd: Grünwald Juda: Zichron Juda c. responsumait, 166-ik tesuba). Szerintük végzetes hiba lenne ez az újítás, a *feltételesen kötött házasság érvénytelen!* Véleményük győzött, nálunk nem honosult meg a francia rabbik eljárása.

Más véleményt, mégpedig a francia rabbik felfogása felé hajlót, találunk a legkiválóbb régi decizoroknál: *Akiba Égernél*, a pozsonyi *Chászám Szóférnél*, a berlini *Hoffmann Dávid Cvinél* és még több vezető talmudistánál.

Akiba Éger responsumai között (Varsó, I. rész 62b. oldal, 83-ik p'szak) azt írja: Ha a házasságot feltételhez kötik ilyen formán: אם ימות בחיי אחיו ולא יניח ז"ק ממנה שלא יהולדו הקדושין למפרע . . . וכו' אין

שום מקפיק akkor nem lehet kifogás a kiddusin ellen. E kérdésről hosszabban ír Akiba Éger s végső konkluziója az, hogy ezt olvassa ő ki kiváló tudósok írásaiból, a „Meil Cedókó“ és „Bész Meír“ művekből és jó lenne ez ügyben együttesen dönteni!

Chászám Szófér véleményét idézi a német orthodoxia nagy tudósa, *Hoffmann* Dávid Cvi, a következő megvilágításban (Meláméd Lehauil E. H. 83, 88. oldal): Hogy Izrael asszonyainak érdekeit védjük אפשר תנאי להקים להם חתונה lehetségesnek tartom az olyan *feltételes házasságot*, amelyiknél a feltétei így hangzik: „ha a férj gyermektelenül elhaláloznék és a gyászév letelte után a helyi rabbi majd bizonyítványt ad arról, hogy minden törekvése hiábavaló volt, nem sikerült a fivértől chalicát szerezni (pl. megtagadta a chalica szertartást rosszakaratból, vagy kitért a fivér, vagy ismeretlen helyre távozott, vagy elmebajos), akkor a házasság visszamenő hatállyal érvénytelen lesz.“ Ilyen esetben valóban szabaddá lehetne tenni az asszonyt a chalicától — írja tovább Hoffmann — csak jöjjenek össze nagyjaink és rendelkezzenek ilyen módon és én boldogan üdvözlőlném a határozatot. יצטרפי גדולי הרבנים לעשות תקנה שמי שירצה לסדר קידושין על תנאי . . . ישר כחם וחילם ששקדו על תקנת בנות ישראל.

Tudtunkkal e kérdés nem jutott döntésre.

*

Hoffmann a chalica kérdésben is szeretne új utakra lépni. Hivatkozik משיב דבר c. halachikus műre és úgy véli, hogy ha a sógor valóban a biblia eredeti parancsát kívánja teljesíteni, — esetleg megfogadja, hogy születendő fiát az elhalt nevének megörökítésére rendeli, — vagy pedig ha félni lehet, hogy egyházi tilalom ellenére is polgári házasságot kötnek, — akkor jó volna megengedni a sógorsági házasságot! Hoffmann még az ilyen házasság keszubájának formájára is ajánlatot tesz. (Lásd: Meláméd Lehauil E. H. 86; Mésiv Dóvor IV. 72. Tur E. H. 166.)

*

A világháboru után igen sok lengyelországi kivándorló Amerikában letelepedett és nem adott többé életjelt magáról, a feleség teljes elhagyatottságban élt a régi hazában, aguna lett. Az amerikai és lengyelországi rabbik mozgalmat indítottak a szerencsétlenek érdekében. Az Egyesült Államok hatóságai a szigorú bevándorlási törvények ellenére [megengedték az agunáknak, hogy arra az időre, míg férjeik tartózkodási helyét kinyomozzák, vagy a sógorral a chalicaszertartást elvégzik, az ország területére jöhessenek. A zsargon és héber nyelvű amerikai ujságok díjtalanul közölték az agunák nyomozó hírdetményeit. Utóbb, mikor észrevették, hogy sok kivándorló új nevet vett fel és bujkál családja előtt, az eltűntnek fényképét közölték e zsidó lapok s a rabbik hitszónoklataik nyomán minden zsidó lelkiismereti kötelességnek tekintette, hogy segítsen a nyomozásban. Az amerikai hatóságok nagyon szigorú tartásdíjat rónak ki a családja előtt bujkáló, a get levelet vagy a chalica szertartást megtagadó férfire.

IV.

A rabbi munkaköre az élet megpróbáltatásaiban.

Betegek látogatását, mint általános emberi erényt, mindenkor a rabbi fokozott kötelességei közé sorolták. Napjainkban, különösen ragályos betegségnél, amikor a betegek ellátása már intézményessé szilárdul, bizonyos határok közé korlátozódik a rabbi ezirányú lelkesíti munkája. A „*bikkur chaulim*“-nál, a beteglátogatásnál, a szó eredeti jelentését kövessük, vagyis „kutassuk“, hogy egyrészt kellőképp ellátva, gondozva, orvosi felügyelet alatt van-e a beteg, másrészt anyagi ügyei nem szenvednek-e mulasztást? Ha a családfő beteg, hivatalos eljárásokban igen sokszor nagy segítségére lehetünk. Külön munkakört építhet ki a rabbi a kórházak rendszeres látogatásával is. (L. később.)

A talmud igen sok helyen hangoztatja a beteglátogatás kötelességét (pl. Szóta 14. *הקב"ה ביקר חולים, ניהם אבלים, קבר מתים... אף אתה*) és „Isten útjain járás“-nak nevezi azt, amikor „a beteg fájdalmainak hetvenedrészét megszünteti a látogató“ elvet mondja ki. Az emberi főerények közé sorolja e szeretetmunkát és a rabbi lelkére köti a beteg tanítvány látogatását is. Akiba nemcsak meglátogatta tanítványát, hanem rendbehozta fekvését, holmijait s a tanítvány hálálkodva mondta: „*רבי החייתני*“, „Te hoztál vissza az életbe, Rabbi!“ Ekkor állította fel a nemes tételt: „aki nem látogatja meg a beteg, az embervért ont.“ (Ned. 40.)

Rav Séesz külön szabályokat ír elő: a nap első és utolsó 3 órájában ne látogassunk beteget, az előbbiben viszonylagosan jól érzi magát, az utóbbiban túl elesetten fekszik a beteg, mindkettő megtéveszthet bennünket.

A betegért való imádkozás szintén talmudi forrásokra vezethető vissza. Sok helyen maga a rabbi végzi az előimádkozást. Bevezetőül zsoltárokat imádkozunk, az előimádkozó és a gyülekezet — hagyományos módon — egymásnak mondatonként respondeálja a zsoltárt. Legtöbb helyen kiválasztott fejezeteket; mégpedig 18 vagy 36 zsoltárt a következő fejezetekből: 20, 6, 9, 13, 16, 17, 18, 22, 23, 25, 30, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 49, 55, 56, 69, 86, 88, 89, 90, 91, 102, 103, 104, 107, 116, 118, 142, 143, 128. Ezután a 119. (abc) zsoltárból a beteg nevének betűit adó nyolcas mondatcsoportokat, majd a *קרע שמן* kezdetű mondatcsoportot. Befejezésül a szokásos *יהי רצון* imát nyitott frigszek-

rénynél. — Több helyen csak öt zsoltárt imádkoznak a felsorolt 36-ból, mégpedig a 6, 20, 90, 91 és 104-iket, továbbá a 119. zsoltár megfelelő csoportjait.

A beteg nevének megváltoztatását is alkalmazták a régiek a talmudi tanítás alapján. (R. H. 16b.) די דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה, צעקה שינוי השם ושינוי המעשה. Négy dolog változtathatja meg a sujtó végzetet: jótékonyság, imádkozás, a név cserélése és a tettek megjavítása. A név megváltoztatását hagyományos szokás szerint akként végzik, hogy a zsoltármondás után kiemelnek egy tóratekeresztet és azt felnyitva az első férfi (illetve női) nevet, melyre akadnak, a beteg neve mellé adják és e mondattal bővítik a betegért való imádságot: כשם שנשתנה שמו [שמה] כן ישתנה הגזר מעליו [מעליה] מדין לרחמים ומיתה לחיים ומחלה לרפואה שלימה ותאריך ימיו [ימיה] וכיר'.

Hagyományos szokás szerint az Ábrahám előtti időkből való bibliai személyek nevét nem adják ily alkalmakkor a betegnek; éppenígy nem adják a nem rokonszenves bibliai szereplők nevét, mint pl. Ézsau vagy Korach nevét.

A lélek megváltása is szokásos némely községben. A zsoltáros imádságok után átadnak a beteg vagy hozzátartozója pénzéből oly összeget, mely megfelel a beteg (egyéni) neve számértékének — szegényebbnél filléres, tehetősebbnél pengős értékben — és azt a rabbi szétosztja a szegények között, ott, a templomban az előírt régi imádság közben.

Betegért imádkozik több községben a rabbi a rendszeres szombat délelőtti, a hazáért és hitközségért való magyar imában.

Hogy gyermekeinket a járványos betegségek elkerüljék, azért tartjuk szökőévben a שבועות טובים ת"ת böjttel kapcsolatos szelichausz istentiszteleteket a S'mausz és T'cávve hetiszakaszok közötti csütörtökön (L. Sauvovim-nál).

A súlyos betegek, haldoklók körüli vallásos, hit- és emberszeretetből fakadó rituálék idők folyamán és egyes vidékeken különös jellegzetességgel fejlődtek ki. Gyakran fordulnak tanácsért ily kérdésekben a rabbihoz. Már a múlt században összeállította a szokásokat Blogg S. a hannoveri Chevra ősi szabályzata alapján. Egész Középeurópában e szabályok váltak irányadókká, ezeknek a főbb pontjait közöljük mi is. (Magyarul Halász Nátán könyvében.)

A haldoklót nem szabad magárahagyni. Ha képes reá, akkor az ilyenkor szokásos imákat mondatjuk el vele: a bűnvallomást, a s'mát stb. מצוה

nemes cselekedet jelen lenni az utolsó percekben és a *יציאת נשמה*, a lélek elröppetésénél és lélekjelenléttel átsegíteni a beteget a haldoklás küzdelmén, elmondani az előírt, e célra készült imakönyvben megtalálható imákat az ottlevőkkel. Az utolsó pillanatokban gyengéden kiegyenesítik a haldokló lábait, kezeit (Móz. I. 49, 33.) és az *שמע קול שם, ה' מלך, שמע* és az *ה' הוא הא', ברוך שם, ה' מלך, שמע* *Isten egységét valló* mondatokat úgy imádkozzuk, mint a Neiló záróima befejezésénél. A halál beálltával a *ברוך דיין אמת* *Isten igaz bíró* fohászt mondják; sok helyen gyászdallammal a *ינרף* és *ארון עולם* hitvalló szakaszokat is. Az elhunyt szemét lezárják, állát felkötik s öt pár perc múlva (szalmára) földre teszik (soha se egy ember emelje és soha se közvetlen vérrokonok); feje alá párnát helyeznek s fekete lepellet beborítják; fejéhez egy szál égő gyertyát állítanak. A halott fekvése olyan irányú, hogy lábával az ajtó felé legyen. Annak a régi szokásnak, hogy a halál pillanatában a házban, sőt a szomszéd házakban is kiöntik a vizet, több magyarázatot is adnak. (Ez valószínűleg összefügg a *halálhír közlésével*, hogy a gyászolók segítségére siessenek ismerőseik. A Példabeszédek Könyve (6, 18) szerint a jó ember nem szívesen ad halálhírt tudtul, inkább csak jelképesen. Ezért a biblia egy másik tanítása szerint „mint a földre kiöntött víz . . . bizony úgy halunk meg“ (Sám. II. 14, 14.) idézettel közölték és adták tovább a szomszédoknak (azoknak is vizet kellett kiönteni) a halálhírt. Egyszerűbb, higiénikus okra vezető magyarázat szerint: a haldoklók gyakran kérnek vizet s a vizet azért öntik ki, nehogy valaki az általa használt pohárból a maradékot véletlenül kiigya.)

A *halálhír közlésének* többféle módjáról értesülünk a hagyományban: kúrtszóval: M. Katan 27, 6. *שמע קול שפירא דשנבא*; sok helyen a templomba-hívó csak egyszer üt halkán az ajtóra. (Máskor kétszer.)

A halott mellett virrasztanak, nem hagyják egyedül, de nem a legközelebbi rokonok a virrasztók. A temetésig: *אונן* fájdalomtól elragadott a gyászoló neve, a temetés után *אבל* gyászoló. Az előbbieket hústilalma és bortilalma csak a temetés napjára szól (sok helyen a halál pillanatától kötelezőnek tartják a szigorítást).

A *ruha beszakítása* *קריעה*, miként a hét napos gyász, hétféle rokonra terjed: apára, anyára, fiútestvérré, nőtestvérré, fiúra, leányra, hitvesre, — ugyanígy a beszakítás is. A szülők után a felső ruha baloldalán történik a beszakítás, a többi rokon után a jobb oldalon. Hét nap után összefércelhető a bevágás, 30 nap után bevarrható, de szülő után csak 30 napra fércelhető és soha sem varrható be teljesen. Nők azonnal befércelhetik a ruha bevágását. Sok helyen a halál beállta pillanatában történik a beszakítás, másutt közvetlenül a temetés előtt vagy a temetés alatt.

A *טהרה*-t, a *halott mosdatását* kegyes cselekedetnek tekinti a hagyomány. Mindig, minden ténykedésben kegyelettel, gyöngéden! Ferde deszkán végzik a mosdatást, langyos vízzel; soha nem a

közeli hozzátartozók; soha nem hagyják takaratlanul a halottat. Körmeit is kitisztítják éles szerszámmal. (E körömtisztításról megjegyzi a szakkörök, hogy ennek következménye, hogy a zsidóságban alig fordul elő tetszhalott eltemetése!) Kilenc mérő vízzel mosdatják a halottat. A תכריכים, *a halotti ruha*, mind fehér, olcsó anyagból legyen. A talmud rabbijai — r. Gamliél és r. Papa — szigorúan eltiltották, hogy drága anyagból készült halotti ruhát használjanak. A halotti ruha több darabból áll: מצנפת sapka, מנמנים nadrág, כתונה ing, סרננים felső ing vagy kittel, סדין nyaksál és סרבל beburkoló lepedő. Taliszt csak arra adnak, aki viselt taliszt, azt is úgy, hogy egyik ciciszét letépik; így a cidáklinak is. A taliszon ne legyen nyakdísz עטרה. Bármily sebből vérzőt nem szabad mosdatni, sőt véres ruháját is vele kell temetni. A halotti ruha varrásánál nem szoktak csomót kötni a cernára. A legtöbb idős ember már előre elkészíti a halottas ruháját. Arany, ezüst dísznek nem szabad lennie a ruhán, zsebet sem varrnak reá. (Ebből a szokásból közmondás is keletkezett.) Ékszert nem szabad a halotton hagyni. Régen sok sírrablás fordult elő s ezért is tiltották a halott felékesítését. Különbben is kialakult az a bölcs felfogás, hogy: *a szegény és gazdag legalább ott egyforma legyen* (Jób 3, 11).

A halálhír vételekor ברוך ריין האמת dicsértessék az igaz Bíró imát mondjuk. Amennyiben már a temetés *után* értesülnek a hozzátartozók a gyászról, azonnal beszakítják ruhájukat.

A temetési szertartás ősidőktől fogva kialakult formák közt történt. Külön siratónőkről tud a biblia (Jer. 9, 16 és több helyen), külön gyászfelkiáltásokról: *Óh! Jaj! Nemes ember volt!* (Jer. 22, 18). A gyászbeszéd is régi ritus. Dávid gyászdalát is ilyennek tekinthetjük (Sam. II. 1, 17). A beszéd célja: a halott erényeit felsorolni, a jótetteket az utódok számára követésre méltóknak hirdetni, az élőket vigasztalni. A gyászbeszéd az elhunyt pályája feletti ítélet legyen, — valahogy az egyiptomi „halott ítélkezés” mintájára. (Sabb. 153a) *מהספדו של אדם ניכר אם בן העיהב הוא אם לאו*. A beszéd ne legyen közönyös. Rab mondta r. Sámuelnek, Sila fiának: *מגראזו עם אהים הספדא דהחם קאימנא* megrázó érzéssel teli legyen a gyászbeszéd! Viszont ne legyen túlzott dicséretektől hemzsegő, mert „egykor számot ad a gyász-szónok beszédeiért!”

A Talmud részletesen értesít a temetés módjáról. (Moed Kátan 27b. és 25a, B. B. 100b, Berachoth 17b és 19b, stb.) Külön tribünök voltak a temetőben a halotti beszédek meghallgatására, ülőhelyekkel מושב and állóhelyekkel

מעמד. A szónok beszédének egy-egy részleténél felszólította a hallgatókat a felállásra vagy leülésre עמדו יקרים, עמדו, שבו יקרים, שבו.

Szemachot traktátus (I. 8) szerint elengedhetetlen volt a formula **הוי טבי, הוי נאמן**: Jaj! az oroszánlelkű hős! Vagy: **הוי אוכר מעמלו** jaj! a jó, a hű, fáradtsággal élt. Ha többen összejöttek a gyászolóknál, valakit felszólítottak, hogy mondjon részvétigéket. Az azután 3 részre osztotta igéit: Istent dicsőítette, a gyászolókat vigasztalta, a vigasztalóknak megköszönte részvétüket. (Keth. 8b). **קום אימא מלתא כנגד שבהו של הקב"ה וכנגד אנבים מנחמי אנבים.**

Különösen megilleti a gyászbeszéd a tudóst! **הנם כבודו בהספרו** (M. K. 25a) A ránk maradt talmudi formulák csak bevezetői voltak a gyászbeszédnek (**פתח האי ספרוא**). Ilyeneket olvashatunk Megilla traktátusban is. (Meg. 6a és Keth. 104a) Külön beszél a talmud a *Sahnecib*-ből való asszonyok (talán siratók) gyászmondásairól (M. K. 28b).

קבורה לוייה. A temetési szertartás és a halott elkisérése. A talmud szerint minden más tevékenységet mellőzni kell, hogy a halott iránti teljes tisztelet megadassék. (Keth. 17a)

Vidéken, ahol nincs kötelező ravatalozás, tehát a halálozás színhelyéről történik a temetés, — rendszeren az udvarról — már koporsóban viszik ki az elhúnyt a temetési szertartáshoz. Sok helyen a szobában is gyászbeszédet **הספר** mondanak és azután a **יושב בסתר** zsoltár hangjai mellett viszik ki a holttestet az udvarra az erre a célra készült **מטה** hordozón. Lehetőleg ne a legközelebbi rokonok vigyék a koporsót. A szertartás sorrendje :

1. Gyászima (ének).

Bizonyos napokon, ünnepen és félünnepen, valamint a szombatot és ünnepet megelőző délután és niszán hónapban, a gyászimákban némi változtatások történnek. Régente ily napokon egyáltalán nem mondtak gyászbeszédet. Ma nem zárkozhatunk el a közélet kivánalmaitól, mert egyéni sérelemnek tekintenék a beszéd elmaradását, ilyen esetben azonban nem a gyászról beszélünk, hanem erkölcsi tanításokat adunk. A fő gyászima, a **צרוק הדין**, ily napokon elmarad. Több gyászimát ismerünk. Ilyenek: a **שויתי** négy mondata (16. zsoltár 8—11), a **למנצה לבני קרה מומור** 49-ik zsoltár, és az **מה אדם ה'** mondatok. (Némely helyen a **מנוחה נכונה**-val kezdik a temetést. Téves szokás. Ezt az imát csak akkor mondjuk, mikor a halott már a sírba jut, a **השכבה** után).

2. Gyászbeszéd.

A temetéseknél mindig volt gyászbeszéd **הספר**. Sokszor költői, rövid, dicsőítő szavak (Meg. 6a), sokszor hosszabb beszédek.

A Meg. Ta'anisz összeállítja azokat az örömnapokat, melyeken nem szabad gyászbeszédet tartani. Tudós felett még ünnepnapon is megengedettnek vélték a gyászbeszédet. Ben Zóma temetése (Szóta 49) egész nagyarányú volt; benne a legkiválóbb szónokot gyászolták. A beszédekben nem szabad túlságosan dicsérni az elhunytat (Berach. 62b.) A gyászbeszéd elhagyása bűn. (Szukkó 24 és Jóre D. 344.) Hosszan tárgyalják bölcseink a gyászbeszédet.

(Szanh. 46b, 47a.) Megjegyezni kívánjuk, hogy R. H. 18b szerínt בטלה מניחת תענית. (L. jerusalmi Taanisz II. 12.), azaz ma már nem az ott felsorolt emléknapok szerint igazodnak imáink.

Ha egy kiváló ember végrendeletileg kifejezi azt, hogy nem akar gyászbeszédet (Jóre Dea 322, 2), akkor Akiba Éger szerínt nem halgatnak reá.

3. אר מלא רחמים (Kerüljük az ezzel kapcsolatos נדר összegszerűségét. Bántó szokás, igyekezzünk kiküszöbölni.)

4. Az elhúnytát a 91. zsoltár hangjai mellett *a temetőbe viszik.*

5. A צדוק הדין *imádság a temetőben.* (Sok helyen előbb הדין אהכם imák.) A halottvivők többször megállnak, annak jelképezésére, hogy nehezen válnak meg a hozzátartozók az elhunyttól.

6. A *sírba leengedés után* כי עפר אתה וכי *bibliai igét mondja a rabbi s néhány marok rögöt dob a sírba.*

7. Az elhantolás után a מנוחה נכונה imádságot az egész temetési gyülekezet imádkozza.

8. A לאתחדתא kaddis ima (ünnepen, félünnepen csak a gyászolók kaddisa.)

9. שורה a jelenlevők kettős sorfalat alkotnak (egymással szemben két sorban állanak), s miközben a gyászolók áthaladnak közöttük, המקום ינחם vigasztaló szavakat intézünk hozzájuk. Valamikor más módon történt ez a vigasztalás.

Városokban, ahol kötelező a ravatalozás, a temetési szertartás sorrendje ugyanaz, csak a 3. pont helyett a צדוק הדין imát mondják. (Közönséges napokon, de félig ünneppnapon itt is az אל מלא ר' -ot).

A temetés körüli szokások és eljárásokról.

A temetés *idejére* nézve a talmud akként tanít, hogy a halottat még aznap el kell földelni (Szanh. 46a). Különösen Palesztinában ragaszkodtak e hagyományhoz. A szülők elhantolásával nem siettek, csak akkor, ha ünnep vagy szombat előtti nap történt az elhalálozás. (M. K. 22). Az aznapi temetés hagyományaival, különösen a 17.—18. sz.-tól kezdve, szembehelyezkedtek mindenütt a hatósági intézkedések. Élénk vita indul e kérdés felett a decizorainknál. Mendelssohn a régi szokás megváltoztatását ajánlja. Vele szemben Chaszam Szófer (J. D. 338) a régi szokásokhoz ragaszkodik. A végső döntés szerint: Ha a hatóság engedi, még aznap el kell temetni a halottat — hétköznapon. Ahol azonban kényszer van במדינה אשר יש בו קפידא מהמלכות, ennek hatása alatt kell intézkedni. (Piszché T'súvó.)

A bocsánatkérés a halottól, מחילה המת, valószínűen félreértett talmudi tételen alapszik. Ugyanis a talmudban azt olvassuk, hogy

(Sab. 119b) כל הבוכה ער אדם כשר שמת, מוחלין לו עונותיו azaz *Istentől* „megbocsájtást“ kap az, aki az igaz embereket őszintén meggyászolja.

A *koporsók* legtöbb községben zártak (ládák). Konzervatívabb községekben a halottat a sír puszta földjére helyezik, deszkák csak oldalt és felül védik. Kohanitáknak mindenütt zárt óraunt adnak (S. A. J. D. 362, 1).

Temetőből kijövet *füvet tépnek* a bibliai igék elmondása mellett: „újra éledjenek, mint a fű kizöldül“.

E szokás eredete kettős. Célzás akar lenni arra a törvényre, hogy nem szabad a sírok fűvét felhasználni, mert az אסור בהנאה (Eisenstein, Ocar Jiszróél IX. 12.) És emlékeztetés arra a szokásra, hogy szagos fűveket téptek a halottnak. (Bécó 6a, B. K. 16b és még több talmudi helyen.)

Az *öngyilkosság* bibliai parancs (Gen. 9, 8) megszegése, ezért az öngyilkos eltemetésénél megkülönböztetéseket alkalmaztak. (Ber. r. 34.) Kivételek voltak azok, akik inkább halálba menekültek, semmint a bűnrekényszerítésnek (bálványimádás, gyilkosság, fajtalanság) engedelmesskedjenek. (Ritba A. Z. első perek.) Ha az öngyilkos elborult elméjű volt, nem vonták meg tőle a halottnak járó tiszteletet. Azt, aki fiatalkorú volt és azt, aki részegségében lett öngyilkos, megzavarodott gondolkodásúnak tekintették (Szemá-
chot 4.) Ujabbán arra az álláspontra helyezkedünk, hogy minden öngyilkos elmezavarában követi el cselekedetét és Rambam döntését követjük, aki azt mondja, hogy a halottnak nem adunk tiszteletet, de az ittmaradottakat nem büntetjük. כל שהוא כבוד חיים . . . להקל
Ily esetekben 12 (!) hónapig mondanak kaddist az ittmaradottak, a temetésnél שורה-t is tartunk, de a rabbi ne gyászbeszédet mondjon, hanem a gyászolókat vigasztaló (magyar) imát.

Exhumálásról. A hagyományos felfogás ellene van az eltemetett halott sirja megbolygatásának. A talmud (jer. M. K. 3. végén) és Sulchan Aruch kodifikálása (J. D. 363, 1) ismer ugyan kivételeket: ha a szülők sírhelyéhez, vagy ha a Szentföldre kívánják átvinni a halottat, vagy pedig ha csak feltételesen, ideiglenesen temették el, de csak igen ritkán, engedjünk helyet az exhumálási szándéknak. *Hatósági exhumációt* nem akadályozhatunk meg.

Ujabbán kitértek hatósági engedéllyel elviszik hozzátartozóik már régebben vagy újabbán eltemetett holttestét s *nem zsidó temetőben* helyezik el. Adott esetben nem használt az illetékesek érvelése, hogy vallási akadálya van a zsidó halott másvallású teme-

többe való átvitelének. A válasz az volt: a nem zsidó temetők köztemetők, oda minden vallású temetkezhetik.

Hatósági temető-kiűritésnél új temetést nem rendezünk, de a gyászköteles hozzátartozók קריעה-t vágnak, melyet ismét bevarrhatnak. Előfordult, hogy *temető helyén vasutat építettek*. Maharam Sik úgy döntött, hogy a halottakat exhumálni kell s másik temetőbe átvinni. (J. D. 353. rész.) Másik esetben városrendezésnél a temető szélét közútnak rendelték és a temető építendő falkerítése helyén sírok voltak. A pszák úgy hangzott: inkább exhumálni, mint falat építeni a sír fölé. (Lerner Méir altonai rabbi döntése.) A mult század kilencvenes éveiben a newyorki zsidó temetőből az orvos-egyetem elhurcolta a halottakat boncolás, tanulmányozás céljából. R. Jicchok Elchonon Spektor kownói rabbi megengedte, hogy kövekkel kirakott és zárható kriptába temessék a halottakat *ideiglenesen*, míg annyira oszlásnak indul a test, hogy nem alkalmas többé a boncolásra, s azután temessék el véglegesen (Én Jicchok J. D. 53).

A síroknál való imádkozás és a szülők sírjának látogatása a legrégebbi időkre vezethető vissza. A talmud több helyen említi: Kálebről: *הלך ונשתטח על קברי אבות* (Szóta 34a), r. Józsuáról, aki Sámmai sírjára borult imádkozni (Chagiga 22b), r. Mani is gondjaiban *אישתטח על קבר דאבות* (Ta'anisz 23b). A síroknál mondott imák évszázadok alatt több sajátos imakönyvet eredményeztek héber és nemzeti nyelven. Ezekben található az ilyen sírlátogatásoknál szokásos imák. Cimük: *מענה לשון, מעבר יבוק, ספר החיים, מ' ארח כר אדם* stb.

Jahrzeit az első évben a temetési, a következő években az elhalálzási napon van.

Kivégzetteket a talmud szerint (Szanh. 46a) nem temetnek nek. *מוסר נפשו על קדוש השם*. Más törvénye van a בקברות אבותיו.

A halotthamvasztást tiltják törvényeink. Nagy vitairadalom fejlődött ki e kérdés körül. Bibliái és talmudi forrásokat használtak fel érvül mindkét részről. Ma a konzervatív felfogás az irányadó. Külföldi hamvasztókból hazahozott *urnák* mellett *nem teljesítünk funkciót!* Azonban nem tilthatjuk el (köztörvényeink alapján sem), hogy az urnát valamelyik hozzátartozó sírjába helyezték el (azonban csak a sír megbolygatása nélkül és nem a szokásos mélységbe); ilyenkor a chevra szolga elmondhatja a gyászimát.

Kegyeleti szokások.

Temetés utáni első étkezés סעודת הבראה. Ősi kötelesség a gyászolókat mentesíteni még a saját étkezésük előkészületeitől is. Vagy a Chevra, vagy az ismerősök az otthonukba visszatérő gyászolókat ételekkel várják; a gyászszámolyra ülők főtt tojást és kenyeret esznek, az ételt só helyett hamuval hintik meg. (Siralmak 3, 16 (ויגרום בחצץ שני) Bort is isznak, a כיום תנהומים -ot Jer. 16, 7. (Moéd K. 28b.)

Az étkezés utáni imába beszúrandó a נהם ima és a negyedik ba-berכה-ba betoldott vigasztalást kérő fohász. Csak a gyászkifejező előétkezés után fogyaszthatják a gyászolók a rendes étkezésüket.

A gyászolók látogatása. A talmud értesítése szerint a gyásznéphez felszólítást intéztek, hogy látogassák meg a gyászolókat s vegyék ki részüket a *nichum ávélim*-ből כל מירא לבא (M. Katan 8b.) Ez ősi talmudi parancs, (B. K. 35 a, Ula szavai), mely bibliai forrásra vezethető vissza (Jób 2, 11). Az is, hogy nem köszöntik a gyászolót, (u. o. 2, 13) nem fogadnak el tőle ételt, italt stb. kínálást. Távozáskor e régi vigasztaló mondatot intézik hozzá: המקום ינחם אתך [אתכם] בתוך שאר אבילי ציון וירושלים: Szombaton így mondják: שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבית ושבתו בשלום:

A Megillász ta'anisz felsorolja, mikor nem tarthatunk gyászbeszédet.

A gyászolóknál מנין külön istentiszteletet tartanak a gyász hétben, rendszeren csak ott, ahol fiú gyászolja szüleit. Utóbbi időben sokszor kérdésessé vált, hogy az ilyen מנין-hoz elvihető-e a tóra-tekercs, miután a gyászoló ház éppen nem a tóra szellemében él. Legjobb azt az elterjedt szokást általánosítani, hogy a gyászolóknál reggel csak az ima befejező részét imádkozzák: תלמוד-אשרי ובה לציון: kezdve a [מכתם] zsoltárig.

A gyászolóknál a rabbi משניות tanul s utána קריש דרבנן-t mond. Ha a gyászoló is hozzáértő, akkor a gyász hétben a megfelelő fejezeteket, rendszeren a Moéd Kátán traktátusából való misna-részeket együtt tanulják.

Péntek este a templomban (félünnep, ünnep péntek estéjén nem fogadják a gyászolót) שבת השבת szombati zsoltár előtt fogadják a gyászolókat. Ilyenkor a legtöbb helyen a מנחה imánál a gyászoló még nem lép a templomba, csak a באי בשלום mondat után. אבילי felszólításra a rabbi és két előjáró a gyászoló elé indul, néhány rövid mondattal kifejezi a Gyülekezet részvétét és elmondja a hagyományos המקום ינחם mondatot. Ezután foglalja el a gyászoló a részére kijelölt helyet. Ujabban a gyászoló nem künn a templom előtt

vár az ima közepéig — hideg, kellemetlen idő, az ajtóban állás fél-szegségén kívül a לכה דודי előtti קדיש ima elmulasztásával is jár a künn várakozás, — hanem a templom utolsó sorában vár a Gyülekezet résztvevő fogadásáig.

A *gyászviseletről* is említést tehetünk. Kétségkívül téves felfogás a gyászruhának „idegen” szokássá minősítése. A talmudi időkben is fekete volt a gyászruha színe. Rabbénú Aser מִבְּאֵן אַתָּה : הַלְכָה צִיָּה Moed Katan רא"ש (L. Be'érausz Avróhom I. 26.) שומע שאבליים וקרובי המת היו רגילים לרבש שחורים

Kegyeletes szokás *kavicsok sirra helyezése* is. A szokás forrása visszanyúlik a bibliai korokig (Móz. I. 31, 44–47). A sírokat minden módon megjelölni igyekeztek, hogy a teljes besüppedéstől védjék, nehogy a reája taposó kegyeletsértést kövessen el és vétsen a levitikus tisztaság ellen.

Igen gyakran felmerül a kérdés, hogy az *első feleség mellé temethető-e a férj*? Bár a talmudból az tűnik ki, hogy az első feleséggel, ennek elhunytá után, a férj minden kapcsolata megszűnik (Moed K. 21b), a Chaszam Szófer (325. t'súva) megengedi, hogy ha a férj írásban vagy szóban akként intézkedett, hogy az első feleség mellé temessék, akaratát teljesítsék (Zichron Júda 161.)

* * *

Gyászistentiszteletről (requiemről) is találunk előírást (Mea Seárim, Hilchot Ovel 44. lap). A gyászistentisztelet sorrendje : 1. Gyászdal. 2. Emlékbeszéd. 3. Kaddis (Al Jiszróél v'al cidikájó). 4. Gyászének.

*

Sírkőfelirat—sírkőavatás.

Többnyire a rabbit kéri fel a gyászoló család a sírfelirat elkészítésére. A feliratokra (csak a második templom pusztulása előtti századból maradtak reánk) eleinte a nevet és az apa nevét vésték, később e szavakat : זה קבר ומשכב ונח נפש ושלום זל"ב és „áldás emlékére” זל"ב is szerepel az elhunyt fontosabb tettei mellett. Esetleg שלום על ישראל (Zsolt. 128, 5) felirat.

Mi ugyan nem helyeseljük, de szimbolikus alakok is találhatóak sírkődíszeken. Így állatok a *lublini* sírokon : szarvas, oroszlán, re'ém, sas ; az *altónaiakon* : bárány (Rachel), sőt szárnyas angyal is. (Böven ír a régi és későbbi sírkövekről, feliratokról Klein : Ossuan-, Grab-, Synagogen-Inschriften 1920).

Rambam ellenzi a sírkőállítást. (H. Ovel 4, 4), de Rasbó (Sal. ut'suvosz 375) helyénvalónak tartja, csak שנס sátoryszerű épületeket ne készítsenek. A későbbi évszázadokban mindenféle formájú sírkövet, síremléket találunk az európai temetőkben, csak emberformájú szobrokat nem.

A sírfeliratok elkészítésénél bizonyos hagyományokat tartunk szem előtt. Héber szöveg soha ne hiányozzék. Ha lehet, a főlapon csak héber legyen. Felül a rövidítés מ"נ (megfelel a régi, római sírkövek : hic jacet-jének.) Minél kevesebb dicsérő jelző. A régi

sírkövek szövege **המצבה הזאת לעדה** vagy **האבן הזאת** vagy **הציין הזה**. Azután következnek az elhunyt neve és halálozási dátuma. Mindig a zsinagógai dátum legyen a sírkövön. A név után **ו"ר**, sokszor **נפשו בטוב תלין יבוא שלום ינוח על משכבו**, vagy **אבן בני עדין תהי מנוחתו** valamelyike: **ותנוה ותעמוד לגורלך לקץ הימין**.

Sokszor verses formákban az elhunyt nevének akrosztichonjával készül a felirat. Régi multja van a menóra sírra vésésének (Péld. 20, 27) vers alapján. Sófárt is vésnek reá a messiási idők kürtjének emlékeztetőjéül. Kohanitáknál áldásra nyíló két kéz, levitáknál vizeskancsó hirdetheti az elhunyt törzsbeli származását. A sírkőre befejezésül mindig reávésik az elhunyt anyjának nevét **ושם אמו** és befejezésül az örökéletről szóló sámueli (I. 25, 29) idézet kezdőbetűit: **תניציביה**.

Nem ritkán fordulnak elő a *sírkőállítás körül kérdéses esetek*: Ha tévedésből nem a megfelelő sírra állították a sírkövet, akkor — bár amit a halottnak adnak, az oszúr b'hánoó (Talmud, Szanh. 47b és kk.) — át kell vinni a sírkövet rendeltetési helyére. (S. A. J. D. 364. §. 2; Chélek Lévi, Jóre Dea.)

*

A *sírkőavatást* lehetőleg a temetés első évfordulóján tartják. Legtöbbször délelőtt, mert a hozzátartozók böjtölni szoktak az avatásig. Félünnepen, általában, tachanun nélküli napon, nem szoktak tartani sírkőavatást.

Az avatás sorrendje: 1. a temető b'rocho **אשר יצור אתכם בדין** melyet akkor imádkoznak, ha harminc napja már nem voltak temetőben, 2. Ének. (שויתי, ה'מה אדם) 3. Hitszónoklat. (3b. Körmenet a sir körül; a közvetlen rokonok 3-szor körüljárják a sirt, miközben az **אנא בכוה**-ot imádkozzák). 4. ima. **מנוחה נכונה**. 5. **אר מלא**. 6. egy zsoltár (130) és kaddis ima.

A *sírkőavatás* messzire vezethető vissza. A Talmud elmondja (Jeb. 122a), hogy a halálozási évfordulón összejöttek és beszédek is tartottak. Később ilyen alkalmakkor állították fel a siremléket. Az ilyenkor elhangzó beszédek tekinthetjük a sírkőavatási beszéd kezdeteinek.

Több nyugati hitközségben minden szombaton tartanak **מוכיר**-t. (Lásd az előbbi lapon). Nem egészen új szokás. E szombati mazkirokról írja Ja'avec imakönyvében: **מוכירין נשמות המתים שהוא יום מנוחה גם להם**. Az ünnepi mazkir szokást Mordcháj b. Hillél említi Széfer Mordcháj (48. lap) munkájában (13. században).

V.

Alkalmi istentiszteletek és szertartások.

Női istentiszteletek. A pesti izr. hitközség dohány-utcai templomában — rendszeren a peszach és sabuoth közötti szombatok muszafja után — nők számára külön istentiszteleteket tartanak. Ilyenkor a templom földszinti soraiban is nők foglalnak helyet. Hitszónoklatból és énekrészekből áll az istentisztelet.

A *péntek esti írásmagyarázatot* szintén a pesti hitközség vezette be hazánkban abból az elgondolásból kiindulva, hogy igen sok alkalmazottat az élet körülményei távol tartanak a téli napokban a koradélutáni órákban tartott péntek esti istentiszteletektől. Külföldön sok helyen rögzített istentiszteleti órákat tartanak a napi munka befejezése utáni időben, legtöbb helyen este 7 órakor. A pesti hitközség ragaszkodott a hagyományos időbeosztáshoz, a mincha-mááriv imát naplementekor végzik, ámde este hétkor írásmagyarázatot tart, a péntekesti liturgiából vett énekszámokkal.

Ujabbán hazánkban kísérleteznek *két péntekesti (mááriv) istentisztelettel* is. Értesülésünk szerint igen sokan vesznek részt a második imában is.

Hasonló cél vezette az *Oneg Sabbat* mozgalmat is, melyet a Szentföldön Bialik indított meg. Célja: a szombat megszentelése fokozottabb lelki művelődés útján. Az „Ohel Jákob” egyesületek csoportjai péntek este vagy szombaton délután tartják összejöveteleiket, zsidó írók művét ismertetik, zsidó vallásos tárgyú előadásokat tartanak, templomi és népi dalokat énekelnek. A galuthban is mindjobban terjed az *Oneg Sabbat* mozgalom, különösen az ifjúság körében. „Szombat nélkül elvész a zsidóság”, tehát, ha másként nem lehetséges, a szombatnak legalább *néhány óráját* meg kell szentelni, a szombat nyújtotta lelki emelkedettséggel át kell itatni a zsidó szellemet.

Birkásza (Kiddus) há-l'vónó. Ősi szokás; a hold második negyedében (7-ikétől 15-ig) dicsőítjük Alkotóját. Említést tesz róla a tószifta (Ber. VII. 6). Rav-Jehuda szerkesztette a mai bróchót. (Szanh. 92b.) A Mász. Szóferim már arról is értesít, hogy a bróchó után 3-szor mondjuk a טוב סימן-*val* kezdődő mondatokat. Azok a zsoltárok, melyek a csillagvilág teremtésével foglalkoznak és a תנא idézet, amely e szertartás fontosságát hangoztatja, későbbi betoldások. Némelyek szerint a bróchót követő mondatok üldözések idején járultak az előbbiekhöz, amikor a kisebb helyiségekből lopva kiszökdösők hegyek között találkoztak, egymást *sólaum áléchem*-mel üdvözölték. Felhívták egymás figyel-

mét a holdra, „Dávid király még él“ szimbolikus mondással. A hold és Dávid király közötti gondolatkapcsolat ma is él a nép lelkében. Mikorra hozzánk került e kapcsolat, úgy formálódott, hogy a hárfázó Dávidot látni a teliholdban. Az üldözések idejére vezethető vissza a טוב ומול טוב סימן mondat is. Titokban, helységektől távol végezték el az annyira tiltott *milót* is. — Mind az üldözésről, mind a vele kapcsolatos szimbolikus „Dávid király“ elnevezésről olvashatunk a talmudban: Azt mondta Rábbi r. Chijjának: menj s derülten (Rasi) végezd a Kiddusó di-jarchót; és jelképesen üzente: „Dávid, Izrael Királya él és létezik.“ E szavakhoz magyarázólag hozzáfűzi Rasi: Tanítóm úgy magyarázta, hogy üldözések korában történt ez, amikor megtiltották a *Kiddus há-chaudest*. Dávidot a holdhoz hasonlítja a zsoltár (89, 36—38): „trónja mint a nap előttem, mint a hold szilárd lesz örökké.“ (R. H. 25a.)

Birkász (Kiddus) há-chámmó. Szintén régi hagyományokra visszatekintő szokás. Minden 28 évben, a „nagy körforgás“ után ismétlődik. A talmud (Ber. 59b. l.) említi a brochóját is. Szófer Mózes 5601-ben összeállította a szertartás liturgiáját: A zsoltárból 84, 12; 72, 5; 75, 2; 97, 6; 148, 19, 121 mondatokat, illetve fejezeteket imádkozzuk, majd megfelelő alkalmi fohászokat mondunk. Legutóbb 5685-ben niszán 14-ikén (1925) tartottunk birkász há-chámmót. Legközelebb tehát 5713-ban (1953) fogunk újra tartani.

Katonai istentiszteletek.

Minden városban, hol honvédállomás-parancsnokság van, hivatkozással a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 39.279/1893. és a honvédelmi minisztérium 4.642/893. sz. rendeletére, kérhető, hogy a honvédlegénység — amennyiben ezt a szolgálat engedi — hetenként, lehetőleg külön e célra megtartandó, istentiszteletre vezényeltessék.

Ugyancsak istentiszteletre vezénylendők az *újoncok* esküjük letétele előtt, valamint az egész (izr.) legénység a május végi hősök emlékistentiszteletére és a zsidó ünnepek istentiszteleteire. Mindezt időről-időre (idejében!) kérje a rabbi.

Tábori lelkészet.

Ha a tábori lelkész valóban lelkiismeretesen akarja harctéri feladatát teljesíteni, akkor előzetesen részt kell vennie elsősegély nyújtó, *ápolói tanfolyamon!* Igazi lelki munkát akkor végezhetünk a harctéren, ha a vallás tanítása mellett a sebesültek és a betegek ápolásában is résztvehetünk.

A tábori lelkész *felszerelése* a következőkből áll: 1 tórapéldány, 1 sófár legalább 10—15 talisz, 20 héber imakönyv, 2—3 száz harctéri imakönyv, néhány machzor, 50 kis cidákli, 100 darab mezuzá. Tóratartónak olyan ládikó kell, mely függőlegesen is állítható, függőnytakaróval. A hadvezetőség készséggel bocsájt rendelkezésre megfelelő ládákat és elhelyezi azokat a hadosztály-törzs (divízió) felszerelése mellett.

Istentiszteletet csak az arcvonal mögötti legénység számára tarthatunk, pihenők alkalmával. Beásott fedezékekben (pihenők alatt!) csak kisebb számú legénységet gyűjthetünk egybe. Állóharcoknál megszervezhető a heti rendszeres istentisztelet is, ezt az állomástisztól kell szóban vagy írásban kérni. Amennyiben a szolgálat megengedi, valamely a körzetben fekvő helység imaházába vezényeltetjük híveinket.

Élénkebb harci tevékenység alatt nem tartható rendszeres imádkozás, a katonák nem vonhatók ki a készenlétből. Ilyenkor annál fontosabb lelkipásztori szerepe jut a tábori lelkésznek. A „*segélyhely*“-hez és a „*kötözőhely*“-hez, a távolabbi *tábori kórházakhoz* kérhet és kaphat beosztást a rabbi és ott a lelki munkán kívül is a legeszményibb tevékenységet fejtheti ki. A *tábori anyakönyv vezetése* igen fontos kötelesség! Az elhunytak anyakönyvvezetését a lelkész végzi. Nagy körültekintéssel, gondossággal, személyes tapasztalatok alapján vezesse az anyakönyvet, orvosi megállapítások alapján, s ne csak egyszerű másod-harmad szájból való hallomásra. Anyakönyvi blankettákat a hadvezetőség rendelkezésre bocsájt. Patronage munkát, levelezést szintén sokat végezhet a harctéren a tábori rabbi.

Házavatás rituálé-rendje.

1. A mezuzák felszegezése. (A *bróchót* a házigazdával mondatjuk *sehechejonúval*. A mezuza felszerelési törvénye: A belépő jobb keze felüli ajtófél felső harmadába. S. A. J. D. 289, 6.)

2. Mincha-ima.

3. Zsoltárok. (1, 8, 15, 23, 24, 30, 42, 46, 76, 87, 91, 100, 111, 127, 133, 137, 144, 150. Ha kevesebb, mint 18 (chaj) zsoltár hagyományos respondeáló elimádkozása látszik alkalmasnak, akkor legalább a 30, 100 és 127-ik fejezeteket ajánlhatjuk.)

4. Misnajoth. (Lehetőleg a közönség számára is tanulságos és alkalomszerű misnákat, pl. Berachoth-ból, különösen 9, 3.)

5. Kaddis di rabbanan. (Az ezt megelőző *onnó hásém* kezdetű fohászba beiktatjuk a családfők elhunyt elődeinek nevét, hogy ezzel a kegyeletnek is eleget tegyünk.)

6. Ünnepi beszéd (esetleg az étkezés végén). Ezt papi áldással, *j'vorech'chó*-val, fejezzük be.

Temetőavatásnál a következő rituálé-rendet ajánlhatjuk:

Az avatással — *ál kol córó s'lau* szóvau — várnak a legközelebbi temetésig. Az *avatás napját böjtnek hirdetik* és ezen legalább tizen részt vesznek. Reggel *sz'lichausz*, még pedig a *séni baszró* *sz'lichák*, puzmon a *s'laus eszré middausz*. A chevra, a hitközség és magánosok *alamizsnát* osztanak. A temetés előtt pár órával kimennek a temetőbe, hol

1. hétszeri *hakófat* csinálnak (nem amikor a holttest ott van!),

miközben 2. zsoltárokat imádkoznak (16., 49., 91. fejezeteket és a 119-ből a *K'rá szóton* csoportot; — ez a hagyományos). Némely könyv a *pitum ha-k'tauresz*-t is előírja. 3. A kohaniták ássák a sírt, miután ők soha máskor nem teljesíthetnek kegyeleti micvókat. 4. Papi beszéd (bűnbánásról, megtérésről). A kohaniták a sírtól eltávoznak. 5. A temetés. 6. A templomban mincha ima, mint böjtnapon.

Proseliták befogadásánál a következő rituálé-rendet ajánlhatjuk:

Az áttérésnél érvényben lévő köztörvényeink (még pedig az 1868 : LIII. és 1895 : XLIII. törvények) pontos megtartásával az áttérő előbbi felekezete lelkészi hivatalában két tanú jelenlétében kétszer, mégpedig 2 heti időközben, megkísérli bejelenteni felekezetéből való kilépési szándékát. A tanúkkal jegyzőkönyvet veszünk fel és az áttérés megtörténtéről az előbbi, illetékes lelkészi hivatalt értesítjük.

1. *Felnőtteknél* vallásunk alaptörvényeinek ismeretéből vizsgát tartunk az áttérővel. (S. A. Jóre Dea 268. §. 1.).

2. A felnőtt nőt rituális fürdőbe küldjük; férfit csak a circumcisio után. Mindkettőnél besz din szükséges.

3. A circumcisiónál szokásos bróchó:

ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.
ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את הנר
ולהשיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא
בריתי יומם ולילה חוקת שמים וארץ לא שמתי, ברוך אתה ד' כורת הברית.
אלהינו ואלהי אבותינו, הצלה נא את הילד הזה הנימול היום לשם ברית ויקרא
שמו בישראל

יוסף בן אברהם אבינו

ונשם שהיטיתה את לב אבותיו לחסות תחת כנפיד כן תטה בלבו אחבתך ויראתך מצא
הן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם מהיום ועד הלאה ונאמר אמן.

4. A gyermeknél is kell besz din, de a t'viló csak a megfelelő kor elérésekor esedékes.

(Áttérő b'risz-e szombaton nem lehet!)

5. A befogadást, a „*kábbóló*“-t ünnepélyes szavakkal legalább 3 férfi jelenlétében mondjuk ki.

Tóraavatásnál a következő rituálé-rendet ajánlhatjuk:

1. A *tóra-írás befejezése* hagyományos módon történjék, azaz az utolsó oldalon a betűket, — melyeket a szófér már *előre* kör-

vonalakban megrajzol — a hitközség tagjai írják. Rendesen a saját, vagy hozzátartozójuk héber nevének kezdőbetűit rójják az új tórába. (Isten nevét nem írhatja más, csak a szófer, esetleg a rabbi, aki különben az utolsó szót, a **וְיִשְׂרָאֵל**-t, iktatja a szent szövegbe.) A legtöbb kehilla egy-egy betű leírására meghívóban szólítja fel arra méltó híveit, akik viszont a kitüntetéset azzal hálálják meg, hogy a Talmud-Tóra céljaira adakoznak. A tóráírás befejezését, amely vagy a tóraavatás napján, vagy az azt megelőző napon történik, a magába szállás, a megtérés idejének, — *bőjtnapnak jelölik*. Attól a perctől kezdve, hogy teljesen elkészült, egészen a felavatásig, nem hagyjuk egyedül a tórát, hanem az ifjúság (a „melácsek“) kijelölt időbeosztásban díszőrséget tart, éjjelen át is (Én. én. 3, 8), a tóra mellett. A vallásosabb hívek is éjjeli virrasztást tartanak a tóra mellett, a hitközségi tanácsteremben, mint sabuoth éjjelén szokás. Különben is sabuoth különösen alkalmas tóraavatásra!

A *tóraavatás napján* a tórát a tanácsteremből (esetleg az új tórát adományozó otthonából, — bár ez utóbbit manapság sok szempontból nem tartjuk helyesnek) ünnepi menetben, chuppó alatt, viszik a templomba. A menetben elől az iskolás fiúk (és leányok) mennek templomi dalokat énekelve, kezükben kis pálcikákra erősített táblákkal, melyekre az *Ötkönyv heti szidrái* vannak olvasható, nagy betűkkel, felírva; öt nagyobb táblára: *B'résisz, S'mausz, Vajikró, Bamidbor, D'vórim*. A kisleányok a tórákra szánt virágkoszorút viszik. A menet úgy alakul a chuppó alatt és mögött, hogy a rabbi az új tórát hozó szóferral megy, az előljárók hozzák a tóradíszeket (dísztálcákon), az elnök a tóra-koronát (áttóró), a gondnok a mutató-kezet (jád), az iskolaügyi előljáró a mellvértet (tász), stb. A templom bejáratánál a régi tórákkal fogadják az új tórát. A templomba lépve a szófer ünnepélyes szavakkal átadja a rabbinak a tórát, kijelentve, hogy mindenben *a hagyományos parancsokat* követve írta a szent szöveget. (*Hinnení méid seósziszi p'kudoszi lichvaud há-Sém, l'sém k'dusász jiszóél, ul'sém k'dusász háttauró; v'koszávti esz háttauró ál pi divré há-tálmud v'hápauszkim*.) A rabbi átveszi a szófertől a tórát és az egész menet, most már az összes tórákkal *hakkófót*, körmenetet tart, miközben a kántor és az énekkar *L'chó ha-Sém ha-g'duló, Hallalujó* stb. dalokat éneklí. A körmenet befejeztével a régi tórákat visszahelyezik az Áraun hákkaudesbe, a rabbi az új tórát — a nyitott frigyszekrény előtt — magasra emelve ezt mondja: *Ez ugyanaz a tóra, melyet Mózes Izráel gyermekei elé terjesztett, Isten Igéiből Mózes keze*

által (v'zausz hattauró . . .). Azután az (új) tóradíszeket egyenként rá elhelyezi a rabbi — megfelelő mondatok kíséretében — a tórára.

A mellvért elhelyezésénél:

מִם שֶׁל כֶּסֶף יְהִי עַל הַתּוֹרָה
ה' מְגִינֵנו מִצָּרָה וְצוּקָה

Ezüst vért legyen tóránkon,
Az Örökkévaló vértessen, segítsen utainkon!

A mutató kéz elhelyezésénél:

יָד הַחֹזֶקֶה מוֹרָה נְבוּכִינוּ
Jes. 50, 2. הַיָּד ה' קִצְרָה מִפְדוּתֵנוּ

Erős kéz mutasson helyes utat számunkra,
Vaj' van-e erősebb, mint Istené, támogatásunkra?

A korona elhelyezésénél:

Zech. 6, 11. 14. וְלָקַחְתָּ כֶּסֶף זָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטֻרוֹת
וְהָעֲטֻרוֹת תְּהִיָּה . . . לְחֵן לְזִכְרוֹן בְּהִיכַל ה'

„Készíts ezüstből-aranyból áttórót,
Koronául, díszül, kegyességül, emlékezetül
legyen ez számotokra az Úr házában.“

A rabbi az új tórát is a frigyszekrénybe helyezi, majd magyar és héber imát mond és — miután az előljárók helyükre mennek — megtartja avató beszédét. (Ha ünnepnapon történik a tóraavatás, akkor az első szakaszt az új tórából a rabbi olvassa, de előbb sehechejonút mond.)

Kórházi lelkészkedés.

A betegek látogatása vallásos kötelesség! A rabbi ily irányú munkája: felekezeti érdek.

Az erényeket felsoroló misna együtt említi a templomba járással és a szülők iránti tisztelettel a bikur cholim-ot, a betegek látogatását is.

Ma már sokkal többet jelent a betegek, különösen a kórházi betegek felkeresése, mint erényt, nemes cselekedetet. A jól megszervezett kórházi lelkészkedés *felekezeti misszió*.

A beteg ember, a szenvedő ember lelke fogékony. *Közel van Isten a megtört lelkűhöz*. Nincs az a nagyszerű vallásos oktatás, hitszónoklat, mely oly porhanyósan puhává lágyítaná a lelket, a kedélyt, mint a kórágyon vergődő töprengés, aggodalom. Ha mi a külső életben lelkileg bizonytalanságban tévelygők számára

határozott irányt, szilárd bizakodást nyújtunk s ezt papi kötelességnek tekintjük, mennyivel inkább feladatunk, hogy a testileg megtört, életéért aggódó, sokszor a reménytelenség és kétségbeesés határáig eljutott embertestvéreink bizakodó lelket, imádkozni tudó, reménykedni tudó hitet nyujtsunk.

A közéletnek a vallástól eltávolodó képe fokozza ez irányú feladatainkat: mindenütt és mindannyiszor, ahol és ahányszor csak a vallási közönyben, negligenciában, kiégett lelkeséggel vánszorgó embertestvéreink fellobban vágyszikra, Istenkeresés, ne csak múló, hanem *az egész életre kiható, mélyenjáró lelki munkát végezzünk!* Ilyen szikralobbanás sokszor a betegség. Ha a beteg állapota reménytelen, akkor, bár nehéz, de a legszentebb munka a reménybizalom vagy a hit világosságának felgyújtása sötétjében. Ha pedig megpróbáltatásaiban a gyógyulás felé halad, akkor néhány nap alatt *pozitív vallásos embert* nevelhetünk belőle, ki megfogadja, hogy gyógyultával templomjáró, imádkozó, vallásban élő lesz. *Hány zsidót ismerünk, ki egy-egy operáció után rendszeresen felkeresi istenházát.*

A mai generációt nem nevelték templombajárásra. Nem érzi a vallás szükségét. Nem *vallástalan*, csak nem vallásos. A kórteremben a *pap személyén át* szokják hozzá ahhoz, hogy a vallást lelki szükségletnek érezze. Az egyszerű munkás csakúgy, mint az intellektuel. Sokszor csak azt érzük el, hogy lábbadozó állapotban elmegy a *gómel* imával hálát mondani gyógyulásáért. Ezt az eredményt minden betegnél el kell érünk! A továbbiakban is figyelemmel kísérheti a kórházi lelkész a gyógyult életét.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a térítési hajlamot sem, melyet egyes felekezetek a kórházakban kifejtenek. Sokszor talán egész nemes szándék vezeti az ápoló nővért vagy papot, midőn az elhagyott, lázas, zsidó betegnek egy-egy ital hűsítő vizet nyújt s lelkét Isten felé fordítja, — természetesen az ő hite szerint.

Ez utóbbiakból következik, hogy a papnak nemcsak lelki mannát kell nyujtania, sőt nem is azzal kell beszélgetését kezdenie. *Törődnie kell a beteg ügyes-bajos dolgaival.* Sokszor egy megigazitott párna, egy-egy a beteg helyett megírt levél többet ér, vallási szempontból is, mint a rosszul kezdett Isten-téma. A régi héber kifejezés a *bikkur chaulim* jelentése: kutatni, vizsgálni a beteg helyzetét. *törődni a beteggel!* Van kórház, hol a túltömöttség miatt egy-egy betegre alig-alig jut figyelem. A pap példája — midőn az időt tölt a beteg mellett — még az ápoló segédszemélyzetre is nagy hatással van, nekik is követendő példájuk lesz a pap.

A rabbi kórházi munkája természetesen más a felekezetünk által fenntartott intézményekben, ezekben *rendszeresíteni kell a péntek esti gyertyát, kalácsot, kiddust a kórtermekben, istentiszteletet* legalább szombat délelőtt és péntek este (ugyanígy az ünnepeken), valamint vallásos tanítást (felváltva) a kórtermekben. A pesti zsidókórházban ma már működik rabbi. A nem zsidó kórházakban legalább az őszi ünnepek alatt kell istentiszteletet tartanunk és a kórtermeket rendszeresen fel kell keresnünk. A közkórházakban a rabbi elsősorban a kórházigazgatóval lépjen érintkezésbe. Sok helyen a legnagyobb megértéssel találkozik a rabbi. Az orvosok hangoztatják, hogy még a *gyógyulás menetére is jó hatással van a beteg lelki nyugalma, vallásos bizakodása*. Több éven át a Rókus-kórházban töltöttem az őszi ünnepeket. A kórtermektől távol, elég tágas helyet jelölt ki a kórház gondnoka istentisztelet céljára. Előimádkozásra szívesen vállalkozott 2—3 pesti hittestvér. A lábadozó betegek közül 30—40 vett részt az imán, de fekvő betegek közül is olykor 10—15 szenvedőt is lehoztak hordágyon — ép az igazgató humánus intézkedése révén — s igazán mély áhítattal folyt az ima elejétől végig. A Maglódi-úti igazságügyi kórház és szanatórium ápoltságát főünnepeken az épületben lévő zsinagógába vezetik. A fekvő betegeket átlag két hetenként látogatja a rabbi. Mindig kis imakönyvekkel felszerelve közeledjék a rabbi a beteghez. (Ma már a luach-ok olcsón kaphatók s ezekben elég ima található.)

A kórházlelkészi teendőknél két nagy nehézség todul munkánk elé. Az egyik a *fertőző betegek* látogatásának kérdése. Midőn a Horthy Miklós kórház tüdőosztályát látogattam, előbb a kezelőorvostól érdeklődtem, hogy kik a nem fertőző betegek. A járványosan fertőző betegek pastorális munkáját csak az a lelkész végezheti, kinek csak ez a hivatása, illetve akinek ily munkára előképzettsége, szakszerű dispenzativ felkészültsége van, mint az orvosoknak. E pontnál már elérkeztünk a másik nagy akadályhoz, az *idő* kérdéséhez. Működő rabbi — kinek anyakönyvvezetés, hitoktatás, funkciók, irodai munkálatok, továbbképzés stb. lefoglalják idejét — alig képes ellátni a kórházi teendőket. Valamilyen módon ezt az akadályt is le kell győznünk.

Vidéken nem oly nagyszámú a kórházi beteg, hogy azok lelkészetét a működő rabbi a most már csaknem mindenütt alkalmazott segéd-rabbikkal el ne láthassa.

Letartóztatottak lelkigondozása.

Az igazságügyi hatóságok intézkedése folytán valamennyi letartóztatott, javítóintézetbe, dologházba utalt, felekezete szerint lelkigondozásban részesül. Hogy milyen irányban igyekszik a fogházlelkész munkát kifejteni, arról leginkább úgy szerezhetünk megfelelő képet, ha áttanulmányozunk egy-egy évi jelentést, amelyet fogházban működő rabbi terjesztett igazgatósága útján az igazságügyminisztérium elé.

Közlünk tehát egy részletes, a fogház-lelkész sokirányú munkáját ismertető jelentést.

Jelentés 1938. évi izr. lelkészi munkáról.

Az elmúlt 1938. esztendőben az izraelita lelkészi munka rendes mederben, fennakadás nélkül történt.

A letartóztatottak lelki gondozása a következőkben állott:

1. Hetenkinti istentisztelet az intézet izr. templomában. Nem mult el egyetlen hét sem istentisztelet és hitszónoklat nélkül. Az istentiszteleteken a letartóztatottak túlnyomó része résztvett. Az ima, az együttes zsoltárecéklés, a hitszónoklat, láthatóan pillanatnyi áhítatra emelte a letartóztatottakat. Az első bűnözőket szinte teljes magukbaszállásig vitte a templom; a visszaesők sem cinikusan fogadták a vallásos tanítást és megújhódásra biztatást.

2. Minden izraelita ünnepnapon tartottam istentiszteletet, a heti istentiszteletek módjára.

3. A főünnepek előtt lelkigyakorlatot tartottam.

4. A két csoportba osztott izraelitáknak hetenként egy hittanórát tartottam.

5. Hetenkint kétszer végeztem a ki- és bejövő levelek cenzuráját. A családjukhoz, ismerőseikhez, ügyvédjeikhez írott sorokból igyekeztem képet alkotni a levélírók lelkivilágáról. Bár leveleikben — észrevehetőleg — nem igazi lényüket adják! Hiszen tudják, hogy soraikat cenzurázzák!

6. A növedékekhez és távozókhoz egyénenként igyekeztem lelkileg közeljutni.

7. Ugyancsak egyéni kihallgatásokon foglalkoztam hetenkint a letartóztatottakkal, különösen az első büntényesekkel.

8. Látogattam az intézeti kórházat, szanatóriumot és a megfigyelő intézetet.

9. Hazafias ünnepeken és gyásznapokon (vagy az azt megelőzőnap) istentiszteleteken) igyekeztem a haza iránti és a köztörvények, valamint a hatóságok iránti polgári kötelességek érzését felébreszteni.

10. A hozzátartozókkal patronage munkát végeztem; kötelességemnek tartottam a családtól eltávolodottakat, kutasítottakat egymáshoz közelebb hozni, a családi élet szentségére rámutatni, a kiszabadulókat a bűnös úttól a tisztességes polgári munkás életre reáirányítani.

11. Résztvettem az intézeti házitanácsi és felügyelőbizottsági üléseken, hogy a feltételes szabadságra bocsátandó elítéltekről, illetve a feltételes szabadságra bocsátást kérőkről írásbeli és szóbeli véleményt mondhassak.

12. A letartóztatottaknak állandóan kölcsönöztem az Intézet izr. lelkészetének könyvtárából vallásos tárgyú könyveket.

Amikor még bátor vagyok az elmúlt év összesítő forgalmának kimutatását mellékelni, annak a tapasztalatomnak adok kifejezést, hogy az intézetben rend, fegyelem, igazságos szigor, emberiesség uralkodik és a lelkészi munka nem eredmény nélkül való.

Összesítő kimutatás 1938. évről.

<i>Forgalmi létszám</i>	— — — — — — — — — —	519	<i>fő</i>
<i>Ebből:</i>			
<i>Fogoly</i>	— — — — — — — — — —	264	„
I-ső büntényes fogoly	— — — — — — — — — —	117	„
Visszaeső fogoly	— — — — — — — — — —	147	„
<i>Rab</i>	— — — — — — — — — —	220	„
I-ső büntényes rab	— — — — — — — — — —	60	„
Visszaeső rab	— — — — — — — — — —	16	„
<i>Fegyenc</i>	— — — — — — — — — —	29	„
I-ső büntényes fegyenc	— — — — — — — — — —	9	„
Visszaeső fegyenc	— — — — — — — — — —	20	„
<i>Megfigyelős</i>	— — — — — — — — — —	6	„
I-ső büntényes megfigyelős	— — — — — — — — — —	1	„
Visszaeső megfigyelős	— — — — — — — — — —	5	„
		Összesen:	519 fő

Bűncselekmények szerint:

Az állam és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló büntettért és vétségért	— — —	12	<i>fő</i>
Csalás	— — — — — — — — — —	105	„
Fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés	— —	49	„
Hamistanuzás	— — — — — — — — — —	4	„
Hatósági közeg elleni erőszak	— — — — — — — — — —	2	„
Hitelezési csalás	— — — — — — — — — —	3	„
Jövedéki kihágás	— — — — — — — — — —	15	„
Közokirathamisítás	— — — — — — — — — —	20	„
Közveszélyes munkakerülés	— — — — — — — — — —	2	„
Lopás	— — — — — — — — — —	116	„
Magánokirathamisítás	— — — — — — — — — —	20	„
Orgazdaság	— — — — — — — — — —	36	„
Pénzhamisítás	— — — — — — — — — —	1	„
Rágalmazás	— — — — — — — — — —	9	„
Rablás	— — — — — — — — — —	2	„
Sikkasztás	— — — — — — — — — —	106	„
Uzsora	— — — — — — — — — —	8	„
Zsarolás	— — — — — — — — — —	3	„
Egyéb bűncselekmények	— — — — — — — — — —	6	„
		Összesen:	519 fő

3 hóig büntetve	— — — — — — — — —	149 fő
3—6 hóig büntetve	— — — — — — — — —	64 „
6—12 hóig büntetve	— — — — — — — — —	167 „
1 év felett büntetve	— — — — — — — — —	128 „
Dologházas felebbező	— — — — — — — — —	4 „
Vizsgálati fogoly	— — — — — — — — —	7 „
		<i>Összesen: 519 fő</i>

Büntetési nemek szerint:

Vizsgálati fogoly	— — — — — — — — —	7 fő
Felebbező fogoly	— — — — — — — — —	44 „
Jogerős fogoly	— — — — — — — — —	213 „
Jogerős rab	— — — — — — — — —	220 „
Jogerős fegyenc	— — — — — — — — —	29 „
Szigorított dologházas (gyógykezelés)	— — — — —	6 „
		<i>Összesen: 519 fő</i>

Zászlóavatás.

Közületek sokszor kérik fel a rabbit arra, hogy zászlóavató ünnepélyük előtt, mint a többi felekezetek lelkészei, ő is „áldja meg“ a zászlót. Leghelyesebb, ha a zászlót a templomba hozzák. Itt a következő rituálé rendet követjük: 1. Hiszekegy. 2. Ének. (*ma tauvu*). 3. Hitszónoklat (röviden). 4. A zászlószeg beverése egy jól megválasztott jelszó kíséretében. 5. Hymnus.

Templomavatás.

1. Ünnepi menetben, chuppó alatt viszik a tórákat az új templomba.
2. 100-ik zsoltár.
3. מה טובו ének.
4. A rabbi שהחיו-t imádkozik és meggyújtja az örök mécsest.
5. Az énekkar a 118. zsoltár 15—29. mondatait énekli, közben a tórákkal (3—7) הקפה-t, körmenetet tartanak.
6. ובנוחו יאמר. A tórákat a frigyszekrénybe helyezik.
7. 30-ik zsoltár.
8. Hitszónoklat avatóimával. (Hazáért, hitközségért).
9. 150-ik zsoltár.

VI.

A hitoktatás.

A vallásos nevelés 2—3 emberöltő óta teljesen átalakult. A kongresszusi szabályzat (43. §.) értelmében „a rabbi befolyását az ifjúság oktatására az iskolai szabályzat határozza meg.“ Abban az időben a vallásitanítás bibliai parancsait, hogy „. . . jól *tanítsd* azokra gyerme-

keidet és hirdesd azokat . . .“ (V. Mózes 6, 7.), továbbá: „*tanítsátok azokra gyermekeiteket . . .*“ (u. o. 11, 19.) maguk a szülők is teljesítették: élő példával oktattak, neveltek, vallásosságban éltek. Ám a régi rendszer, amikor az ifjabb gyermekeket a *melámméd* és *belfer* („Beihelfer“ = kisegítő tanító) a „*chéder*“-ben, az idősebbeket a rabbi és helyettese a jesivákban, *kizárólag* vallási ismeretekre oktatták, szünőben volt. A Szabályzat már arra utal, hogy a rabbi oktató munkaköre az „iskolai“ tanítás felé hajlik. A viszonyok további változásával a vallásos nevelés hovatovább egészen az iskolai tanórákra szorult. A hitoktatás is, annak felügyelete is mindinkább a rabbi munkakörébe terelődik. A rabbi hitoktató is. A rabbi és hitközség közötti megállapodás szabályozza, hogy heti hány órát s mely iskolában köteles tanítani. A többi tanintézetben a rabbi ellenőrzi a hitoktatást.

A kongresszusi szabályok IV. rész III.-ik szakasza röviden összefoglalja a hittan tananyagát. Idők folyamán a pesti hitközség (*Munkácsi* Bernát előmunkálati alapján), az Orsz. Rabbi Egyesület (*Bernstein* Béla feldolgozásában), az Izr. Tanító Egyesület (ismételten) kidolgozta a hitoktatás tantervét, tananyagbeosztását. Éppen így kidolgozta azt több hitközség is a saját, helyi használatára. E tantervek, tananyagbeosztások meglehetősen eltérők voltak, nem egységesek. *Tanmenet*-et csak az elemi iskolákra nézve kaptunk (*Szabó* Adolf igazgató-tanító igen jó kidolgozásában) az Izr. Tanító Egyesület lapjában. Az utóbbi két évben jelentős előrehaladás történt e téren is. Megjelent az izraelita hitoktatás egyetemes (középiszkolai) tanterve, melyet a miniszterium felhívására, szakértők bevonásával az Orsz. Iroda készített. A többi felekezetek tantervei sorában ezt a tantervet is közli a kultuszminiszterium 109.646/1938. IX. sz. rendelete. Bár a rendeletnek nincsen kötelező ereje, újabb intézkedésig tanácsos e tantervet követnünk, kipróbálnunk, hogy ezzel elősegítsük az egységes tanterv kialakulását. (A rendelet szövegét az alábbiakban közöljük is.) A másik haladás a pesti hitközség által (*Kohn* Zoltán feldolgozásában) kiadott, igen jól használható részletes tanmenet, a tananyag óránkénti beosztása.

A tanterv természetesen még nem elég arra, hogy minden hittanóra a legeredményesebb legyen. Minden rabbi készítsen órák szerinti tanmenetet és vázlatot. Tanterv, tanmenet és tanítási vázlat útján érhetünk el határozott tanítási rendszert. Minden tanóra az előbbi és utóbbi tanórákkal szoros kapcsolatban lévő, de külön és teljes egészet adó tanítási egység legyen.

E fejezetben nem adhatunk módszeres oktatási vezérkönyvet, de hangsúlyozzuk, hogy a pedagógiai segédkönyvek olvasása, az azokban kifejtett oktatási elvek felhasználása munkánkat megkönnyíti, az eredményt megsokszorozza. Hitoktató munkánk főelve legyen: *minden órára* készüljük, hogy minden tanórát a leggazdaságosabban, célszerűen és eredményesen használhassunk fel. *A növendékek csak akkor készülnek a hittanórára, ha a hitoktató is készül!* Az előre kitűzött tananyag, az *óraegység* nem zárja ki azt, hogy tanításunk elején, vagy sokszor tanítás közben is, valami pillanatnyi élményt, jelenséget, külső eseményt

is bevonjunk a tanítás menetébe. Éppen az a tanítás művészete, hogy az előre nem várt eseményeket is *szervesen beillesztjük* a tanítás folyamatosságába. A hittanórán különösen érvényesítsük a *koncentráció* elvét, vagyis a hitoktatás különböző elemeit (történelem, vallásos gyakorlat, biblia) ne egymástól független anyagként tanítsuk. Használjuk fel a szemléltető oktatás módszerét is. Ma már módunkban van, kevés költséggel, a bibliai, sőt a későbbi zsidó-történetet is vetített képekkel bemutatni. A vallásos jelvényeket ne csak elméletből ismerjék növendékeink, hanem találjuk meg a módját, hogy azok eleven valóságot jelentsenek a zsidó növendéknek. A *zsinagógai énekek* tanítása a gyakorlati vallásosságra nevelés lényeges eleme! Egy-egy ének többet adhat a fiatal léleknek, mint sok elméleti fejtegetés.

Sok minden mellékkörülményre: a növendékek magánéletére, környezetére, szociális viszonyaira, stb.-re terjesszük ki figyelmünket! Mindezt igyekeztünk összeállítani a rabbi tanfelügyelői munkájánál. Természetesen tartsuk szem előtt a régiek szabályát: amit másoktól követelünk, azt magunknál is meg kell valósítanunk!

Közöljük ugyan a hitoktatásra s annak felügyeletére vonatkozó fontosabb miniszteri rendeleteket, de tudjuk, hogy a hitoktatás csak akkor mutat fel szép eredményt, ha azt nem a rendeletek, hanem a rabbi szerető buzgalma irányítja, műveli és pedagógiai iskolázottsága a legtöbbet elérővé fejleszti. Minden tanórának meglegyen a meghatározott tanítási célja és tervszerű, elérni kívánt vallásnevelői mozzanata. A hittanóra egyedül nem volna elegendő a nagy feladat megoldására.

A hitoktatás minél hatásosabbá tételére sok segítőeszköze van a rabbinak; sok alkalmat teremthet buzgósága a hittanórákon *kívül* is. A legtöbb eredményt a *talmud tóra* órák segítségével érhetjük el. Bevezetjük növendékeinket a bibliának, esetleg a talmudnak, sőt a héber nyelvnek szellemébe is. A talmud tóra tananyaga: 1. A héber biblia és imakönyv bővebb ismertetése, fordítása. 2. A misna és talmud alapelemeinek tanítása. 3. A héber élőnyelv. 4. A szertartások alapos tárgyalása és gyakoroltatása.

A talmud tórák, a rendszeres ifjúsági istentiszteletek, a lelki gyakorlatok, az ifjúsági vallásos körök (önképzőkörök), vallásgyakorlati élmények (pl. az [iskolai] ifjúsági széderek), a vallásos ünnepek: Chanukkakor, S'vát 15-én, Purimkor, Lagboamerkor; ifjúsági könyvtár szervezése, mind megannyi segédeszközei a hitoktatásnak. E segédeszközök valamennyijének megvalósítására törekedjünk. A hitoktatás módszertanáról a „tanfelügyelői munkakörben“ szólunk.

A héber élő nyelv tanítása útján nagyon szép eredményeket érhetünk el. Nemcsak megkönnyítjük az imakönyv és biblia eredeti szövegének megismerését, hanem a zsidó múlt és a zsidó jövő iránti buzgó lelkesedést is felébreszthetjük az ifjú lelkekben. Zsidó aktivitás fejlődik a fiatal kedélyben, mert nem áll meg a héber nyelv tanulásánál, hanem meleg szeretettel fordul

a zsidó kultúra és a Palesztina gondolat felé. A héber nyelv kiejtésében nem okvetlenül kell a szefárdot bevezetnünk. Ha növendékünk valamikor mint élő nyelvet kívánja használni a hébert, pár hét alatt hozzásimul; viszont nem okoz fölös zavart templomi imádkozásunk és saját nyelvismerete között.

Az élő héber nyelv tanításának nagy előnyei mellett sem ajánljuk, hogy a rendes, *iskolai* hittanórák keretében végezzük azt. Inkább a talmud tóra órákon. Az iskolai hitoktatás célja a vallásos érzések ápolása, fejlesztése, a vallásos gyakorlat, a zsidó történelem és kultúra megismertetése. Oly bő anyag ez, hogy még a gyermek anyanyelvén is csak nehezen bírjuk elvégezni; az új nyelv segítségével még kevesebb eredményt érünk el. A gyermeket anyanyelvén is megtaníthatjuk a zsidó közösség, a *cióni eszmék* szeretetére.

A hitoktatás segédeszközei: *a rendszeres ifjúsági istentiszteletek; a lelki gyakorlatok; iskolai, ifjúsági széderek; chanukkai-, sevát 15-iki-púrimi- és lagbóaumeri-ünnepélyek; az ifjúsági vallásos (bibliai) körök.*

Az ifjúsági istentiszteleteket szombaton délután tartjuk. Némely városban sikerülhet a középiskolai növendékeket szombaton d. e. az első vagy az utolsó tanórán szabaddá tenni. Előbbi esetben sachariszt és muszafot imádkozhatunk. Utóbbi esetben, jóllehet a növendékek *déli 12 óra után* érnek templomba, mégis imádkozhatunk muszáf imát, hét személyt és máftirt szólítva tórához. E kérdés már felvetődött a berlini orthodox irányú hitközség templomában, *Hildesheimer* Izrael idejében. A Sulchan Aruch mulasztásnak nevezi a déli 12 óra utáni muszáf imádkozást, habár *jócó jödé chauvószau-*, (S. A. O. Ch. 286, 1.) *Hildesheimer* mégis megengedte s az ő szavát oly döntésnek tekintették, amelyet nem szabad bírálni: „*óf sejés l'fakpék ál ze . . . k'vár hauró Zókén!*“ (Hoffmann: *M'lamméd l'hauil.*) Szombati és ünnepi főistentiszteletünk a délelőtti muszáf ima, ezért igyekezzünk a növendékeket tanításmentes szombat délelőttökön templomba küldeni. A zsidó elemi iskolások szombat délelőtti istentiszteletén a gyermekek az imákat felváltva olvassák, énekelnek, tórát is olvasnak, természetesen könyvből és nem tórapéldányból.

Lelki gyakorlatokat — különösen a középiskolákban — minden vallásfelekezet tart. Ilyenkor szünetel az iskolai oktatás. Habár maga a lelkigyakorlat elnevezés és intézmény nem a mi köreinkben keletkezett s éppen ezért meghonosítását némelyek idegenkedéssel fogadták, nem mondhatunk le arról a kedvező alkalomról, mely ezáltal számunkra hosszabb időt igénylő, összefüggő, vallási kérdések tárgyalására nyílik. A lelki gyakorlatokat „*ünnepi előkészítő*“-nek nevezhetjük. Rendesen 2—3 napig tartanak. Ilyenkor valamennyi növendék kora délelőtt templomba megy, nem reggelizik, hanem *tallisz t'filinben* végigimádkozza a reggeli imát; rendesen akad közöttük előimádkozásra vállalkozó. Ha hétfőre vagy csütörtökre esik ez az összejövetel, tórát is olvasunk. Majd előadást tartunk nekik a *lelkiélet jelenségeiről*. Ezeknek az előadásoknak jól kidolgozottaknak, világosan érthetőeknek, figyelmet lekötőknek, rövid *Chauvausz ha-l'vóvausz*-szerűeknek kell lenniök. Ne prédikációk legyenek az ilyen előadások, hanem etikai olvasmányok az élő szó erejével élénkítve. A közelendő ünnepről igen alaposan szólhatunk; sőt néhány a hittanórákon felmerült de kellően meg nem beszélt kérdésre is visszatérhetünk. Sok mindent megbeszélhetünk ilyenkor tanítványainkkal, hiszen délelőtt és délután 2—2 órát számítva 10 óra sok idő. Egy-egy növendék felolvashat a

zsidó írók legkiválóbb, a keretek közé illő novellájából; szavalhat zsoltárt.

Az iskolába járó ifjúság számára rendezett *vallásos ünnepélyek* mindenütt eredményesek, lelki élményt nyújtanak és a zsidó irodalom megismeréséhez vezetnek. Erős cenzurát alkalmazzunk az előadott versek, beszédek, novellák és énekek megválasztásánál! Az ilyen ünnepélyek ne csupa szárnypróbálgató, házi poéták műveinek bemutatói legyenek, hanem ismertessük meg a zsidó irodalom legkiválóbb termékeit az ifjúsággal és a szülőkkel. Ámde ne minden évben ugyanazok a versek, darabok kerüljenek a rendszeren ugyanazokból álló közönség elé!

Az ifjúsági vallásos (biblia) körök működését be kell jelenteni az illetékes iskolaigazgatóknak. A kör a mi személyes felelőségünkkel működik. (Rendtartás 42. §. 1—2.) Vagy nekünk magunknak, — vagy megbízható (felnőtt) helyettesünknek minden ifjúsági összejövetelen jelen kell lennie. Növendékeinket meg kell tanítanunk önálló szellemi-irodalmi munkásságra. Eleinte saját ismeretkörüket közelről érintő tárgyú cikkeket ismertessenek összejöveteleiken. Pl. az *Imit Évkönyveiben* megjelenő értekezéseket: Arany, Tompa, Vörösmarty viszonya a bibliához és agadához (Heller Bernát cikkei), Eötvös és az emancipáció, Mikszáth (*Radó* István cikke), Zsidók a magyar szabadságharcban (*Bernstein* Béla), Kiss Józsetről, Makai Emilről (*Kóbor* Tamás, *Mezey* Sándor), Zsidó a magyar közmondásban (*Frisch* Ármin), Az asszimilációról (*Schächter* Miksa), A mai héber és a zsargon költészetéről (*Patai* József, *Szabolcsi* Lajos), A velencei kalmárról (*Alexander* Bernát), Az igaz gyűrű mondájáról (*Heller* B.), A templomi képdíszitményekről, A magyar irodalom zsidó vonatkozásairól (*Zsoldos* Jenő cikkei a *Libanon* folyóiratban). Később zsidó tárgyú könyveket ismertessenek. Egy-egy próféta életét. Lassanként megszeretik a zsidó irodalom rendszeres olvasását. Még későbbi fokon — egyik-másik túlkorán — saját maga ír verseket, novellákat. A környezet sokszor nem kedvező a tudatos zsidó léggör és irodalmi vonzódás egyesítésére. Nagy szeretettel és tapintattal kell ezt fejlesztenünk. *Az épülő Palesztina kérdéseit is állandóan felszinen kell tartanunk.*

A vallásos nevelés szolgálatába kell állítanunk a *cserkészetet*. Ha ma már nem is lehet megalakítani új önálló zsidó cserkészcsapatot, azért alkalmat kell nyújtanunk növendékeinknek (*felügyelet alatt álló*) csoportos *kirándulásokra, sportszerű játékokra.*

Minden hitközségben *ifjúsági könyvtárt* kell szervezni!

Számtalan segédeszközt teremthet a rabbi buzgósága, hogy velük elősegítse a zsidó ifjúság vallásos nevelésének fokozását.

A hitoktatásra vonatkozó fontosabb rendelkezések.

A *hittantanulási kötelezettségről* az 1879. évi 5128. számú Vk. rendelet intézkedik. Minden tanuló köteles résztvenni a hitfelekezete előjárósága által kirendelt hitoktató óráin. Ha ezt elmulasztja, ha hittanból előmeneteli bizonyítványt nem mutat fel, tanjegy hiánya miatt nem léphet felsőbb osztályba.

Ezt a rendeletet a Vk. ministerium kiterjesztette 1894-ben

(28 899 sz.) az *ipari szakiskolákra* is. Ezekben osztályonként, hetenként egy hittani tanóra van.

Az *elemi iskolákban* a heti hittanórák száma legkevesebb kettő. Ha a világi ismeretek heti tanóraszámába több hittanóra beállítását is lehetővé teszi, megengedhető. (4,100/1889 sz. Vk. rendelet.)

„Annak megállapítása, hogy mi tartozik a hit- és erkölcsstan köréhez, kizárólag a felekezet előljáróságát illeti, más hatóságnak arra nincs befolyása“ (u. o.)

A hitoktatásnak az *iskola épületében* kell történnie. (51,730/1896. Vk. r.)

Ha a növendék *magánvizsgálatot* tesz, akkor is az illető iskola hitoktatójánál kell vizsgát tennie. Saját felekezetének bármely más hitoktatója *nem* vizsgáztathatja (4151/1896. Vk. r.)

A növendékek nemcsak a hittanórákon, hanem saját felekezetük *istentiszteletein* is résztvenni *tartoznak*. (32, 543/1899. Vk. r., 1868 : LIII. t.-c. 19. §)

Ha a középiskolai növendék a megállapított *hittandíjat nem fizeti*, sem értesítője, sem bizonyítványa ki nem adható. (2917/1893. Vk. r.) Ha valamelyik zsidó növendék nincs is körülmetélve, a felekezet nem tagadhatja meg tőle a hitoktatást. (52, 243/1905. Vkm. r.)

Az állami népoktatási tanintézeteknél alkalmazott hitoktatók *gyermekre is vonatkozik* az 1892. évi 43, 672. sz. Vk. rend., szegénységi bizonyítvány felmutatása nélkül is tandíjmentesek. (60, 983/1895.) Ez a kedvezmény az állami nép-, polgári- és felsőkereskedelmi iskolákra vonatkozik.

*

Az új gimnáziumi *Rendtartás* 1938-ban lépett életbe. (109.670/1938. IX. sz. Vkm. rend.)

Fontosabb rendelkezései: Az izraelita tanulók ünnepnapjai — amelyeknél délelőtt és délután mentesek az iskolában való megjelenés alól, viszont istentiszteleten kötelesek résztvenni —, a következők: *Ujév* mindkét napja, a *megtérés szombatja*, *kiengesztelőds* ünnepe, *sátoros* ünnep 1, 2, 8, 9. napja, *husvét* 1, 2, 7, 8. napja, továbbá *pünkös*d két napja (88. § 7.)

A szombati írás-rajzolás alól a szülő vagy gyám kérésére az igazgató ad felmentést. (52. § 2. és 69. §) A tanulók résztvehet-

nek az egyházi hatóságok által jóváhagyott és a minisztérium által engedélyezett ifjúsági egyesületek munkájában (42. § 1—2.).

A tanulók magaviseletének elbírálásában: a valláserkölcsi meggyőződés első helyen áll (97. § 2—3.).

A hittantanítás ellenőrzése.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium 1895. évi április hó 2-án 5, 757. sz. a. kelt rendeletével megengedte a középiskolai izraelita vallásoktatásnak kiküldöttek által való ellenőrzését. A kiküldötteknek a hitoktatás látogatásán kívül az iskolában semminemű intézkedési joguk nincsen, a középiskolák igazgatóival és hittanáraival hivatalos írásbeli érintkezésben nem állhatnak s ha a hitoktatásnál vagy annak berendezésénél hibát találnak, jelentésüket csakis kiküldőjüknek tehetik meg, kinek azután jogában áll a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz intézett felterjesztésében kérni a szükséges orvoslást.

Rabbik tanfelügyelői munkája.

A kongresszusi szabályok elrendelik, hogy a felekezeti oktatás, elsősorban a hitoktatás ellenőrzésére és irányítására tanfelügyelőket kell választani. (Kongr. szabályok III. rész VIII. szakasz 34. §. és a Hittantanítási rész V. szakasz 11. §.) A tanfelügyelőket a községkerület választja. Hat évtizedes gyakorlat alatt — a fővárosi hitközségek kivételével — a legtöbb községkerületben rabbit, illetve rabbikat bíztak meg a tanfelügyelettel.

A rabbik működtek eddig, mint tanfelügyelők. Azt akarjuk, hogy tovább is ők működjenek, de hatékonyabb munkakörrel és szilárdan kiépített szabályzatok szerint. Ezért nekünk kell elkészíteni a tanfelügyelői pragmatikát.

Hitoktatási tanfelügyelőül választhatók rabbik és (segédtanfelügyelőül) pedagógiai végzettségű és kellő tanítási végzettséggel és kellő tanítási gyakorlattal bíró, valláserkölcsi életet folytató tanférfiak.

A felügyeletre bízott körzetet a községkerület előljárósága állapítja meg. A tanfelügyelő megbízatása három évre szól. Ujabb választás hiányában a megbízatása további három évre meghosszabbítottnak tekintendő.

A hitoktatási tanfelügyelő működési köre kiterjed a számára kijelölt körzet minden nép-, közép- és középfokú iparos-kereske-

delmi és gazdasági iskolájára, kivéve az országos rabbi- és tanító-képző intézeteket. A hitközségi népiskolában teljesítendő felügyelet kiterjed a közismereti tárgyra is.

A tanfelügyelő a számára kijelölt körzet összes iskoláit évenként legalább egyszer, amelynél hiányokat tapasztalt vagy amelyre a községkerületi előljáróság figyelmét felhívja, másodszor, esetleg többször is meglátogatni köteles. Kötelessége továbbá a körzetéhez tartozó iskolák számára a kk. felszólítására a tananyagbeosztásra és a tankönyvekre nézve javaslatot tenni.

A hitoktatási tanfelügyelő a számára kijelölt körzet összes iskoláinak állományát számontartja s ezekről állandó, kimerítő törzskönyvet vezet. Ellenőrzi, hogy a hittanórák köztörvényeszerű, minimális száma összhangban a kongresszusi szabályzatban megállapított heti óraszámmal pontosan megtartassék. (Kongr. szab. III. rész: Népiskolák V. szakasz 17. § és Középtanodák IV. szakasz 9. §.) A heti minimális hittanóra a nem felekezeti iskolákban: kettő. Az ipari szakiskolákban: egy. Ha a növendékek létszáma csekély, akkor egyes osztályok összevonva taníthatók, ez azonban lehetőleg csak az egymás után következő osztályokban történjék. A hittanórák lehetőleg a rendes tanítási munkaidőben tartandók. Összevont tanításnál ne a tanrendszerű órák után (pl. a 8—1-ig való világi tanórák után) legyen a hittanóra, mert akkor a növendékek fáradtsága miatt eredményes oktatás nem lehetséges, hanem a kora délutáni órákban. Fegyelmezési és oktatási szempontból sokkal eredményesebb munkát végezhetünk, ha a hittanóra a tanrendszerű órák között szerepel, ezért a tanfelügyelő igyekezzék elérni, hogy a hittanórák még csekély létszámnál is a rendes iskolai tanrendben szerepeljenek. A tanórák pontos beosztásáról, megtartásáról a tanfelügyelő meggyőződhetik az osztálynaplóból. Ennek vezetését minden hitoktatótól megkívánjuk.

A hitoktatási tanterv főbb körvonalai megtalálhatók a Kongr. szabályokban. (III. XI. szakasz 41. § és a „Középtanodákról“ III. sz. 5. §.) Amíg egységes, kötelező tantervünk nincs, addig fokozottan kell ellenőriznünk a helyi tanterv pontos megtartását. E célból már a tanfelügyelői látogatás előtt bekérjük és látogatás előtt átanulmányozzuk a helyi tantervet; ennek alapos ismerete nélkül az ellenőrző megfigyelés nem lehet eredményes. Ugyancsak bekérjük a tananyagbeosztást, illetve a havi (heti) tanmenetet. Előzetesen elkészített tanmenet nélkül nem lehet eredményes az oktató munkája. A tanmenetről megállapítandó, hogy összhangban van-e

a helyi (esetleg országos) tantervvel és felöleli-e az egész anyagot. Meg kell győződnünk róla, hogy a hitoktató figyelembe vette-e az időszerűséget (pl. ünnepek idején az ünnepekről), a helyi viszonyokat, az adottságokat és hogy a hitoktatás különböző elemei között (történelem, ünnepi szertartások, biblia) érvényesítette-e a koncentrációs elvét? Ha a tanmenet készítésénél észrevehető, hogy a hitoktató munkája nélkülözi a tájékozottságot és a szakszerűséget, akkor látogatásunk alkalmával előszóval is adjunk útbaigazítást, esetleg bocsássunk a hitoktató rendelkezésére egy teljes tanmenetet, hogy azt a hitoktató alapul vehesse és saját tapasztalatai szerint kiegészíthesse. A tanfelügyelői látogatás minden előzetes értesítés nélkül történik, de az iskola vezetőjénél (igazgatójánál) szükséges az előzetes udvariassági látogatás és a tanfelügyelői megbízólevél felmutatása. Ugyanilyen udvariassági közlés adandó az illetékes helyi iskolaszék vezetőjének. Amennyiben az iskola igazgatója, vagy az iskolaszék megbízottja az ellenőrző látogatásnál jelen kíván lenni, megjelenhetik. A tanfelügyelő látogatása alatt viselkedjék úgy, hogy a célt szolgálja, a vallásos nevelést tökéletesítse, mint jóakarátú ellenőrző, megfigyelő és tanácsadó szerepeljen, a feltétlen tárgyilagosság irányítsa. Észrevételei a pedagógus finomságával és a vallás nemességével összeférő formában hangozzanak. Bár szemben a világi, nem szakképzett látogatókkal, akik nem kérdezhetnek a növendékektől, a tanfelügyelő kellő szakképzettséggel és pedagógusi rutinnal bír, úgyhogy jogában volna kérdéseket feltenni, igyekezzék kérdéseit inkább a hitoktató útján feltenni. A tanítás és számonkérés meghallgatásánál megfigyelendő az anyagi tudás mellett a nevelői munka eredmény és a vallásos gyakorlati készség. Ez utóbbi célból nem utolsó módszer, ha a tanfelügyelő felkéri a tanítót, hogy kegyszereket (t'fillint, talliszt, havdalát, mezuzát stb.) mutasson a növendékeknek és azokról kérjen feleleteket, azok használatának ismeretét tanúsítsa. (Esetleg bibliai tárgyú kis képeket ad át a hitoktatóknak, hogy a növendékekkel felismertesse és a tanítót a szemléltető oktatás módszerére irányítsa.)

A hitoktató figyelme terjedjen ki a külső rend, a dologi szükségletek, a megfelelő helyiség, fűtés, világítás stb. ellenőrzésére is. Ha hiányokat észlel, akkor ezeket a községkerület útján közli az illetékesekkel. A nevelői, különösen vallásos nevelői munka körébe tartozik a növendékek szellemi munkáján kívül azok lelki ügyeinek megfigyelése. Pontos értesülés szerzendő arról, hogy

a hitoktatással kapcsolatban a növendékek résztvesznek-e rendszeres istentiszteleteken? Vallásos gyakorlatokon? Rendszeresített barmicva tanfolyamokon? Amennyiben a növendékek között láthatólag nagyon szegény, elhagyott észlelhető, a tanfelügyelő tapintatosan mutasson rá a tanító ezirányú szociális kötelességére. A tanfelügyelő az oktatónál érdeklődjék a vidéki gyermekek elhelyeztettségéről. Megfelelő környezetben laknak-e? A patronált gyermekek zsidó nevelő szülőknél laknak-e? Erről tanfelügyelői jelentésében is meg kell emlékeznie. Ugyancsak jelentenie kell, hogy a felekezeti (hitközségi) iskolák kellő felszerelése, a falak hazafias tárgyú képein kívül bibliai és vallásos tárgyú képekkel való feldíszítése megtörtént-e? A hitközségi iskolákban a vallásos nevelői hatás az ének, szlőjd, kézimunka, rajz, magyar olvasás, beszéd- és értelemgyakorlat körében kellőképp szerepel-e? A felsőbb osztályokban megfigyelendő, hogy a növendékek tananyagukkal kapcsolatban érzik-e, ismerik-e az összzsidósággal való viszonyukat? Kibontakozik-e vallásos-hazafias világnézetük?

A tanfelügyelő kötelezettségei közé tartozik, hogy ha a hitoktató magánéletéről azt hallja, hogy az nem fér össze a vallásoktatás nevelő munkájával, ezt bizalmas és jóindulatu figyelmeztetése eredménytelenségének esetében megbízóinak kellő formában jelentse és a visszasságokon segíteni törekedjék. Viszont a hitoktatási felügyelő is számoljon azzal, hogy látogatása alatt minden szavának súlya van oktatónál, igazgatónál, elnöknél, növendékeknél egyaránt, ezért törekedjék arra, hogy minden mondatából, viselkedéséből az igazi vallási nevelő bölcsessége, méltósága sugározzék. Megfigyelései terjedjenek ki a végzett tananyag minden elemére: bibliai történet, héber olvasás, imaismeret, szertartástan, imafordítás, bibliafordítás, zsidó történet, vallásos ének, (irodalomtörténet, bölcselet, apologetika) stb. ismeretére, de mindenkor a tanító által bemutatott s általa használt tanterv és tanmenet alapján és az elvégzett tananyagból. Amennyiben hiányok észlelhetők, ezek elsősorban a tanítóval közlendők (négyszemközötti jóindulatu megbeszélés formájában), nagyobb hiányokat a látogatási jelentésbe kell felvenni.

Bár a hitoktatás tanfelügyelői ellenőrzésének még kezdetén vagyunk, mégis célul kell kitűznünk, hogy minden hittanórát előkészítse 1. a tanterv, 2. a tanmenet és 3. a tanítási vázlat. Minden hittanóra az előbbi és utóbbi hittanórákkal szoros kapcsolatban lévő, de külön is teljes egészet alkotó, jól kidolgozott tanítási

egység legyen — erre törekedjék ellenőrzésünk. Minden tanórának vázlatába feltüntetve legyen a tanítási cél és az elérni kívánt vallásnevelői mozzanat. A tanmenet és tanítási vázlat évről-évre felhasználható, de tapasztalatainkkal bővithető. E feljegyzések hűek legyenek. A tanfelügyelő igyekezzék annyira közeljutni az oktató lelkéhez, hogy az bizalommal közölje véle, hogy hol nem sikerült neki tanítás közben a kellő eredményt elérni. A tanfelügyelő figyelje meg osztályonként a használt tankönyveket és törzskönyvébe ezt is jegyezze be. Az alkalmatlan tankönyvek kicserélését a kk. vezetősége útján szorgalmazza.

A sikeres nevelői és tanítói munka mérlegelésében megfigyelendő és megállapítandó, hogy az oktató, miként az ismereti tárgyaknál, általában: Rendszeresen készül-e munkájára? Módszere megfelelő-e? Milyen az oktató és növendékei közötti viszony? Milyen a tanítói és milyen a nevelői munkája? Eléri-e a megkövetelhető eredményt? Önállóan gondolkodnak-e a növendékek? Érdeklődéssel kísérik-e a haladást és együttes munkával gyarapodik-e az ismeret? Kiküszöbölte-e a tanító a magolást és a dresszurát? A növendékek milyen arányban érték el a közepes jóhaladás fokát? Valamennyi növendéket foglalkoztatja-e az oktató, vagy állandóan az értelmesebb növendékeket?

A tanfelügyelő adjon módot az oktatónak tanítói készségének bemutatására, mindig a tanmenetben, illetve vázlatban feltüntetett tanítási egységből s nem a tanfelügyelő által kitüzöttből. Tanítás alatt a tanfelügyelő nem szólhat közbe s nem kérdezhet.

A tanfelügyelő szigorúan óvakodjék attól, hogy esetleges kifogásait, megjegyzéseit, a gyermekek jelenlétében mondja meg a tanítónak. A hitoktatási tanfelügyelő látogatása során tett megfigyeléseit megfelelő formában közli a tanítóval. Ne legyen ez egyoldalú kritika, vagy éppen fölényes utasítások sora, hanem kölcsönös megbeszélés, melynek meggyőző, munkára serkentő ereje van. Ha a hibák elnézésből, pótolható fogyatékoságból származnak, jóakarató irányítással beszéljék meg tanfelügyelő és tanító a teendőket és módokat, melyekkel a hibák elháríthatók. Ha tárgyi tudás és módszeres ismeretek hiányzanak, akkor megfelelő könyveket ajánljon a tanfelügyelő a hitoktatást végző oktatónak. (A pótlásról azonban igyekezzék 6 hónap után meggyőződni.)

Ha a tanfelügyelő azt tapasztalja, hogy a hibák a tanító felületességéből, hanyagságából, nemtörődömségéből származnak,

vagy hogy a tanító ismételt látogatás után sem képes a kijelölt úton haladni, tanítását tökéletesíteni, akkor mindezt tárja fel látogatási jegyzőkönyvében. Hívja fel a községkerületi előljáróság figyelmét a hiányokra és kérje azok orvoslását. Ha jegyzőkönyvével a községkerület vezetőségénél nem ér el kellő eredményt, vagy ha azt tapasztalja, hogy figyelmeztetései nyomán nem történik eredményes intézkedés, akkor a látogatási jegyzőkönyvben foglaltakat terjessze fel az Országos Irodához (Országos Tanügyi Tanácshoz) és erről egyidejűleg értesítse a községkerületi előljáróságot is. A tanfelügyelői jelentés terjeszkedjék ki az oktató iskolán kívüli vallási nevelő munkájára is. (Az ifjúság vezetését, irányítását, esetleg cserkészcsapat alakítását, kirándulások, sport szervezését a hitoktató maga vagy szolgálatába állított embere útján igyekezzék vallásos szellemben tovább vinni. Ha ez még nem történt meg, akkor a látogatás utáni megbeszélésen a tanfelügyelő ez irányú tanácsokkal is lássa el az oktatót.) A hitoktatási felügyelő az illetékes iskolaszék kérésére értekezletet tarthat az iskolaszék elnökségével, ám ez alkalommal óvatos legyen, bírálatában a legszigorúbb objektivitás irányítsa, jóindulattal, szeretettel nyilatkozzék, szem előtt tartva a helyi nyugalmat és azt, hogy megbízója nem a helyi iskolahatóság, hanem a községkerület.

A tanfelügyelő saját hivatásának teljes és csorbítatlan ellátásával köteles a tanfelügyelői megbízását is végezni. Sőt legyen a maga munkakörében, tanításában példaadó, mintatanító. Ezért ne vállaljon oly nagy körzetet, hogy annak rendes látogatása és ellenőrzése észrevehetőleg akadályozza saját hivatalának és tanításának pontos ellátását. A hitoktatási tanfelügyelő saját hittanóráinál nem végezhet tanfelügyeletet.

A tanfelügyelő munkájának ellenőrzését a községkerület előljárósága végzi, illetve ez utóbbinak e célra rendelt bizottsága. (Az Országos Oktatásügyi Tanács!)

A tanfelügyelő utiátalányát a községkerület előljárósága a községkerület pénztárából a körzet nagysága és a földrajzi távolságok szerint utalja ki. Betegség esetén, vagy ha csak részben látogatta meg a körzetet, az utiátalány arányos részét vissza kell térítenie.

A magyarországi izraelita vallásoktatás egyetemes tanterve.

Bevezetés.

Vallásoktatásunk célja.

Iskolai vallásoktatásunk általános célja: *lelkes és tudatos hívőket nevelni jelekezetünknek és hasznos, munkás, hű fiakat hazánknak.*

Feladatköre tehát: alaposan és részletesen ismertetni

- a) vallásunk eszméit, törvényeit és intézményeit;
- b) a zsidóság történetét;
- c) a hagyományos istentiszteletet.

Ezen ismeretek révén irányítólag kívánunk hatni ifjúságunk vallás-erkölcsi nevelésére, hogy a vallás növendékeink számára forrása legyen az igaz istenismeretnek és emberszeretetnek, a nemes gondolkozásnak és cselekvésnek, az istenfélő, erkölcsös életmódnak.

A vallásoktatásnak kiegészítő gyakorlati intézménye az ifjúsági istentisztelet. Kiváló súlyt kell ezért helyeznünk az ifjúsági istentiszteletre, hogy az bensőséges, maradandó hatású lelki épülést nyújtson az ifjúságnak.

Részletes tanterv.

A középiskolák vallásoktatásának tantárgyai.

A) *A Szentírás.* Az I—IV. osztályok tananyaga a Tóra, ezenkívül a III. és IV. osztályban a Példabeszédek, az V. osztályban a Zsoltárok, a VI. és VII. osztályban a Próféták könyvei, ezenkívül a VII. osztályban a Szentírás összes könyveinek ismertetése, végül a VIII. osztályban a rendszeres vallásstanhoz fűződő s ennek tételeit igazoló Szentírásból és hagyományos iratokból merített idézetek.

B) *Bibliai történet.* Az első osztályban a világ teremtésétől Mózes haláláig. A második osztályban a honfoglalástól Jeruzsálem pusztulásáig.

C) *A zsidók története.* Tananyaga az alsóbb osztályok bibliai történetéhez csatlakozva a III. osztályban a zsidó állami élet végleges megszűntéig, a IV. osztályban a Talmud korától napjainkig terjed, végül az V. és VI. osztályban az utóbb jelzett igen röviden vázolt korszakot bővebben feldolgozva ismétli.

D) *Liturgia.* Vallási gyakorlatunk, szertartásainak és héber imádságkönyvünk tüzetes ismertetése, az utóbbival kapcsolatban a fontosabb imádságok fordítása.

E) *Rendszeres vallás- és erkölcsstan,* mint vallásoktatásunk összefoglalása és betetőzése a VIII. osztályban.

A középiskolák felső osztályainak tanterve egyúttal a kereskedelmi, ipari- és szakiskolákra is érvényes.

I. osztály.

Bibliai történet: A világ teremtésétől Mózes haláláig.

A világ teremtése. Az első emberpár. Káin és Ábel. Noé és a vízözön.

Bábel tornya. Ábrahám Kanáán földjére költözik. Ábrahám békeszeretete, önzetlensége, emberszeretete. Szodoma és Amora pusztulása. Ábrahám feltétlen engedelmissége Isten iránt. Sára halála.

Izsák és Rebeka. Ézsau és Jákob. Izsák áldása. Jákob álma és fogadalmá. Jákob Lábán szolgálatában. Jákob hazatérése. Kibékülése Ezsauval. Jákob fiai. József Egyiptomban. Jákob fiai Egyiptomba mennek. A második egyiptomi út. József nagylelkűsége. József megismerteti magát testvéreivel. Jákob öregkora. Jákob és József halála.

Izrael fiai Egyiptomban. Mózes születése és ifjúsága. Mózes küldetése. Mózes és Áron a fáraó előtt. A tíz csapás. A Peszach-ünnep. Izrael kivonulása Egyiptomból. Átkelés a Nádas-tengeren. A pusztai vándorlás. A manna. Mózes vizet fakaszt a sziklából. Amálék támadása. A szinájhegyi kinyilatkoztatás. A tíz igé. A frigysátor. Az aranyborju.

A szentség törvényei. Az ünnepek. Az étkezési törvények.

A szentföld kikémlelése. A nép zúgolódása és büntetése. Kórach lázadása. Az egyenetlenség vize. Áron halála. A honfoglalás kezdete. Bálák és Bileám. Isten Józsuát rendeli Mózes utódjául. Mózes búcsúja és halála.

II. osztály.

Bibliai történet: A honfoglalástól Jeruzsálem pusztulásáig.

Józsua könyvéből: Józsua küldetése. Átkelés a Jordánon. Jerikó bevétele. Győzelmek a szövetséges királyok fölött. Az ország felosztása. A szichemi népgyűlés. Józsua halála.

A Bírák könyvéből: A nép helyzete Józsua halála után. Debóra és Bárak. Gideon. Jiftach. Sámson. Rut története.

Sámuel könyvéből: Sámuel születése. Éli és fiai. Sámuel Izrael bírása. A nép királyt kér. Saul bünbeesése. Dávid fölkenetése. Dávid és Góliát. Saul üldözi Dávidot. Dávid és Jónatan. Dávid nagylelkűsége. Saul halála. Dávid Izrael királya lesz. A frigyszekrényt Cijonba hozza. Előkészületei a szentély építéséhez. Absolon lázadása.

Salamon uralkodása. Bölcsesége és gazdagsága. Felépíti a jeruzsálemi szentélyt. Salamon hibái. A birodalom kettészakadása. Az északi királyság. Elijáhu próféta. Ácháb király. Elijáhu a Karmel hegyén. Elijáhu halála. Elisa próféta. Izrael királyságának pusztulása. A déli birodalom királyai. Atália és Jóás. Chizkia király és Jeruzsálem ostroma. Jesájás próféta. Jósija király. Jeruzsálem pusztulása. A szamaritánusok. Jeremiás próféta.

III. osztály.

A zsidók története a babyloni fogságtól a Talmud befejezéséig.

A zsidók Babylóniában. A vallási élet átalakulása. Ezekiel. A babylóni névtelen próféta. Dániel.

A perzsa uralom. A zsidók hazatérése. A második templom építése. A szamaritánusok. Ezra és Nehemia. Ezra intézkedései. A vallási élet megszilárdulása. A Nagy Gyülekezet. Purim története.

A görög uralom. Nagy Sándor és a zsidók. A görög műveltség terjedése a zsidóságban. A zsidók Egyiptomban. A Ptolomeusok. A Septuaginta.

A zsidók a görög-szír uralom alatt. Antiochus Epiphanes. A vallásüldözés. A Makkabeusok. Juda Makkábi győzelmei. Chanukka. Jonathan és Simon.

A második királyság kora. Hirkanos János. A vallási pártok. Salome királynő. A testvérharc. A római beavatkozás. Heródes. A prokurátok. A kereszténység keletkezése. A szabadságharc. Jeruzsálem pusztulása.

A Talmud keletkezésének kora. Rabbi Jochanan ben Zakkaj. Rabbi Akiba. Barkochba felkelése. A tannák és amorák. Misna, Talmud.

IV. osztály.

A zsidók története a Talmud korától napjainkig.

(E korszak történetét, minthogy beható és részletes tárgyalása az V—VI. osztályokban kerül sorra, a IV. osztályban csak röviden, vázlatosan ismertetjük.)

A zsidók a római birodalomban. Letelepedésük az európai országokban. A kereszténység elszakadása a zsidóságtól. Konstantin császár.

A zsidók a mohamedán uralom alatt. Mohamed és az izlam. A gáonok és exilarchák. A karaita felekezet. A zsidók Spanyolországban. Chazdaj ibn Saprut.

A zsidók a keresztény európai államokban. A keresztes hadjáratok. A zsidók Német-, Francia-, Angol- és Spanyolországban. Zsidóüldözések. Vádak. A maranók. Az inkvizíció. A zsidók kiűzetése Spanyolországból. Letelepedések Törökországban és Hollandiában. (Don József Nászi. Menase ben Izrael.).

A zsidók szellemi élete. Bibliamagyarázat, bibliafordítás, Talmudmagyarázat, kódexek. (Szadja, Rasi, Káro József.). Zsidó költők: Gabiról, Juda Halévi. Bölcsészek: Szadja, Juda Halévi, Majmuni Mózes. Világi tudományok művelése (matematika, csillagászat, nyelvészet, történetírás.).

A zsidóság új kora. Mendelssohn Mózes és hatása. Az egyenjogusítás az európai államokban.

A zsidók története Magyarországon. (Vázlatosan.) A zsidók Pannóniában. A kazarok. A zsidók az Árpádházi királyok, Nagy Lajos, Mátyás és a Habsburgok uralma alatt. Az egyenjogusítás és a recepció Magyarországon.

V. osztály.

A zsidók története a Talmud korától a középkor végéig.

A hagyomány kora. A tannák: Hillél és Sammáj. R. Jochanan ben Zakkáj. R. Akiba. Barkochba fölkelése. Júda Hanászi. A Misna. Bibliafordítások. (Aquila, Targum.) Az amorák; második Hillél. Ráb és Sámuel. A talmud keletkezése. Az izlam. A gaonok és exilarchiák. Szadja gaon. A Maszora. A pijut költészet. A zsidók a római birodalomban. A kereszténység elszakadása a zsidóságtól. Konstantin császár és a nikeai zsinat. Jusztiniánus törvénykönyve. *A zsidók mohamedán uralom alatt Spanyolországban.* Haszdáj ibn Saprut (a kazarok). Samuel Hanágid. Salamon ibn Gabiról. Juda Halévi. Bachja ibn Pakuda. Ábrahám ibn Ezra. Mózes ibn Ezra. Juda Alcharizi. Majmuni Mózes és hatása. A kabbala. *A zsidók a keresztény európai államokban.* A zsidók Német- és Franciaországban. R. Gerson. Rasi. A dél-

francia zsidók (Tibbon, Kimchi). A keresztes hadjáratok. Üldözések, vádak, hitviták. Az inkvizíciók. A zsidók száműzetése Spanyolországból.

VI. osztály.

A zsidók története az újkorban.

A zsidók története Olaszországban (az Abarbanelek. Zsidó humanisták, grammatikusok, költők). Törökországban (Don József Nászi. Káró József), Hollandiában (Menasse ben Izrael. Uriel Akosta. Spinoza), Németországban (Talmudviták. Reuchlin János). A zsidók Lengyelországban. A Talmudtudomány. A kabbala. Az álmessiasok. Sabbatai Cevi. A chaszidizmus.

A felvilágosodás kora. Mendelssohn Mózes. Irodalmi működése és hatása. Az egyenjogúsítási mozgalmak az európai államokban. A zsidó tudomány újjászületése. Társadalmi mozgalmak (antiszemizmus, cionizmus.). Zsidó társadalmi intézmények.

A magyar zsidók története. A zsidók Pannóniában. A honfoglaló magyarokhoz csatlakozott kazarok. A zsidók helyzete Szent István, Kálmán, II. Endre (aranybulla), IV. Béla, Nagy Lajos, Zsigmond, Mátyás király uralkodása alatt. A zsidók a török hódoltság korában. A zsidók a Habsburg-ház uralma alatt. (I. Lipót, Mária Terézia, II. József.). A zsidók közreműködése a szabadságharcban. Haynau hadisarca és a zsidó iskolaalap. Az emancipáció és recepció (báró Eötvös József). A zsidók a magyar politikai, tudományos és társadalmi életben. A szombatosok. A zsidó kongresszus 1868-ban. A zsidók a világháborúban. Jelenlegi helyzetük.

VII. osztály.

A Szentírás könyveinek ismertetése.

A VII. osztály vallásoktatásának főtárgya a Szentírás összes könyveinek, különösen a Tórának összefoglaló ismertetése *eszméi tartalom* szempontjából. A Szentírás a vallásoktatás leghatásosabb eszköze, melyből a tanuló az első osztálytól kezdve folytonosan meríti és gyarapítja vallási ismereteit. A VII. osztályban, a bibliai tanulmányok utolsó évében, a serdülő ifjúsággal magasabb szemléleti fokon kell megismertetni a Szentírás tartalmát; a bibliai kor történetét és a Szentírás vallási eszméit, törvényeit és intézményeit. A főszólyt a Tóra könyveinek alapos méltatására kell helyezni, ezenkívül behatóan kell tárgyalni azokat a könyveket, melyeket a növendékek az alsó osztályokban csak futólag, vagy egyáltalában nem tanultak. (Dániel, Kohelet, Jób.).

I. Általános ismertetés.

A Szentírás (Biblia) fogalma és jelentősége. A Szentírás könyveinek hagyományos csoportosítása. (Tóra, Próféták, egyéb szentiratok.). Irodalmi csoportosítás: Történeti, prófétai és költői könyvek. A kánon. Az evangéliumok. Apokrif-könyvek. A Szentírás szövege (Maszora). A bibliafordítások.

II. Részletes ismertetés.

A) Történeti könyvek.

A Tóra öt könyve tartalmi felosztása. (Történet és törvény.) A történeti

elbeszélések eszméi. Az őskori történet eszméi. Az ősatyák. Az egyiptomi rab-szolgaság. A pusztai vándorlás. Mózes. A Tóra ötödik könyve. Mózes búcsúbeszédeinek eszméi. A törvények alapeszméi. A törvények csoportosítása; Istenről szóló törvények, erkölcsi és szertartási törvények. A Tóra a vallás-gyakorlatban.

Jósua, Bírák és Rut könyve. (A honfoglalás kora).

Sámuel, Királyok és Krónikák könyve. (A királyság kora). Jóna, Eszter, Ezra és Nehemia könyve. Dániel könyve. (Apokalipszis.).

B) Prófétai könyvek.

A próféták jelentősége, a próféták eszméi. A próféták kora és felosztása.

Jesajás, Jeremiás, Ezekiel és a kis Próféták jellemzése és eszméik (szemelvények).

C) Költői könyvek.

Zsoltárok, Énekek-Éneke, Siralmak könyve (lírai költészet).

Példabeszédek, Kohelet, Jób. könyve (költészet). A könyvek eszmei tartalma szemelvényekkel.

VIII. osztály.

Rendszeres zsidó vallás- és erkölcsstan.

A VIII. osztály vallásoktatásában az iskolát elhagyni készülő ifjúságnak egységes és teljesen képet kell nyújtani a zsidó vallásról. Rendszeres összefoglalásban kell ismertetni a zsidó vallás eszméit és intézményeit, hogy az ifjúság alaposan ismerje a zsidó vallás lényegét és jelentőségét, át legyen hatva a vallás hasznos és üdvös voltától és a zsidóságnak, mint »a vallás népének« hivatásától. Vallásának ismerete és szeretete legyen a zsidó ifjú hitének és önérzetének éltető forrása, a zsidó közösséghez való tartozásának biztosítéka. Fel kell szerelni az ifjúságot a hitvédelem (apológia) fegyverzetével, hogy sikeresen visszaverhesse a vallás ellen intézett támadásokat és a csábítás idején bátor, minden áldozatra kész hűséggel ragaszkodják ősei hitéhez. Értessük meg az ifjúsággal, hogy a tiszta monoteizmus hírdetése a zsidóságnak erkölcsi kötelessége és hivatása, melynek szolgálatában őseink évezredek át hősi harcokat vívtak, életet, földi boldogságot áldoztak. A meggyőződésen alapuló hithűség tiszteletre talál az ellenfélnél is. Saját vallásunkhoz való ragaszkodásunk mellett mi is tanúsítsunk tiszteletet minden vallásos felfogás iránt.

A rendszeres vallásstan minden tételénél, de különösen az erkölcsstan részletezésénél (emberi élet és tulajdon szentsége) adódik gyakran alkalom arra, hogy a világháború nyomán felburjánzott vallás- és kultúrellenes tévtanoktól óva intsük az ifjúságot és elítéljük a materialista-kommunista kultúrhamisítást. A vallás-erkölcsi alap nemcsak a zsidóság, hanem az emberiség fennmaradásának és boldogulásának biztosítéka.

A tananyag feldolgozásában kerülni kell az elvont elmélkedéseket és a hosszú filozófiai fejtegetéseket. A vallás- és erkölcsstani tételeket a Szentírásból és hagyományos irodalomból (Talmud, kódexek és vallásbölcseleti iratok) merített idézetekkel kell igazolni és magyarázni.

A VIII. osztály részletes tanterve.

Bevezetés.

A vallás fogalma. A vallás oka. A vallás célja és jelentősége. Vallás és erkölcs. Vallás és tudomány.

Vallástan.

A zsidó vallás forrásai. Szentírás és hagyomány. Vallásbölcészeti irodalom. A zsidó vallás alapeszméi. A kereszténység. Az izlám. A zsidó vallás helye a többi vallás között. A zsidó vallás tanai Istenről. Isten-bizonyítékok. A világ. Az ember. A lélek. Túlvilág és feltámadás. A zsidó vallás tanítása Izraelről. Izrael és a többi nép. A messiási eszme.

Erkölcstan.

Az erkölcstan tárgya. Alapelvei. Erény és bűn. A tíz Ige. Az erkölcsi szentség törvényei. Az egyéni élet erkölcstana. A társas élet erkölcstana.

Szertartástan.

A szertartások jelentősége. Az istentisztelet. Az ünnepek. A szombat. A zarándok ünnepek: Peszach, Sovuosz, Szukkosz. A bűnbánati ünnepek: Roshasono, Jomkippur. Öröm- és gyásznapok. Tisztasági, étkezési szertartások. Gyászszertartások. Társadalomvédő intézkedések: a család. A hitközség. Az állam.

Héber tananyag.

Első osztály. Bibliafordítás. Tóra I. könyve 1. fejezet 1—5; 27—28., 31. vers. A teremtés. 2. fejezet 1—3. vers. A szombat. 3. fejezet 19. vers. Az ember halandó. 12. fejezet 1—2. vers. Ábrahám elindul Kánaánba. 28. fejezet 10—17. vers. Jákob álma és fogalma. 32. fejezet 10—12. vers. Jákob imája. 48. fejezet 16., 20. vers. Jákob áldása. Tóra II. könyve. 1. fejezet 1. vers. Jákob fiai. 3. fejezet 5., 13—15. vers. Isten megjelenik Mózesnek. 19. fejezet 3—6., 8. vers. Izrael a Szinai hegyénél.

Imakönyv: A péntekesti és szombati ifjúsági istentisztelet imáinak begyakorlása. Fordítás: A semá (hitvallomás) első szakasza, a hétköznapi ima (tefilla) első négy szakasza. Étkezés utáni ima első szakasza. Lefekvés előtti ima első szakasza.

Második osztály. Bibliafordítás. Tóra II. könyve: 19. fejezet 3—6., 8. vers. Izrael a Szinai hegyénél. 20. fejezet 1—17. vers. A tíz ige. 22. fejezet 20—21. vers. 23. fejezet 3—5., 9. vers. Az idegennel, özvegyel, árvával jól kell bánni. Az ellenséget ne gyűlöld. 31. fejezet 16—17. vers. A szombati nyugalom. 32. fejezet 11—13. vers. Mózes könyörgő imája. 34. fejezet 6—7. vers. Isten irgalmas és könyörületes. Tóra III. könyve: 1. fejezet 1. vers. Bevezető mondat. 16. fejezet 29—31. vers. Az engesztelő nap. 17. fejezet 12. vers. A vér élvezetének tilalma. 19. fejezet 1—3., 13—16., 18., 32—37. vers. A szentség törvényei. 23. fejezet. 5—7., 15—16., 24., 26—28., 32., 34., 40—44. vers. Az ünnepekről.

Imakönyv: Ünnepi imák olvastatása. Fordítás, részletek a péntekesti imából.

Harmadik osztály. Bibliafordítás. Tóra IV. könyve: 1. fejezet 1. vers. Bevezető mondat. 6. fejezet 22—27., a papok áldása. 12. fejezet 3., 11., 13. vers. Mózes fohászkodik Mirjamért. 14. fejezet 19—20. vers. Mózes imája a népért. 24. fejezet 5. vers. Bileám megáldja Izraelt. Tóra V. könyve: 1. fejezet 1. vers. A bevezető mondat. 4. fejezet 4. vers. Aki Istenhez ragaszkodik, elnyeri az életet. 5. fejezet 6—18. vers. A tíz ige. Példabeszédek könyve: 1. fejezet 1., 7., 8. vers. Istenfélelem minden tudás alapja. 3. fejezet 11—12. vers. Isten fenyítése jó útra térít. 17. fejezet 1. vers, a megelégedettség.

Imakönyv: Ünnepi imák olvastatása és fordítása.

Negyedik osztály. Bibliafordítás. Tóra V. könyve: 6. fejezet 4—9. vers. Hitvallomás. 10. fejezet 12., 22. vers. Isten azt kívánja, hogy szeresd az embereket. 11. fejezet 13—21. vers. Isten parancsolatainak megtartása boldogság. 23. fejezet 16—17., 24. vers, 24. fejezet 16. vers, 25. fejezet 4. vers, ember és állatvédelmi törvények. 26. fejezet 15. vers. Ima Isten áldásáért. 30. fejezet 11—14. vers. Isten parancsa az ember szívében van. 30. fejezet 19—20. Az embernek szabad akarata van. 34. fejezet 10—12. vers. Mózes halála.

Imakönyv: Dicsérő zsoltárok (hallél) és a hétköznapi imák begyakorlása. Fordítás: részletek az újévi és engesztelő imákból.

Ötödik osztály. Bibliafordítás. 1., 15., 23., 42., 91., 121., 130., 137. Zsoltárok.

Hatodik osztály. Bibliafordítás. Ámosz. 3. fejezet 1—2. vers. Isten bünteti Izraelt minden vétkéért. 5. fejezet 23—24. vers. Az igazság hömpölyögjön, mint a víz. Hosea. 2. fejezet 21—22. vers. Isten Izraellel szövetséget kötött. 14. fejezet 2—4. vers. Isten a megtérést kívánja. Micha 4. fejezet 1—5. vers. Az örök béke eszméje. 6. fejezet 8. vers. Isten igazságot, önzetlen szeretetet és erkölcsösséget kíván az embertől. Jesaja 1. fejezet 1—3., 10—17. vers. Isten erkölcsi tisztaságot kíván. 6. fejezet 1—8. vers. A próféta felavatása. 11. fejezet 1—9. vers. Az örök béke eszméje.

Hetedik osztály. Bibliafordítás. Jeremia. 7. fejezet 1—7., 22—23. vers. A templom nem menti meg a bűnöst. Engedelmeskedni kell Isten szavának. 9. fejezet 22—23. vers. Senki ne dicsekedjék bölcseségével, hatalmával, gazdagságával, Isten megismerése, a szeretet és igazság gyakorlása teszi értékessé az ember életét. 29. fejezet 7. vers. Imádkozzatok és dolgozzatok annak a városnak javára, ahol éltek.

Ezékiel. 18. fejezet 1—4., 20—23. vers. Mindenki maga felelős tetteiért. Jesaja. 40. fejezet 1—8. vers. A próféta vigasztalja a babiloni fogságban élő népet. 42. fejezet 1—4. vers. Izrael hirdesse az egy Isten eszméjét. 58. fejezet 1—8. vers. Az igazi bűjt.

Nyolcadik osztály. Szemelvények az Atyák mondásaiból.

A Bibliát minden osztályban magyarul olvassuk. Az imakönyvet minden osztályban tanítjuk, a négy felső osztályban pedig rendszeresen ismétljük.

VII.

A rabbi munkaköre a rituális felügyeletnél.

Rituális felügyeletet a rabbi személyesen vagy ebből a célból alkalmazott, hozzáértő, vallásos, közeg által végzi.

Ezeknek (metszők, masgiachok) alkalmazásánál féltve őrizzük befolyásunkat, a szigorú vallási felfogás érvényesülését. Ők a kasrusz ügy intézői, de mi vagyunk a felelősök tetteikért. Alkalmazásuknál tartsuk szem előtt a következőket: Képesítő irataikat pontosan vizsgáljuk át, hogy előéletükről, tanulmányaikról, mostani munkabeosztásukról meggyőződhesünk. Három évnél régebbi iratokat csak akkor fogadhatunk el, ha azóta is hasonló munkakört töltenek be s ezt hiteltérdemlő irattal igazolják. A metszőknek képességeiről elméleti kérdésekkel és gyakorlati (chalof) vizsgálattal győződhetünk meg. Ha a metsző még nem volt alkalmazásban, akkor — előéletéről való alapos értesülés után — az ORE szertartásügyi bizottságának elnökéhez utasítsuk, hogy ott szerezzze meg az első *kabbolót*. Olyannak, aki nem az eredeti rituális kodexekből tanulta a vágás, vizsgálat és felügyelet szabályait, ne adjunk képesítést. Fordításokból, rövid kompendiumokból hirtelen átképzett, vallásos életet csak a foglalkozás kedvéért vállaló am ha-arecet ne alkalmazzunk. Általában a legnagyobb szigorral ügyeljünk a hitközségi alkalmazottak vallásos életére és működésére.

*

Azok az *élelmiszergyárak*, árusító helyek, amelyek a rituális jellegre súlyt helyeznek, akár a hitközség tulajdonában vannak, akár nem — akár nyers, akár feldolgozott állapotban hozzák forgalomba az árut — kizárólag a helyi rabbi felügyeleti hatáskörébe tartoznak.

1. *Mészárszékekben* ügyelni kell arra, hogy minden darab árún a kóser jelzésen kívül, a sechita dátuma is rajta legyen, nehogy idején túli מעת לעת áru kerüljön forgalomba. Legtöbb helyen csak *egyszer* engedhető meg a הדחה. A lehetőség szerint külön árusító-helységre legyen a rituális árunak s ne elégedjünk meg az egy helyiségben való elkülönítéssel. Idején (3×24 órán) túli árut azonnal el kell vinni a helyiségből és a kóser jelzést is el kell távolítani (levágni) róla. — A vágóhidra esztendőnként legalább egyszer menjen ki a rabbi és ellenőrizze, hogy ne csak külső vizsgálat történjék בדיקת הציון, hanem belső is, illetve mindkettő.

2. *Baromfi árusító helyen* csak akkor engedjünk bontott libát, kacsát, zsírt vagy részeket árusítani, ha a gyakrabban שארית adó részeket, a וישב et és a קורקן t a felügyelő masgiachunk már megvizsgálta. A שארית-nál használhatatlannak talált árut, mint az időntúlit is, azonnal el kell távolítani a helyiségből.

3. A konzervgyárak rituális felügyeletét csak olyanra bízhatjuk, aki tudásán és vallásos előéletén kívül teljes rátermettséget, éberséget és a gépek ismeretét is tanúsítja. Előzőleg megkérdezzük a gyárvezetőséget, hogy esetről-esetre hány „kóser“ feliratu *cimkét* fog felhasználni s annál többet ne adjunk át.

4. A *maccó sütődéknél, malmoknál* ne vállalkozzunk felügyeletre, míg magunk is, a kijelölt másgiachhal együtt, alaposan meg nem ismerkedtünk az ilyen rituális üzemek legapróbb részleteivel.

5. A *malmok kóserozását, gépek üzembeállítását* csakis az ilyennemű, már *működő* üzemek többszöri és alapos tanulmányozása után vállalhatjuk.

6. A *metszők* késeit átlag havonként vizsgáljuk meg (ניסיון), valamennyit, hogy megfelelő *הר וחלק* legyenek, *מנימה* mentesek.

7. A *rituális fürdők* szabályait megtalálhatjuk S. A. J. D. 201. §-ban.

A vallásos döntésekről.

A rabbinizmus évezredek által kifejlesztett jellemzője: *a rabbi döntésjoga*. Csak a rabbi munkakörétől távol álló hiszi, hogy a modern rabbi működésében kevés alkalom nyílik a felelősségteljes *p'szakra, a vallásos döntésre*. Számszerűségben talán csökkent, de jelentőségben és különféleségben ma is előtérben van a rabbi döntésjoga, amikor az analógiák alapján mond *p'szak*-ot a fejlődő élet által felvetett új kérdésekben. A régiek szent hagyomány-szeretetükben úgy vélték, hogy az élet nem hozhat új kérdést: *a halacha lezárt*. Ámde a legrégebbi írásokból is kiérzik az az igyekezet, hogy minden kornak megadják az önállóságot, az időszerű döntésjogot, ha másként nem is, legalább átmenetileg a *hauroaszó'óban*. Néhány példából láthatjuk ezt. Már a talmud is megjegyzi (Chulin 7a), hogy „atyáink hagytak alkalmat nekünk fontos cselekedetekre.“ E tételt úgy értelmezi a talmud: valamint r. Juda há-nászinnak joga volt halachikus kérdésben önálló állásfoglalásra, éppenny nekünk is jogunk van önálló halachikus döntésre. Más helyen (hatféle változatban is előfordul) a talmud rendezői maguk kérdezik, hogy Ezekiel milyen jogon közöl *új*, a mózesi könyvekben fel nem található törvényeket. *דבר זה בותרת משה רבינו לא למדנו* (Szanch. 83b.) Magát Izrael közösségét is megszólalítja a talmud arról, hogy *új törvényeket alkot* *אמרה* (Erub. 21b.) *כנסת ישראל . . . הרבה נזרות נזרתי על עצמי . . . וקיימתים . . .*

A rabbi döntésjogára legjellemzőbb kijelentésnek tarthatjuk Majmuni szavait Perus ha-misnajosz Jebam III. 8. **לֹא מְצִינֵנוּ בְּהַ דִּין בְּתַלְמוּד וְלֹא דָבָר לְאַחַר מִן הַגְּאוּנִים וְהַדִּין אֲצִלֵּי**

Az *alapelvek*, melyeket a döntéseknél követnünk kell, a következők: 1. Állandó tanulmányunk legyen a Sulchan Aruch, hogy a feladott kérdés „forrása” mindig kezünk ügyében legyen. Minden ünnep előtt tanulmányozzuk át az ünnep törvényeit. A talmud szerint (Sabbosz 114a.) csak az méltó a rabbi hivatásra, aki minden helyzetben válaszolni tud a feladott kérdésre.

2. *Következetesek* legyünk a döntéseknél! Őrizkedjünk attól, hogy egyazon kérdésben egyszer enyhén, másszor szigoruan döntünk szeszélyből, avagy személyválogatásból.

3. Soha nem olyan nagy baj, ha valaki egy-egy felmerülő kérdésnél azt feleli: „majd pontosan áttanulmányozom azt”, mintha rossz, helytelen döntést ad, avagy egyszer így, másszor másként dönt.

4. Ne akarjunk túlzott konzervatizmussal még az orthodoxnál is szigorúbb rabbi szerepében tetszelegni, de ne vágyódjunk a mindent megengedő „megértő” rabbi címére se. A középút, a **דֶּךָ הַמְּמוּצָע** az a párna, melyen nyugodtan pihenhetünk.

A feltétlen, gondolkodás nélküli, tiltó hajlandóságot a legnagyobb rabbik egyike, a Sach, bűnnek mondja (Jore Dea 242.).

5. Válasszunk a régiek **רַשׁוּנִים** és a későbbi **אַחֲרוֹנִים** decizorok közül olyan egyéniséget, akinek döntését alkalomadtán a sok eltérő nézet, ellentétes vélemény között irányítónak elfogadjuk. Így a régiek közül a *Báér hétév* és az utóbbiak közül a *M'lamméd l'hauil* (Hoffmann Dávid Berlin) és a *Béeraus Ávróhom* (Klein Ábrahám, Szilas) döntésére nyugodtan támaszkodhatunk.

Régebben a következő gyakorlatot tartották szem előtt: Az Orách Chájim csoportban a *Mágen Ábrahám* szerint, a Jore Deában a *Sach* szerint, az Eben Haezerben a *Bész S'muél* szerint és a Chosen Mispotban a *Széfer Meirasz Énájim* szerint döntöttek. (L. Tesub. Rásban 13. lap.)

6. A vallásos döntéseknél alapelveként állíthatjuk fel a tételt: Ha a haladó idővel az élet, a gyakorlat állandósít valamely szokást s annak nyomát valóban megtalálhatjuk a régi forrásokban — s csak a közbeeső évszázadok tiltották el — akkor ne szálljunk szembe a polgárjogot nyert szokással!

Mindig tapintatosak, hangos jeleneteket kerülők legyünk, ha szertartásainkon valamelyik alkalmazott működésében szabálytalanságot észlelünk.

VIII.

A rabbi munkaköre a vallási belmisszió terén.

A munka célja: Keresni és megépíteni minél több alkalmat arra, hogy a hívek szélesebb rétegét a hitélettel, a rabbival folytatólagos érintkezésbe juttassuk és ezáltal a hitélettel, a hitközséggel állandó kapcsolatba vonjuk.

Az eddigi mulasztás ott történt, hogy egy-egy hitéleti megnyilatkozás, funkciók esetében, csak éppen a szertartás időtartama alatt volt kapcsolata a családnak, a hívőnek a hitélettel, hitközséggel, de sem előtte nem kerestük, de különösen a funkciók után a hívő által felvett érintkező szálakat nem tartottuk szorosán kezünkben, hanem ki engedték hullani a már meglévő vékony láncot, mit a hívő és hitélet között a szertartás teremtett. Pl. a bármicvó ünnepély után nem próbáltuk a fiúval s családjával továbbra is a kontaktust tartani; az esküvő után egész életen át az egybekeltek nem kaptak a hitélet részéről hívó szót, közeledést; a temetés után, — különösen nagy városokban, — nem kereste fel a gyászolókat rabbi, a kegyeleti évfordulókra nem figyelmeztettük idején híveinket. Sokszor nem is jutott el a ritusig a hívő, nem volt, ki idejében, arra alkalmas időpontban, egyénileg fordult volna hozzá hívó szóval! A főünnepekre templomülést bérlők közül is sokan, — ha ez irányú hívást kapnának, — a rabbi aláírásával, — egy-egy szombat, péntek estén bizonynyal eljőnnének templomba.

Nem hasonlítható az a hatás, melyet a tömegben történő lelkievibráció útján a rabbi prédikáló tanítása indít, ahhoz az egyéni lelkimegmozduláshoz, melyet a rabbi egy-egy egyéni közeledése, illetve időnként sorozatos egyéni hívó szava kifejt. Az előbbi példát alkalmazva: ha egy-egy *barmicvó* pár esztendőn át, születésnapja közeledtével, felszólítást kap — kellő meleg hangon megírt *értésítésben*, — hogy barmicvója évfordulóján ismét jöjjön templomba, esetleg járuljon tórához, — minden nagyobb szólamu, tehát ellenszenves barmicvó-egyletesdi emlegetése nélkül, — akkor a fiú és családja eljut templomba. (Iskolai tanórától, arra a két órára, könnyen mentesíthetjük.) — Ha a frigykötés után nem is minden évben, de legalább a 10, 25, 30 éves *házassági évfordulónál* a rabbi *írásban* hívja templomba a hívőt és nejét, bizonynyal a legtöbb felkeresi a templomot és hálát mond a Teremtőnek. Ha a *chevra* anyakönyvből kiírjuk rendszeresen a *Jahrzeitokat* és az így elkészült kartotékok alapján évről-évre *írásban* felhívjuk a gyászó-

lókat a Jahrzeitok, Kaddisok megtartására, bizonyos megtérülne a pár filléres kiadás: a vallásos érzés felkeltésében és a templomba jövő hívőnek a hitközség iránti viszont-figyelmességében. Ha külföldi példák szerint, 1—2 évig a halálozás utáni évfordulón — mindig a templom előcsarnokában — kifüggesztve volnának a heti esedékes Jahrzeitok, — akkor sokan alapítvánnyal gondoskodnának annak állandósításáról.

Külföldön felolvassák a szombat délelőtti, rendszeres, mázkir (nemzeti nyelvű) imában a heti esedékes Jahrzeitokat és az elhunyt hozzátartozóit erről értesítik. — *Új feladatok* várnak reánk, melyeket csak a hitközségi iroda vagy a segédrabbi adminisztrációs munkája segítségével végezhetünk el.

Állandóan gondolnunk kell:

az állami születési anyakönyvekből kiírt születési esetek és esedékes szertartások (circumcisio, leánynévadás) figyelemmel kísérésére, a szükséges lépések megtételére,

az állami esküvői hirdetések s a hitközségnél történő bejelentések összehasonlítására s a szükséges hívó intézkedések megtételére,

az elkészített halotti memorkönyvekben a hozzátartozók rovatának állandó pótlására, illetve a Jahrzeitokról szóló esedékes értesítések szétküldésére,

az esküvői jubiláris évfordulók figyelemmel kísérésére és hívólevelek szétküldésére,

a barmicvók évfordulójára szóló hívólevelek szétküldésére,

az érettségizett zsidó ifjak és a bármicvók számára közérdekű zsidó könyvek és olvasmányok könyvjegyzékének megküldésére,

az elmaradt egyházi esküvők utólagos pótlásának (tapintatos) előkészítésére,

a katonai laktanyákban szolgáló zsidó hívek rendszeres lelki gondozására, — a fennálló rendelkezések alapján,

a nem felekezeti kórházak rendszeres látogatására. Különösen a szülőotthonok látogatására. A 10 napnál tovább felgyógyultak templomba hívására,

az új házasoknak 4 héttel az egybekelés után mezuzó felszegezési figyelmeztetésre, (kóser mézarszék használat!),

a zsidó tanoncok számára sport szervezésére és kirándulások vezetésére,

a nem iskolás fiúk és leányok figyelemmel tartására,

és arra, hogy minden utcában, nagyobb házban felkérjünk egy-egy agilisabb hittestvért, kísérje diszkrét figyelemmel az ott

lakó hittestvérek életét s ha valahol közbelépésre alkalmas időt és módot lát, azt közölje velünk, — a rabbival.

* * *

Minden hitközségben kell *ifjúsági csoportot* alakítani. Annak irányítását a rabbi végezze.

Minden ifjúsági csoportban előadások és tanfolyamok tartandók. Bár ezeknek az előadásoknak a tárgyát az ifjúsági csoport maga állapítja meg, — mégis a hitközség, a Rabbi Egyesület és az országos szervek által *előírt* (ajánlott) tanfolyamokat és előadásokat is meg kell tartani. *Előadások és tanfolyamok öleljék fel a theológia, a zsidótörténet, az irodalom és a művészet minden fontosabb ágát és végső cél gyanánt tartsuk szem előtt, hogy az azokon terjesztett ismeretek ne csak a hallgatóság tudását növeljék, hanem a zsidósághoz való tartozás történeti hivatottságának érzését felkeltve, az ifjúsági csoportokhoz tartozókat a zsidó közösség öntudatos tagjainak is megnyerjék.* — Az ifjúsági csoportokon belül *sportszakosztály* létesítendő, továbbá a hitközségi könyvtárnak ifjúsági könyveket kölcsönző tagozata.

Ünnepi üzenetek. Az ünnepek napjainak áhítatát mélyrehatóbbakká kell tenni, hogy azok benyomásai maradandóbbak legyenek s híveink egész esztendőn át is keressék a zsidó élményeket, azokban leljenek lelki kielégülést. Élményt mélyít a kellő előkészítés. Készítsük elő híveinket az ünnepekre írásos papi üzenetekkel! Érezze a hívő, hogy őt várja a templom, várja a rabbi, aki törődik minden hívője lelkiéletével.

Nagy jelentősége lehet egy-egy ilyen ünnepi levélnek! Ellen-súlyozza a hitközség imaszékbérlésére vonatkozó felhívásnak anyagi hangzású mellékizét. Ezenfelül kilép a rabbi a tisztviselői sorból s ő lesz a templom gazdája! Mi hívjuk a hívőt, miénk a templom lelke; a hitközségi iroda a mi eszményi céljainknak adminisztratív eszköze lesz! Hatáskört magunk teremthetünk a lelkiéletben; ha nem építjük e hatáskört, elsorvad a kapcsolat a hívő és papja között.

Hitközségi könyvtár szervezése. Sajnos, ma még igen kevés hitközségnek van könyvtára. A rabbi kötelessége a könyvtár megszervezésén buzgólkodni. Hitközségeink állandóan vettek — sokszor jótékonykodásból — könyveket, de azok elkallódtak. Igyekezünk azt elérni, hogy a hitközség költségvetésébe „könyvvásárlás“ címén mind nagyobb összeget állítsanak be. Ha felszólítást intézünk

a hitközség tagjaihoz, hogy otthonaikban nem használt, kiolvasott, sokszor a padlásokon heverő könyveiket engedjék át, ezzel is gyarapodik a könyvtár. A sok értéktelen között, sok értékes könyv is kerül. Selejtezéssel hasznosíthatjuk a meg nem felelő ajándékkönyveket.

Fiókhitközségek gondozása. Sok akadály van e kötelességünk teljesítésének, miután szombat és ünnepnapokon alig juthatunk el e kis hitközségekbe; annál lelkiismeretesebben kell velük törődnünk. Ha a fiókhitközségben 40—50 család él, akkor főünnepekre okvetlenül küldjünk ki oda delegátust. Néhányszor évenként mi magunk is keressük fel a gyülekezetet. Egyszer chanukkakor, (olyankorra ifjúsági ünnepélyt is készíthet elő a hitoktató, az általunk elkészített programmal), egyszer pedig a tanév végén, hogy a hittanvizsgán résztvehessünk. Harmadszori látogatásunk *kulturális előadás legyen*. Ha a fiókhitközségben valamilyen kazualiára hívnak bennünket, keressük az alkalmat arra, hogy aznap vallásos előadást is tartsunk. Lassanként megszokják ezt ottani híveink és megteszik erre a kellő előkészületeket. — A hitoktatótól kérjük be évenként tanmenetét, tanrendjét, munkabeosztását. Az ünnepi üzeneteket a fiókhitközségek minden tagjának elküldjük. Hitközségünkben rendezett összejövetelre meg kell hívni a szórványban lakókat is.

IX.

Felekezeti anyakönyvvezetés.

I.

1895. okt. 1. előtti anyakönyvvezetésről intézkedik az 1.924/1885. sz. miniszteri rendelet.

Minthogy ez a rendelet az az alapokmány, amelyre állandó hivatkozás történik, teljes egészében közöljük:

1. §. Az izraelita anyakönyvi kerületek székhelyeiben, avagy területköreiben szükségesnek mutató minden változás felett, a törvényhatóság közigazgatási bizottságának előterjesztésére, a vallás- és közoktatási miniszter határoz.

Anyakönyvvezető minősége, választása s díjazása.

2. §. Az 1840. XXIX. t.-c. 3. §-ában és az 1863. évi november 2-án 15.940. sz. a. kelt udvari kancelláriai rendelvénnyel 13. pontjában foglalt intézkedésekhez képest, anyakönyvvezetőül csak kisrabbi, vagy rabbi helyettes (vallásstanító) alkalmazható, megkivántatik azonban, hogy az illető

egy teljeskoru, legalább négy közép- vagy polgári iskolai osztályt jó sikerrel végzett és feddhetetlen előéletű magyar állampolgár legyen.

3. §. Az anyakönyvvezető s netáni segédszemélyzet választása a fizetések és illetmények meghatározása, az anyakönyvi kerület közös költségeinek megállapítása s az egyes tagokra való kivetése, valamint egyáltalán az anyakönyvi kerülethez tartozó izraeliták közös tanácskozása azon külön szabályzat szerint történik, melyet az anyakönyvi kerület e tekintetben megállapít. Ezen külön szabályzat a vallás- és közoktatási m. kir. miniszterhez három példányban bemutatandó.

Külön szabályzat nem léteben a következő határozatok bírnak érvénnyel:

a) Az anyakönyvi kerület székhelyén létező izraelita hitközség előljárósága — az anyakönyvvezetői állomás megürülése esetében haladék nélkül — egyébként pedig akkor, ha az anyakönyvvezetőség költségvetésében, avagy a költségeknek az egyes tagokra történt kivetésében bármi változás szüksége állana be, gyűlésre egybehívja mindazon izraelitákat, kik az anyakönyvi kerület közös költségeihez évenként legalább két forintot fizetnek. A meghívók, melyeknek a napirendet is tartalmazniok kell, a tagoknak legalább egy héttel a gyűlés előtt kézbesítendőek.

b) A gyűlésen az anyakönyvi kerület székhelyén létező izraelita hitközség elnöke — ennek akadályoztatása esetében valamely előljárósági tagja — elnököl, ez képviseli az anyakönyvi kerületet és hajtja végre a gyűlés határozatait. Jegyzőkönyvvezetőt és a jegyzőkönyv hitelesítésére két tagot a jelenlévők sorából a gyűlés választ.

c) A gyűlés gondoskodik az anyakönyvvezetői állomás betöltéséről, választja az anyakönyvvezetőt, megállapítja annak fizetését és illetményeit, valamint a kerületnek netáni egyéb közös szükségletét, továbbá kivetí az anyakönyvi kerület közös költségeit a kerületben lakó egyes izraelitákra az általuk viselt állami adó arányához képest.

d) A gyűlés csakis a tagokkal előzetesen közölt napirend tárgyai felett határozhat. A határozatok, a választást érdeklők is, a jelenlévők számára való tekintet nélkül, általános szótöbbséggel hozatnak.

e) A gyűlésről jegyzőkönyv vezetendő, melyben a jelenlévők névszerint, és a tanácskozás tárgyai az ezek felett hozott határozatokkal pontosan feljegyzendőek. A jegyzőkönyvet az elnök, jegyző s két hitelesítő írják alá.

4. §. Ahol egy izraelita hitközség önmagában képez anyakönyvi kerületet, ott az izraelita hitközség az anyakönyvvezetőt saját hatáskörében, alapszabályai értelmében választja, de a jelen szabályrendelet 5. §-a intézkedésének eleget tenni köteles.

5. §. A választás eredménye, a megválasztott anyakönyvvezető okmányainak csatolása mellett, a törvényhatóság közigazga-

tási bizottságának tizenöt nap alatt bemutatandó. Ha a közigazgatási bizottság a választás eredményét tudomásul nem veszi, ami csak akkor történhetik meg, ha a megválasztott a 2. §-ban előírt kellékeknek meg nem felel, köteles az anyakönyvi kerület új választást megjejtteni, s ha ennek eredményét sem találná a közigazgatási bizottság kielégítőnek, a másodízben visszautasítás ellen az anyakönyvi kerületet képviselő elnök jogosítva van tizenöt nap alatt a vallás- és közoktatási m. kir. miniszterhez felfolyamodni.

E folyamodás elmulasztása esetében, valamint akkor is, ha a vallás- és közoktatási m. kir. miniszter a közigazgatási bizottság eljárását jóváhagyta, avagy ha a szabályszerű határidő alatt (8. §.) az anyakönyvi kerület anyakönyvvezetőt egyáltalán nem választ, és a mulasztás okait a közigazgatási bizottsághoz be nem jelenti: a közigazgatási bizottság gondoskodik az anyakönyvi kerület terhére anyakönyvvezetőről.

6. §. Az anyakönyvi kerület köteles az anyakönyvvezetőt kellőleg díjazni és jogosítva van az anyakönyvek betekintéseért, bejegyzésekért és kivonatok kiadásáért a következő díjakat a maga számára szedetni, vagy azokat az anyakönyvvezetőnek illetményül átengedni:

- | | |
|---|---------------|
| 1. minden bevezetésért legfeljebb | — frt 50 krt, |
| 2. az anyakönyvnek betekintés végett való felmutatásáért, és pedig minden évfolyamért | — „ 30 „ |
| több évfolyamért, mindazáltal összesen legfeljebb | I „ — „ |
| 3. minden hiteles kivonatért a bélyegen kívül | I „ — „ |
| ha a kivonat több bevezetésre vonatkozik, és amiatt több évfolyambeli anyakönyvet kell felkutatni, minden további évfolyam felkutatásáért | — „ 30 „ |
| összesen mindazáltal legfeljebb | 2 „ — „ |

A díj le nem fizetése miatt azonban a bejelentett anyakönyvi eset bejegyzése meg nem tagadható.

Az anyakönyvvezetőnek a fizetést az anyakönyvi kerületet képviselő elnöke szolgáltatja ki, ki fel van jogosítva az egyes tagokra kivetett illetményeket, a fizetésben késedelmezőktől, közigazgatási végrehajtás útján beszedetni.

7. §. Az anyakönyvvezetők élethosszig választatnak és hivatalukból csupán ismételt kötelességmulasztás, vallásellenes magaviselet, erkölcsi kihágás, vagy polgári büntény miatt mozdíthatók el a törvényhatósági közigazgatási bizottság és — ennek határozata ellen történő felfolyamodás esetében — a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter határozata folytán.

A rabbihelyettes (vallástanító) azonban az általa vezetett anyakönyveket a rabbinak, ha ilyen alkalmaztatik, továbbvezetésre átadni tartozik.

8. §. A megürült anyakönyvvezetői állomás legfeljebb fél év alatt betöltendő. Ezen idő alatt az anyakönyvek helyes veze-

téséért a kerület — illetve a kerület székhelyén létező izr. hitközség — elnöke felelős.

Anyakönyvvezetők kötelessége.

9. §. Az anyakönyvvezetők kötelessége a jelen szabályrendelet 12. §-ában előírt rovatokkal ellátott anyakönyvekbe, minden bejelentett születési, házassági és halálozási esetet, mely az anyakönyvi kerületükben előfordul, pontosan és sorrend szerint, nem hézagosan bevezetni; köteles a születési, esketési és elhalálozási éveket az anyakönyvbe nemcsak számokkal, hanem betűkkel is beírni; az elhalálozás évét, hónapját és napját, a halálozási anyakönyveken kívül, esetről-esetre a születési anyakönyv e célra kijelölt rovatába is bevezetni; a törvényszabta módon engedélyezett névváltoztatásokat mind a születési, mind esetleg a házassági anyakönyvbe beírni; a 36 éves életkort még túl nem haladott és születési helyeiken kívül elhalt férfinembeli egyénekre vonatkozó halálozási anyakönyvi kivonatokat a születési helyek anyakönyvvezetőihez megküldeni.

Kötelességük a megállapított díjak lefizetése mellett az anyakönyvek betekintését mindenkinek megengedni, és egyesek kívánatára azokból hiteles kivonatokat adni; kötelesek ezenkívül az anyakönyvi kerület elnökének, a hatóságok és bíróságok kívánatára, valamint egyeseknek igazolt szegénységük esetében, az anyakönyvek betekintését díjtalanul megengedni és a kivonatokat díjtalanul kiadni. A kivonatok, nem mint eddig magánbizonyítvány alakjában, hanem az anyakönyv rovatai szerint, az ahhoz tartozó kiegészítések és helyesbítésekkel szóról-szóra hitelesen rendes kelettel és az anyakönyvvezető aláírásával és pecsétjével ellátva adandók ki. Az anyakönyvvezető pecsétjének szövege ezen szavakból: »Rabbiság, mint izraelita anyakönyvi hivatal« és azon hely nevéből áll, mely az anyakönyvi kerület székhelyét képezi.

Kötelesek továbbá az anyakönyvek egy évi másodlatait saját aláírásukkal hitelesítve a törvényeknek megfelelő alakban és hézagtalanul, a következő év január 31-ig a törvényhatóságnak, megyékben a szolgabíró, városokban a polgármester útján elismerő vevény mellett benyújtani.

Kötelesek be nem jelentett, de mégis tudomásukra jutott esetekről az illetékes hatóságnak (megyékben a szolgabíróhoz, városokban a polgármesterhez) jelentést tenni.

Általában kötelesek az anyakönyvek, valamint a népnevelés és a népesedési mozgalom tekintetében kívánt statisztikai adatok ügyében kiadott, vagy kiadandó, mindazon különleges kormányrendeleteket is pontosan teljesíteni, mely ezen szabályokban részletesen elő nem soroltatnak.

Ezen kötelességek bármelyikének elmulasztói, minden egyes esetben 5—100 frtig terjedhető pénzbírsággal rovatnak meg.

10. §. Az 1863. évi november 2-án 15.940. szám alatt kelt udvari kancelláriai rendelvénnyel 12. pontja szerint »az összeadások az

egyik vagy másik jegyesfél anyaközségi rabbi, vagy vallás-tanítója által» csak akkor lévén keresztülvihető, »miután a felek a megkívántató bizonyítványokkal magukat igazolták«, de ott egyuttal azon intézkedés is foglaltatván, hogy »a rabbi, vagy vallás-tanító az összeadást más községnek a rabbijára, vagy vallás-tanítójára is bízhatja«; tilos ugyan bárkinek bárhol jegyes feleket az illetékes anyakönyvvezető rabbi, vagy rabbihelyettes (vallás-tanító) megbízása nélkül összeadni, kötelessége azonban az anyakönyv-vezetőnek, — miután a jegyes felek bizonylatai általa rendben találtattak — hogy az esetben, ha kerületében több rabbi, rabbihelyettes, vagy rabbi funkciókat végző vallás-tanító van alkalmazva, az esketési szertartás végzésével azon rabbit, rabbihelyettest, vagy vallás-tanítót bízni meg, kit a jegyes felek kívánnak. Viszont kötelessége a megbízott rabbinak, rabbihelyettesnek, vagy vallás-tanítónak, hogy az összeadás megtörténtéről az anyakönyvvezetőt három nap alatt értesítse.

Az ezen szakasz határozatainak bármelyikét megszegő rabbi, rabbihelyettes, vagy vallás-tanító annyiszor, amennyiszor 50—100 frt-ig terjedhető pénzbírsággal büntetendő.

Anyakönyvek vezetése szabályainak kiegészítése.

A Vkm. 1892:6658. sz. r.

Az izr. anyakönyvvezetőnek csakis azon anyakönyvi esetekről szabad kivonatokat kiállítani, melyek a kezei közt levő anyakönyvekbe bejegyezve vannak. Ezen kivonatoknak az illető anyakönyvi bevezetés hű másolatát kell képezniök, tehát egy szóval sem szabad többet, vagy kevesebbet tartalmazniök, mint amit az illető anyakönyvi tétel tartalmaz.

Ugyancsak az előbb idézett rendeletből folyik az is, hogy az izr. anyakönyvvezetőnek a már egyszer anyakönyvbe jegyzett tételeken utólagosan törléseket, kiegészítéseket, vagy kiigazításokat önhatalmulag eszközölni tiltva van.

Oly anyakönyvi esetekről, melyek az anyakönyvekbe bejegyezve nincsenek, az izr. anyakönyvvezetőnek tanuvallomások, bizonylatok, vagy nyilatkozatok alapján hivatalos jellegű, s hivatalos pecséttel ellátott születési, esketési, vagy halotti bizonyítványokat kiállítani egyáltalán nem szabad.

Köteles az anyakönyvvezető minden egyes anyakönyvi tétel minden egyes rovatába a bejegyzendő szöveget külön-külön beírni, s e helyett ismétlő jeleket (,, = detto, stb.) használnia nem szabad, akkor sem, ha több egymásutáni anyakönyvi tétel ugyanazon rovatába azonos szöveg lenne is jegyzendő.

Azon izr. anyakönyvvezető, aki a fentebbi rendelkezéseket megszegi, valamint az is, aki házasságra lépni szándékozó izr. feleket az 1888:18.211. sz. körr. ellenére szabályszerű születési anyakönyvi kivonat, illetőleg a jelen körr. 2. p. szerint kiadott hatósági engedély, vagy a 3. p. szerint kiállított hatósági születési bizo-

nyítvány nélkül összead: kihágást követ el, s amennyiben e cselekmény súlyosabb beszámítás alá nem esik, 5—500 frt-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

II.

A kormányhatóság 1895-ben megszüntette a felekezetek anyakönyvvezetését.

Az 1894:XXXIII. t.-c. az anyakönyvvezetést állami funkciónak tekinti és azt a következő törvényes intézkedéssel rendelte el:

»1894:XXXIII. t.-c. I. §.: A születések, házasságok és halálesetek közhitelü nyilvántartására és tanúsítására kizárólag a jelen törvény értelmében arra hivatott közegek által vezetett állami anyakönyvek szolgálnak.«

Mindazonáltal az addig vezetett anyakönyvek a felekezetek őrizetében maradtak. Megmaradt tehát továbbra is a felekezeti anyakönyvvezető kormánykiállítási joga. A kormányrendeletek egész sora jelent meg ennek rendezésére, melyek legfontosabbjait közöljük. (Különben is minden felekezet tovább vezeti az anyakönyveket saját vallási céljaira!)

Vallás- és közoktatásügyi miniszter 35.501/1895. sz. rendelete. Az izraeliták országos irodájának.

Mihez tartásul és az érdekelt hitközségek és anyakönyvvezető rabbik megfelelő tudósítása végett szükségesnek találtam az irodával közölni, hogy az 1885. évi 1,924. és az 1888. évi 1,191. eln. sz. a. kiadott szabályrendeletek érvénye az állami anyakönyvvezetés életbelépésével meg nem szűnik, hogy tehát az izraelita hitközségek területkörei és a fiókhitközségeikhez való viszonyaik, úgy mint azok a fentebbi szabályrendeletek alapján megállapítottak, továbbra is érintetlenül épségben fennmaradnak, s az anyakönyvvezető rabbik, vagy rabbihelyettesek jogai és fizetése csorbát nem szenvedhetnek.

Ezek folytán az 1894. évi XXXIII. t.-c. életbelépése után is érvényben levőnek tekintendőek az 1885. évi 1,924. eln. és az 1888. évi 1,191. eln. szám alatt kiadott szabályrendeletek, mégis azoknak az intézkedéseknek a kivételével, melyek az 1895. évi október hó első napja óta bejelentett születéseknek és haláleseteknek, nemkülönben az azon időponttól kezdve kötött házasságoknak felekezeti anyakönyvbe történő bevezetése feletti hatósági ellenőrzésre és az ezzel kapcsolatos büntető határozatokra vonatkoznak.

*

Az anyakönyvvezető rabbik jogai érvényben maradnak. Vagyis az 1895. okt. 1. után bejegyzettekről is

adhat az anyakönyvvezető rabbi bélyeges, illetékes bizonyítványt. Az okmánykiállítási jogról a 25,420/1896. sz. rendelet világosan intézkedik. Szó szerinti szövege így hangzik:

»Ha 1895. október hó 1-je után az egyházi anyakönyvekbe történt bejegyzésekről kiadott bizonylatok kizárólag vallási célokra állítatnak ki, feltételes bélyegmentesség illeti meg. Szükséges azonban, hogy e bizonylatokon a kiállítás célja szembetűnően feljegyeztessék.

Ha az 1895. évi október hó 1-je után történt egyházi anyakönyvezésekről a felek nem egyházi (felekezeti) célra kívánnak kivonatokat, vagy családi értesítőket, azok, mint közönséges bizonyítványok, az illetéki díjjegyzék 6. tételle, illetőleg 21. tételének a), b) pontja értelmében ívenként 50 kros bélyeg alá esnek.«

*

A felekezeti anyakönyvvezetők hivatali jogkörét igazolja a m. kir. vallás- és közokt. min. 1898. évi 5,912. sz. rendelete, mely hivatalos felszólításra, anyakönyvi bejegyzéseket eszközöltet a rabbival. A rendelet szövege: »Ismételten kérdés tétetvén hozzám az iránt, hogy az 1895-ik évi október hó 1-ig közhitelességgel vezetett felekezeti anyakönyvekben, érdembeli határozatom nélkül a felekezeti anyakönyvvezetők által fogantba vehetők-e bejegyzések?

Erre válaszul közlöm: Ezentúl is intézkedésem nélkül fogantathatók: 1. A kir. bíróságok által hozott és jogerőre emelkedett ítéletek alapján eszközöndő bejegyzések; 2. A törvényszékek és árvaszékeknek végzése a törvényesítések és örökbefogadások tényével kapcsolatos esetleges névát ruházásának bejegyzése tárgyában; 3. Belügyminiszteri rendeletek alapján nemesség át ruházása tárgyában.

4. A családi név engedélyezett megváltoztatásának bejegyzése a születési és házassági anyakönyvbe, a m. kir. belügyminiszter rendelete alapján fogantatható. A bejegyzésről szó szerinti kivonat melléklésével a törvényhatóság (alispán, ill. polgármester) értesítendő!

III.

A felekezeti anyakönyvek további vezetéséről.

Az ezernyolcszázkilencvennegyedik évi XXXIII. törvénycikk éles határvonalat húzott az addigi, azaz a felekezetek által vezetett és az azutáni, azaz az állam közegei által vezetendő anyakönyvvezetési funkciók között.

Jogilag valóban nagy átalakulás történt! A felekezetek őrizetében maradtak az addigi anyakönyvek, de azok lezáratták; az állam elvette a felekezetektől a további közhitelességű anyakönyvvezetés jogát.

A felekezetek tudomásul vették az állami intézkedést, de minden felekezet, a zsidóság is, az anyakönyvek rendszeres továbbvezetését határozta el! A felekezeti érdek kívánja, hogy tudjuk, hogy ki kötött egyházi házasságot, hogy mikor történt az újszülöttnék felekezetünkbe felvétele, hogy tudjuk pontosan a válásokat és hogy számontartsuk az elhalálozási napokat.

A Vkm. 1900:67.021. sz. r. — A tvh.-okhoz, a hitközségi rend fennmaradása érdekében.

Az áll. anyakönyvvezetés életbeléptével az 1895. év okt. hó 1. napja óta bejelentett születéseknek és haláleseteknek, nemkülönbön az ez időponttól kezdve kötött házasságoknak a felekezeti anyakönyvekbe való bevezetésére vonatkozólag az áll. felügyelet feleslegessé vált és ennek folytán az 1885:1924. eln. sz. szabályrendeletnek amaz intézkedései, melyek az említett tényeknek az izr. felekezeti anyakönyvbe való pontos bejegyzésére, valamint az ehhez kötött büntető határozatokra vonatkoznak, hatályukat veszítették. — Ellenben továbbra is érvényben maradnak az idézett szabályrendeletnek, valamint az 1895:113.357. sz. b. m. rendeletben felsorolt egyéb rendeleteknek az anyakönyvvezetésre vonatkozó intézkedései, melyek az 1895. évi okt. hó 1. előtt vezetett izr. anyakönyvbe eszkozlendő utóbejegyzéseket és kivonatokat tárgyzák. — Kettős szempont teszi továbbá szükségessé, hogy úgy a fentidézett 1885:1924. eln., valamint az 1888:1191. eln. sz. a kiadott (az izr. hitközségek ügyeit szabályozó) rendeletek továbbra is érvényben maradjanak annyiban, mennyiben azok a rabbik alkalmazására, ezek jogainak biztosítására, továbbá az izr. anyahitközségek alakulási módjának, területköreinek és fiókhitközségekhez való viszonyuknak megállapítására vonatkoznak.

Az 1894:XXXIII. t.-c. 94. §-a szerint ugyanis az ezen törvény életbelépte előtt vezetett felekezeti anyakönyvek továbbra is a felekezeti anyakönyvvezetők őrizete alatt maradnak, kik jogosítva és kötelezve vannak azokból közhitelességű kivonatokat az eddigi módozatok mellett kiszolgáltatni. — Ennek folytán súlyt kell helyezni arra, hogy az izr. anyakönyvek kezelői ezentul is az 1885:1924. eln. sz. szabályrendelet 2. §-ában előirt képesítéssel bírjanak.

Továbbá az izr. vallásról szóló 1895:XLII. t.-c. nem terjesztette ki az izr. felekezetre az 1868:LIII. t.-c. 24. §-ában foglalt rendelkezés hatályát, mely szerint: »Új egyházgyülekezetek alakítása, leány-egyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leány-egyházakká átváltoztatása, a vallásfelekezetek kizárólagos jogai közé tartozik.«

Mindaddig, míg a recipiált izr. vallásfelekezet abba helyzetbe nem jut, hogy önkormányzati jogkörébe tartozó ügyeit önmaga szabályozhatja, gondoskodni kell arról, hogy az idézett két szabályrendelettel létesített hitközségi rend fennmaradjon. — És minthogy a többi törvényesen bevett felekezet lelkészeinek

a hatáskörükhöz tartozó jogok kizárólagos gyakorlása biztosítva van, az izr. felekezet pedig azt ezidőszerint nem eszközölheti, szükségesnek mutatkozik az is, hogy az anyakönyvvezető rabbik és rabbihelyettesek a hatáskörükbe tartozó funkciók kizárólagos gyakorlásában továbbra is megvédessenek.

Utólagos anyakönyvelés szabályai.

A Vkm. 1889: 10.442. rendelete az utólagos anyakönyvvezetésről.

Ha valamelyik fél oly születési, házassági vagy halálozási esetről kér bizonyítványt, mely az anyakönyvekben bevezetve nincsen, akkor az anyakönyvvezető a felet utasítsa, hogy az illető eset utólagos anyakönyvelése iránt az illetékes I. fokú közig. hatóságához (megyékben a szolgabíróhoz, városokban a polgármesterhez) folyamodjék, de szabadságában áll ezen hatósághoz az anyakönyvvezetőnek is a fél megbízásából folyamodni, mely esetben az anyakönyvvezető a féllal mindazon ténykörülményekről, melyek az anyakönyvi bejegyzés tárgyát képezik, az 1885:1924. eln. sz. a. kiadott szabályrendelet 12. §-ában felsorolt anyakönyvi rovatoknak megfelelően, jegyzőkönyvet vegyen fel, s azt az őrizete alatt levő összeírási, körülmételési, vagy egyéb följegyzési könyvekben netán az esetre vonatkozólag előforduló bejegyzések hivatalos másolatával csatolja az illetékes hatósághoz intézendő kérvény mellé, melyben a fél által megnevezett tanuk nevei, s lakásai, valamint az eset kiderítésére szolgáló egyéb bizonyító körülmények is előadandók.

A szolgabíró, illetve a polgármester a féltől, vagy az anyakönyvvezetőtől beérkező kérvény alapján mindazokat, kik az anyakönyvelendő születési, házassági, vagy halálozási esetről tudomással bírnak, jelesül: a közel rokonokat, tanukat, rabbit, bábát, körülmételőt, haláleseteknél a chevra-kadisa egyesület tisztviselőit is, hit alatt kihallgatja mindazon körülményekre, melyek az előző pontban idézett szabályrendeleti szakasz szerint anyakönyvbe bejegyzendőek, továbbá az esetre vonatkozólag netán szükséges, vagy rendelkezésre álló egyéb bizonyítványokat is (mint például az állítási lajstromokat) beszerzi, s befejezett eljárás után az iratokat határozás végett megyékben az alispánhoz, tvh. joggal bíró városokban pedig a városi tanácshoz terjeszti.

Az alispán, illetőleg a városi tanács az utólagos anyakönyvelés iránti kérelem fölött érdemben határoz, esetleg újabb vizsgálatot, vagy a vizsgálat kiegészítését rendeli el.

A kérelem teljesítése esetében az illetékes izr. anyakönyvvezetőnek meghagyandó, hogy az esetet, a meghagyásban az anyakönyvi rovatoknak megfelelően feltüntetendő adatok szerint, az általa vezetett anyakönyvekbe, a meghagyás vételkor, folytatólagos tételszám alatt vezesse be, s az engedélyező határozatot a vonatkozó anyakönyvi tétel »jegyzet« rovatában jegyezze be.

A Bm. 1895:113.357. sz. r. az utólagos anyakönyvi feljegyzésről.

Azokat a születéseket és haláleseteket, melyek 1895. év október 1-je előtt történtek, azonban a felekezeti anyakönyvbe 1895. év okt. 1-ig be nem jegyeztettek, az áll. születési, illetőleg halotti anyakönyvbe be kell jegyezni.

Vallásváltoztatást tanusító irat bélyegkötelezettségéről.

Budapest székesfőváros polgármestere. 423.442/1939.—IV. szám. Tárgy: A vallásváltoztatás tanusítására szolgáló okirat (áttérési bizonyítvány-keresztlevél) illetékkötelezettsége. RENDELET: A vallásváltoztatás tanusítására szolgáló okirat (áttérési bizonyítvány-keresztlevél) az 5.100/1931. M. E. számú rendelet 14. §-ának 1. bekezdése értelmében illetékköteles. Az illeték 1 pengő, mely bélyegeken rovandó le. Tudomásomra jutott, hogy egyes budapesti állami anyakönyvvezetőségek a fentemlített okiratokat, mint utólagos anyakönyvi bejegyzések alapokmányait, a magánfelektől elfogadják anélkül, hogy vizsgálnók, vajjon az előirt illeték szabályszerűen lerovatott-e. Tekintettel arra, hogy az anyakönyvvezetőségek ezen magatartása a kincstár súlyos megkárosításával jár, e tárgyban a következőket rendelem: Amennyiben az érdekelt magánfél által bemutatott okiraton az előirt 1 pengő illeték nem rovatott le, hacsak az szegénységi bizonyítvány alapján nem illetékmentesen állíttatott ki, az anyakönyvvezetőségek tartoznak a hiányzó bélyegilletékről hivatalos leletet készíteni, az említett okiratot kiállító felekezeti anyakönyvi hivatali közeg ellen. A hivatalos lelet a 608. raktári számú »Hivatalos lelet közigazgatási illetékhiányról« című nyomtatványon készítenendő el, oly módosítással, hogy feltüntetendő azon a vallásváltoztatás tanusítására szolgáló okirat (áttérési bizonyítvány-keresztlevél) kiállítójának neve és pontos lakcíme is. A hivatalos leletet a magyar királyi illetékkiszabási hivatalnak kell megküldeni (Budapest, V., Szalay-u. 10—14. sz.), nevezett hivatal azután az illetéket és a felemelt illetéket (bírságot) behajtja. Erről az összes budapesti állami anyakönyvvezetőségeket értesítem azzal, hogy jelen rendeletemet hivatalos másolatban valamennyi budapesti felekezeti anyakönyvi hivattal egyidejűleg közlöm. Budapest, 1939. évi augusztus hó 23. napján.

Vallásváltoztatások bejegyzése.

Meglehetősen zavaros helyzetet teremtett e kérdésben a hatóságok nem egyöntetű eljárása. Régebben bármely vallás lelkésze értesítést küldött az előbbi vallás lelkészének, hogy N. N.-t befogadta egyházába s ez már elegendő volt ahhoz, hogy a vallásváltoztatást az illető anyakönyvi adatai mellé (születési, házassági anyakönyvbe) bejegyezzük. Ebből sok kellemetlenség származott, sőt visszaélés is. Az új vallás lelkésze ugyanis legtöbbször a lakó-

hely szerinti lelkészt értesítette s nem a születéshelyi lelkészt. Az aktát levéltárba helyezték, a születés anyakönyvbe nem került feljegyzésre s így a félnek módjában volt hol az új bizonyítvánnyal, hol az eredetiből való kivonattal szerepelni. (A régi felfogás az volt, hogy minél inkább megnehezítsük a kitéréseket, illetve módot nyújtsunk a minél simábban való visszatérésre.) Ujabban miniszteri rendelet intézkedett, hogy az új vallás lelkészének értesítése nem elegendő okmány arra, hogy annak alapján anyakönyvbe bejegyezzük a vallásváltoztatást. Anyakönyvi utóbejegyzést csak miniszteri rendeletre végezhetünk. (1938. évi 6917. IV. számú VK. m. rendelet.)

Azonosítási eljárás.

Nemcsak híveink kerestek fel, hanem hatóságok is igen sokszor hozzánk utasítanak feleket utónév azonosítási bizonyítványokért, sőt ily irányú írásbeli megkereséseket is kapunk. Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy egységes eljárást e téren nem követhetünk, sablont, bizonyítvány-formulát nem adhatunk, mert az esetek igen különfélék, csak elveket állíthatunk fel.

1. Elsősorban is szem előtt kell tartani a belügyminisztérium mindenkori álláspontját; a minisztérium szerint nincs oly héber név, melynek teljes magyar aequivalense lenne. Tehát soha olyan bizonyítványt ne adjunk, mely azt igazolja, hogy pl. a héber Reubén magyarul »Rubén«-t »jelent«. (Valóságban a héber Reubén zsinagógai nevű egyén magyar utóneve egészen független héber nevétől.) A bizonyítvány csak azt igazolhatja, hogy a héber Reubén nevet sokszor szokták, a bibliafordítások mintájára, »Ruben«-nak átírni, illetve Ruben nevet visel a közéletben, akitt »Reuben«-nak anyakönyveltek.

2. Viszont, ha nincs teljes érvényű héber—magyar aequivalencia, ebből következik, hogy bármely magyar utónévről állítható, hogy megfelelhet bármely héber névnek. Ha tehát összehasonlítunk két bizonyítványt, pl. az apa házassági bizonyítványát és a fiú születési bizonyítványát és azok származási körülményei teljesen megfelelők, csak éppen az előbbiben az apa Izsák, az utóbbiban Izidor, ez esetben adhatunk azonossági bizonyítványt, mely szerint: »hivatalosan igazoljuk, hogy a héber »Jicchok« nevet néha Izsák, máskor Izidor magyar utónévvel fordítják s a többi azonos származási adatból megállapítható, hogy a két személy azonos.«

3. Ha értelmetlenül hangzó név szerepel az egyik bizonyítványban, pl. »Paja«, a másikban Josefa, akkor a forma így hangzik: hivatalosan igazolom, hogy Josefa utónevűnek gyakran »Perl« (helytelenül »Paja«) zsinagógai nevet szokták adni s így gyakori, hogy a »Perl« (Paja) néven anyakönyvezett a közéletben Josefa nevet visel.

4. Ha az egyik bizonyítványban pl. Franciska szerepel, a

másikban Fáni, akkor megkeressük emlékezetünkben a (héber nevek listájában: Nachlasz Siv'ó) a kettőnek megfelelő héber nevet, pl. Fége, Feige-t s a bizonyítvány így hangzik: Igazolom, hogy »Fege« zsinagógiai nevet gyakran adják a Franciska és gyakran a Fáni magyar utónevűnek és így gyakori, hogy a Franciska néven anyakönyvezett a közéletben Fáni nevet használja és megfordítva.

5. Sokszor egymástól egész távol álló két névről azt állapíthatjuk meg, hogy a többi származási adata azonos. Pl. Bernát és János utónevekről. A bizonyítvány így hangzik: Igazolom, hogy Benjámín héber nevet gyakran rövidítik Jáminra, s így előfordul, hogy a Bernát utónevű héberben a Benjámín nevet kapja, viszont a közéletben Jámin nevet Jánosnak változtatva viseli. Miután származási adatai teljesen egyeznek, a két személy azonos.

6. Sokszor oly két név azonosságáról kell bizonyítványt adni, amely két nevet már az »Anyakönyvi utasítás« 55. §-a is megemlíti. Pl. Ármin = Hermann. A bizonyítvány így hangzik: Igazolom, hogy az »anyakönyvi utasítás« 55. §-a értelmében Ármin és Hermann nevek azonosak.

7. Külön megállapítás alá esnek az úgynevezett »név összehangolások«. Ugyanis gyakran adnak kettős héber nevet; olyan két nevet, melyek csaknem mindig együtt szerepelnek, pl. Benjámín Zeev, Juda Arje, Naftali Cvii, Zeev Wolf stb., viszont sokszor ugyanazon személynek egyik (pl. születési) bizonyítványában Benjámín, a másik ((házassági)-ban Zeév szerepel. Két név csak akkor hangolható össze, ha azok már a bibliában is együtt szerepelnek. Ily esetben azt igazolom, hogy a két név már az ősatyák nevében is együtt szerepel, de a közéletben néha elválasztják egymástól, jóllehet azonos a két név viselője. Nem lehet összehangolni pl. Juda és Zeév vagy Jisrael és Pinchos nevet.

8. Személyazonosság alapját képezi az a tény, hogy mindkét okmányon a származási adatok, nevezetesen: a születés helye, ideje, a szülők neve teljesen egyezik és a születési anyakönyvi kivonaton nincs feltüntetve, hogy N. N. izraelitának ikertestvére lett volna!

9. Minden ilyen bizonyítványra 1.— pengős okmánybélyeg szükséges. Kiállítási illeték: P 2.50.

10. Ujabb hatósági intézkedés szerint a II-ik zsidótörvényben foglalt igazolásokhoz a bizonyítványok bélyegmentesek, kiállítási illetékük: P 1.—. A kivonatokra reávezetendő: 7720/1939. M. E. számú rendelet értelmében bélyegmentes.

A konskripciókról.

Egy régebbi miniszteri rendelet értelmében a konskripciókból nem szabad kivonatokat kiadni. Az utóbbi választásoknál átmenetileg sok helyen elfogadták ugyan az ilyen bizonyítványokat, de a jövőben aligha tekintenek el a közismert miniszteriális intézke-

déstől. Annál inkább követendő a pesti hitközség eljárása, melynek alapja az, hogy az anyakönyvvezető levéltárak is. A konskripciókból való »kivonatok« helyett »levéltári« bizonyítványt adunk (kétpengős okmánybélyeggel) ily szöveggel. Alulírott bizonyítom, hogy levéltárunkban elfekvő . . . számú, . . . évről való . . . jelzésű összeírásban a következő születési (családi) adatok találhatóak: . . . Aláírás X. Y. anyakönyvvezető, levéltáros. A pecsét: . . . hitközség levéltára.

X.

A rabbi hivatal irodai munkája.

I. Hivatalos helyiség, hivatalos órák, könyvek vezetése.

Mint minden hivatalnak, úgy a rabbi hivatalnak is elsősorban megfelelő helyiségre van szüksége és arra, hogy lerögzített hivatalos órái legyenek. Legtöbb helyen a rabbi dolgozószobája a rabbi hivatal is. Hivatalos idő kitűzése s az azt jelző táblának a hivatal bejárata előtti kifüggesztése nemcsak épen az egész rabbi munkakörön uralkodó rend kedvéért szükséges, hanem azért is, mert a rabbi egész napját nem töltheti hivatalában (hitoktatás, pásztorális munka, funkciók elfoglalják őt). A hivatalos fogadó órára legalkalmasabb a délelőtt 1—2 órája; nagyobb hitközségekben az egész délelőtt. Szociális szempontból a munkaidő előtti és utáni órákat is lehetőleg otthonunkban töltsük.

Bevezettük azt, hogy reggel, istentisztelet után $\frac{1}{2}$ órát és este hat óra után is $\frac{1}{2}$ órát rendelkezésére állunk hitfeleinknek. Azok a hittestvérek, kik alkalmazásban állanak hivatalokban, gyárakban, nagyon szívesen vették ezt az újítást. Különösen az órabérek szerint dolgozó munkások.

A hivatalos helyiség előtt lehetőleg legyen várószoba. Egyszerre két ügyfél ne legyen hivatali szobánkban!

A hivatalos helyiség fűtéséről a hitközség gondoskodik, illetve tüzelőátalányt ad.

A hivatalos iratoknak, különösen anyakönyveknek, közokiratoknak elhelyezésére megfelelő szekrény, állvány álljon rendelkezésünkre.

A hivatal főbb irodakönyvei:

1. Az anyakönyvek. (Konskripciók.)

Nem kell hangoztatnunk, hogy mily féltő gonddal vigyázzunk az anyakönyvekre! Átvételükkor pontos jegyzőkönyvet veszünk fel róluk (két példányban) s mi csak az így nyugtázott anyakönyvekért vállaljuk a felelősséget. Soha semminéven nevezendő beírást, bejegyzést, javítást nem teszünk az anyakönyvbe alapokmányok nélkül. Az 1895. október 1-je előtti anyakönyvbe csakis miniszteri rendeletre eszközhetünk bejegyzést. Az 1895. október 1-je után vezetett

(felekezeti célokat szolgáló) anyakönyvekbe is csak a megfelelő alapokmányokkal. Mégpedig, születési-, házasságkötési- és halálozási bejegyzést az állami anyakönyvvezetők által kiállított iratok alapján. Minden esetben jegyezzük föl e felekezeti anyakönyvekbe a héber nevet, születésnél a szülők egyházi házasságkötésének idejét és — az állami alapirat számát (dátumát).

2. A válások anyakönyve.

A válások anyakönyve tartalmazza: 1. A válófelek héber és magyar nevét. 2. Személyi adatait (születési hely, év, foglalkozás, lakás). 3. A válás időpontját polgári és zsinagógiai dátum szerint. 4. A válást kimondó jogerős bírói akta számát. 5. A besz din tagjainak, a tanúknak és a szófernek nevét.

3. A vallásváltoztatások anyakönyve.

Az anyakönyvek rendezésekor (1885-ben) nem rendelte el a hatóság az áttérők anyakönyvének vezetését. Legtöbb helyen valóban hiányzik is. Utóbb észlelhettük, hogy e mulasztásnak sok hátránya származhat. Az áttérési anyakönyv rovatai: Név, lakhely, születéshely, szülők neve, a születési idő, foglalkozás, az áttérés rövid indokolása, a családtagok vallása, a jelentkezés ideje (először, másodszor), a tanúk neve, vallása, lakása, foglalkozása. A zsidó vallásra térőnél rövid jegyzőkönyvet veszünk fel az elhagyott vallás lelkészénél történt kétszeri jelentkezésről, ezt azután tanúk aláírják. A zsidó vallásra áttérő vizsgájának besz din bírái is aláírják a jegyzőkönyvet. Feljegyezzük továbbá a rituális fürdőt tanúsító irat keltét és aláírtát.

4. Iktatókönyv.

Minden érkező és tőlünk elindított hivatalos irat számát, keltét és egysoros tartalmát beírjuk az iktató könyvbe. Ennek rovatait példákkal együtt hozzuk.

Az érkezett irat hivat. száma	Iktató könyvünk folyó száma	Az irat rövid tartalma	Az elintézés kelte
452.353/1939.	474	Szks.-főv. kéri K. László születési levelét	} dec. 21.
	475	Válasz polgármesternek (nemleges)	
	476	F. József házassági levele kiadva (dijtalan)	
460.594/1939.	477	Sz.-főv. polg. mester nyomozza K. B. vallását	} dec. 22.
	478	Válasz polg. mesternek: visszatérése nem fordul nálunk elő	
7.496/1939.	479	Pestvidéki ügyészség kéri O. T. születési levelét	} dec. 24.
	480	Válasz ügyészségnek: O. T. születési levelét beküldtem	
	481	Dr. N. J.-nek rituális válásról bizonyítvány	

5. Postakönyv.

Amennyiben a hivatalos állami postakönyv beállítása nehézségekbe ütközik, házi postakönyvet vezetünk, miután az akta elintézéséről feltétlenül kell nyugtázást kapnunk. Ilyenkor a postakönyvbe beírjuk a mi iktató számunkat (esetleg a levél címzettjét) és a keltet. A levelet a hitközségi iroda útján küldjük postára, de a hitk. tisztviselő aláírásával igazolja házi postakönyvünkben, hogy tőlünk átvette továbbítás céljából a reábízott levelet.

6. Index (I, II, III, IV.)

Abc-rendes indexet kell készítenünk (I.) az 1895. évi okt. 1. előtti születési, házassági, halálozási esetekről, (II.) az 1895. okt. 1. utáni esetekről, (III.) a rabbináthusunknál történt válásokról, (IV.) a vallásváltoztatókról.

7. Kartoték.

Ujabban sokkal jobban kezelhető névmutatónak bizonyult a kartoték, amelyben a mozgatható kartonlapok állandóan szigorú abc rendjében tarthatók, míg a könyvindexben ezt nem tudjuk állandósítani. — A kartoték lapjai különböző színűek legyenek: születési: fehér, házassági: színes, halálozási: sötétebb színű. Így még könnyebb az eligazodás.

8. Irattár.

Az irattár minél inkább leegyszerűsített legyen. Teljesen felesleges régi iratoknak évtizedes őrizgetése, szaporítása. Csak az állandó jellegű hivatali rendeleteket őrizzük! Ezeket külön iratcsomóba gyűjtjük — a fedőlapon feltüntetve tartalmukat. Az egyszerű hivatalos megkereséseket — tárgyak úgy is bejegyezve az iktatóba — hátlapjukon intézzük el ily szöveggel:

KŐBÁNYAI IZR. HITKÖZSÉG RABBINÁTUSA.

19

Tuloldalon

**kért adat anyakönyveinkben nem
fordul elő.**

Aláírás.

Pecsét.

Vagy pedig:

**„A túloldalon kért adatot (kivonatot)
mellékelten küldöm.“**

Aláírás.

Pecsét.

(Az iktató könyvben soros számot minden iratunkra reávezessük!)

E két szöveget négyszögletű nagyobb formátumú pecséttel ütjük a hivatalos megkeresés túloldalára; igen megkönnyíti ez a mi munkánkat is, a megkereső hivatal munkáját is.

9. Űrlapok. (Blanketták.)

- 1., 2., 3. születési-, házassági-, halálozási kivonatok készítésére.
4. Házassági hirdetést igazoló lap.
5. Rituális válást igazoló lap.
6. Izr. vallásra áttérést igazoló űrlap.
7. Tórai keszuba.
8. Rabbinikus keszuba.
9. Nemleges anyakönyvi kivonatok.
10. Családi-értesítők.

II. Hivatalos átiratok elintézése.

Minden hivatalos iratot, mely a mi hivatalunkhoz érkezett, iktatni kell! Az iktatókönyvbe beírjuk a hivatalos levél rövid tartalmát. A választ, melyet e hivatalos átiratra adunk, szintén iktatjuk, tartalmát az iktatókönyvbe beírjuk, iktatókönyvünk folyószámával ellátjuk. Ily válasziratokra vagy levelünk felső részén, első reátekintésre észnevehetően, reáírjuk: »Válaszul az számú átiratra«, vagy pedig (mint előbb ajánlottuk) az átirat hátlapjára írjuk válaszunkat.

Nem szabad hiányozni egyetlen hivatalos levélről sem a következőknek: 1. Hivatkozás az átirat számára, 2. a mi iktatókönyvünk folyószáma, 3. kelt, 4. aláírás, 5. pecsét, 6. (aláírás alatt) hivatali minőség (rabbi, anyakönyvvezető-rabbi, rabbihelyettes stb.).

Megjegyezni kívánjuk, hogy a magyar közhatóságok nem ismerik a főrabbi címét, csakis a rabbi(-anyakönyvvezető)-ét.

Hivatalos levelekre intézett válaszok illeték- és díjmentesek.

Azt a levelet, melyet magánféltől kap hivatalunk, még akkor sem kell iktatni, ha a fél hivatalos eljárást, okmánykiállítást kér tőlünk. Épen így nem kell iktatni azokat a hivatalos iratokat sem, melyeket személyünkhöz és nem hivatalunkhoz intéztek.

Magánfélnek kiadott bármilyen fajta hivatalos iratot iktatni kell, pl. anyakönyvi kivonatot, házassági hirdetésről szóló tanúsítványt, névazonosítási bizonyítványt stb.

Legtöbb helyen az a szokás, hogy azt a get levelet, melyet a férj szabályosan átadott volt feleségének, elteszik a rabbiság irattárba. A keszubákat kiadják a házasulóknak. Újabb időben, sokhelyen, a keszubákat is a rabbiság irattárában őrzik. Mindkétféle héber okmányt borítékba tesszük és arra reáírjuk: a felek polgári nevét és a válás polgári keltjét, a polgári, jogerős válóítélet számát és az ítélethozó törvényszék pontos megnevezését.

III. Vallásváltoztatásokról.

A zsidó vallásra térőt csak akkor fogadhatjuk, ha igazolni tudja, hogy állami törvényeink (1868: LIII. t.-c. 1—3. §.) pontos megtartásával eddigi vallásának lelkészénél 2 tanú jelenlétében kinyilatkoztatta, hogy vallásából kilép. A két tanú azt is köteles igazolni, hogy az előbb említett nyilatkozat óta nem telt el 30 nap. A tanúk (bélyegmentes) írásbeli tanúsítványa alapján az áttérni szándékozót felvehetjük ugyan a zsidó vallás kebelébe, ámde vallási törvényeink értelmében (S. A. J. D. 268.) igyekezzünk őt eltéríteni szándékától. Figyelmeztessük őt, hogy mily sok hátránya van politikai és társadalmi jogok tekintetében a zsidónak; mily szigorú vallási törvények kötelezettségét veszi magára, figyelmeztessük őt arra, hogy csak és kizárólag meggyőződése alapján fogadhatjuk őt vallásunkba; házasság, vagyoni előny nem ok arra, hogy vallását megváltoztassa. Első jelentkezésnél semmiesetre se tekintsük befejezettnek áttérését, hanem tűzzünk ki számára határidőt (14 napot), hogy ez alatt az idő alatt foglalkozzék a fontos lépésével s gondolja jól meg tettének következményeit. Ha a határidő eltelte után fenntartja szándékát, akkor közöljük vele, hogy próba elé állítjuk őt, melyet vállalnia kell, hogy meggyőződésünk elhatározásának komolyságáról: vizsgát kell tennie vallásunk alaptanításaiból. Csak ily úton győződhetünk meg arról, hogy a zsidó vallás tanaival foglalkozott-e lelkiismeretesen. A vizsga anyagát is közöljük vele: 1. Héber olvasásban némi jártasság; 2. néhány rövid héber ima kívülről elmondása (S'ma, v'ohavtó l'réechó, mauci, hinné lau jonum); 3. férfiaknál a tórához hívottnak bróchója; 4. nőknél a challó és gyertyagyújtás bróchója; 5. a kasrusz törvényei; 6. az ünnepek ismerete; 7. a zsidó vallás alapkönyveinek és 8. történetének egész rövid ismerete; 9. a tíz ige elmondása. — A vizsgát három tagú kollegium előtt tartja a rabbi. — Vizsga után rituális fürdőbe küldjük a prozelitát. (L. A prozeliták befogadásának szertartása c. fejezetet.) Azután befogadjuk őt (קנינה) vallásunkba.

Az áttérésről értesítjük az illetékes lelkészi hivatalt és a félnek (bélyegilletékes) bizonyítványt adunk. Minderről pontos anyakönyvi feljegyzést eszközünk az »á t t é r ő k a n y a k ö n y v é«-be.

A vallásváltoztatásról a következő állami intézkedések történtek:

Az 1868-iki LIII. t.-cikk.

1. §. A törvény által megállapított feltételek és formaságok megtartásával mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe, illetőleg más vallásra áttérni.

2. §. Áttérni annak szabad, aki életkora 18. évét már betöltötte. Azonban a nők férjhezmenetelük után, ha e kort nem érték volna is, áttérhetnek.

3. §. Az áttérni kívánó, bármely egyház tagja legyen, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében saját egyházközségének lelkésze előtt nyilatkoztatja ki, s ezen első nyilatkozattételtől számítandó 14 nap eltelte után, és legfeljebb 30 nap eltelte előtt ugyanazon, vagy más, szintén általa választott két tanu jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze előtt jelenti ki, hogy áttérési szándéka mellett továbbra is megmarad.

4. §. Az áttérni akaró mind első, mind másodizben tett nyilatkozata felől azon lelkésztől, ki előtt áttérési szándékát kijelentette, mindkét ízben külön-külön bélyegmentes bizonyítványt kér.

5. §. Ha a lelkész a kívánt bizonyítványt bármelyik esetben, akármely okból meg nem adná: mindkét ízben tett nyilatkozatról külön-külön a jelen volt tanuk adnak bélyegmentes bizonyítványt.

6. §. Az így nyert bizonyítványokat az áttérni akaró azon vallásfelekezet lelkészének, melybe át akar térni bemutatván, ez által az illető egyház teljesen fel van jogosítva őt kebelébe felvenni.

7. §. Azon lelkész, kinél az áttért bizonyítványait előmutatta, tehát akinél az átmenet befejeztetett, köteles erről értesíteni azon egyházközség lelkészét, melyhez az áttért előbb tartozott.

E rendelkezésnek nincs törvényes szankciója, azaz, ha a lelkész elmulasztja is az értesítést, ennek semmi gátló hatálya nincs s a lelkész büntethető törvénszegést nem követ el.

8. §. Az áttértnek áttérése utáni minden cselekvényei azon egyház tanai szerint ítélendők meg, melybe áttért, s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.

15. §. Házasságon kívül született fiút az apa törvényesítheti s akkor a fiú az apa vallását követi.

A gyakorlat az volt, hogy a felekezetek lelkészei nem adtak bizonyítványt a kilépési szándékot jelentőnek. Ujabban a VI. izr. községkerület időlegesen úgy látja helyesnek (VI/4.684/1938. sz. átirat), hogy ily tanusítvány kiadható bélyegmentesen és legfeljebb P 10.— kiállítási díj ellenében.

Törvénycikk a vallás szabad gyakorlatáról.

1895. évi XLIII. tv.-cikk.

1. §. Mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet, vagy vallást és azt az ország törvényeinek korlátai között külsőképen is kifejezheti és gyakorolhatja.

5. §. Valamely vallásfelekezettől kilépni, vagy valamely felekezettbe belépni, mindenkinek szabad a törvényekben megállapított feltételek alatt. (L. az előbbi törv.-t.).

23. §. Az áttérésről szóló bizonyítvány az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságnál felmutatandó.

Az újabb rendelkezés szerint nemcsak az illetékes elsőfokú hatóságnál kell bejelenteni a vallásváltoztatást, hanem a fél köteles a VK. Minisztériumtól kérni, hogy a vallásváltoztatás az anyakönyvbe bejegyeztetést elrendelje. *Az 1895. okt. előtti anyakönyvekbe csak VK. Min. rendeletre írhatunk bejegyzést! (1938. évi 6917. II. ü. o. rendelet.)*

24. §. Aki valamely bevett, vagy elismert vallásfelekezettől kilép, köteles a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait annak az egyháznak, melyből kilépett, megfizetni.

1894. évi XXXII. törvénycikk. A gyermekek vallásáról.

1. §. Bevett, vagy törvényesen elismert, különböző vallásfelekezethez tartozó házasságok megkötése előtt, egyszersmindenkorra megegyezhetnek arra nézve, hogy gyermekeik valamennyien az atya, vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltessenek.

2. §. Az 1. §-ban körülírt megegyezés hiánya esetén a gyermekek szülők vallását nemük szerint követik, illetve abban neveltetnek, amennyiben ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik.

3. §. Az 1. §. szerint létrejött megegyezés később csakis az esetben változtatható meg, ha különböző vallású felek közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, úgy, hogy a házasság egy vallásúak házasságává válik.

Ez esetben a megegyezés ugyanazon alakiságok mellett, de csupán oly irányban változtatható meg, hogy a születendő, valamint a 7-ik életévét még be nem töltött összes gyermekek most már valamennyien a szülők közös vallását kövessék és abban neveltessenek, a 7-ik életévet pedig már túlhaladott, de az 1868. évi LIII. t.-cikk 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermekek az idézett törvénycikk 3—8. §§-aiban körülírt módon a szülők vallására térhetnek át, de csakis a gyámhatóság beleegyezése mellett.

5. §. A törvénytelen gyermek anyja vallását követi, amennyiben ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik. Ha az anya más, bevett vagy törvényesen elismert vallásra

tér át, vagy ilyenbe belép, akkor a 7-ik életévet még be nem töltött törvénytelen gyermekei új vallásába követik.

*

Ujabb időben az eredeti 1894. évi XXXII. törvénycikk azon rendelkezése, mely szerint (3. §.) a hetedik életévet túlhaladott, de még 18-ik évét el nem ért gyermek csak a gyámhatóság beleegyezése mellett térhet át, ha a kiskorú az érettség azon fokán van . . . hogy saját vallásos meggyőződéssel rendelkezik . . . őt . . . a tervezett vallásváltoztatásra senki sem kényszeríti, a vallásváltoztatás a gyermek . . . vallás-erkölcsi fejlődésére jótékony hatást gyakorol . . . (1674/1895. VKM. rend.), a B. M. elvi jelentőségű határozata (205.748/1931.) értelmében teljesen illuzóriussá vált, mert a tapasztalat szerint valamennyi gyámhatóság a 8 éves gyermekeket oly értelmi fokúnak nyilvánítja, hogy az a szülőkkel együtt áttérhet a szülők új vallására. (Jogunk van 15 napon belül fellebbezni a gyámhatóság ily határozata ellen, — de ez mindenkor céltalannak bizonyult.)

Áttéréseknél »illetékes« lelkészi hivatal.

A törvény szövege szerint »saját egyházközségének lelkésze előtt« kell a vallásváltoztatást bejelenteni (1868. évi LIII. 3. §.) Saját egyházközség alatt a lakhely volna érendő. Ámde újabban többféle indokokból a kitérők nem saját helységüknek a rabbija előtt jelentkeznek, hanem más helységben bejelentik magukat s ott jelennek meg a rabbi előtt. Ezért minden esetben kérjük a helyhatósági, helybenlakási bizonyítványt s csak három hónapos helybenlakást fogadjunk el az áttérőtől.

Ahol nincs rabbi, ott az illetékes kerületi rabbinál, olyan helységben, amely nem tartozik rabbinátushoz, a legközelebbi helység rabbijánál kell jelentkezni.

Külföldön történő valláscserét vallási szempontból elfogadnunk kell, ha külföldi rabbi erről szóló hiteles bizonyítványát felmutatja, államjogi szempontból azonban csak akkor tekinthetjük zsidónak, ha állami köztörvényeink szabályait megtartja.

Felekezeten kívül álló volt zsidó, amennyiben vallásunkból való kilépési nyilatkozatát előttünk szabályos formában visszavonja, — minden rítusbeli forma nélkül visszafogadható.

A zsidó vallásba való befogadás, illetve visszafogadás, kabbóló, szabályait l. a Szerartások c. fejezetben.

A zsidó vallásra áttért »bizonyítványa«, amellyel az állami anyakönyvvezetőségénél adatai kiigazítása céljából jelentkezik, bélyegköteles. Erről már az 1931. évi 5100. számú M. E. rendelet 14. §-ának 1. bekezdése rendelkezik. Ezt a rendeletet 1939. évi augusztus hóban — immár büntető szankciókat is közzölve — megismételte Budapest székesfőváros polgármestere.

X.

A rabbi jogi helyzete.

A kongresszusi szabályok nem adtak biztos közjogi helyzetet a rabbinak! A 41. §. említi ugyan, hogy »ahol ez iránt szerződés nem létezik, a jelenleg hivataloskodó rabbik alkalmazása élethossziglani, úgy, hogy a rabbi csak a községkerületi bíróság ítélete folytán (63. §.) mozdítható el hivatalából . . .«, azonban az ezt megelőző 40-ik és követő 42-ik §§-ból világosan kitűnik, hogy ez csakugyan csak a Szabályok szentesítése idején működő rabbikra vonatkozott, mert »továbbra is fennhagyatik a községek azon szokásos joga, hogy a rabbi-val alkalmaztatásának tartamára . . . nézve szerződésre lépjen.« (40. §.) És »hasonlag szabadságában áll a hitközségnek . . . rabbijával . . . kölcsönös jogok és kötelességek tekintetében . . . megállapodásra lépni.« (42. §.) Azaz a kongresszusi szabályok szerint a rabbi állás közjogilag nem definitív, csak akkor válik azzá, ha a rabbi ezt magánjogilag szerződésben biztosítja. (E magánjogi biztonságról (?) még szólunk!) Még az anyakönyvvezetési jogot sem biztosítja a rabbinak. A hitközségnek joga van másként intézkedni (43. §. »h« pont), ott, »ahol az anyakönyvek eddigelé a rabbi által vezettettek és őriztettek, e szokás továbbra is fennmarad.« Ezt a jogot az 1924/1885. VK. r. B) 7. §. szabályozza.

Az Autonóm Orthodox Országos Szabályzat egyáltalában nem tesz említést a rabbiállás definitív jellegéről, a rabbi jogairól.

Az anyakönyvvezetésről szóló miniszteri rendelet 1885-ben rendet teremt s több döntő fontosságú jogot biztosít a rabbiknak.

1. Kimondja, hogy »anyakönyvvezetőül csak is rabbi, vagy rabbihelyettes (vallástanító) alkalmazható, aki legalább 4 közép- vagy polgári iskolai osztályt jó sikernel végzett . . . magyar állampolgár«. (1924/1885. Vk. min. rend. 2. §.)

2. Kimondja, hogy az anyakönyvvezető rabbihelyettesek, vallástanítók, ha a hitközség rabbit alkalmaz, kötelesek az anyakönyveket továbbvezetésre átadni. (u. o. 7. §.).

3. Kimondja, hogy az »anyakönyvvezetők élethosszig választatnak.«

4. Kimondja, hogy az anyakönyvvezető csak ismételt kötelességmulasztás, vallásellenes magaviselet . . . stb. miatt mozdítható el a törvényhatósági közigazgatási bizottság és . . . felfolyamodás esetén a Vk. miniszter határozata alapján.

Valójában ez az 1885-ik évi 1924. sz. miniszteri rendelet adta meg a rabbinak a közjogi biztonságot. Tíz évvel a felekezet receptiója előtt recipiálta a többi felekezetek lelkészeinek jogi színvonalára a rabbikat!

A kormányhatóság folytatta időnként a rabbi állásá-

nak megszilárdítását, amit a felekezeti, szervezeti szabályok elmulasztottak.

A rabbikar érdekeit védő második törvény az 1898. évi XIV. t.-c., a kongrua törvény, mely szerint az állam a magasabb képesítésű anyakönyvi lelkészek fizetését évi 1600 koronáig, az alacsonyabb képesítésűeket évi 800 koronáig kiegészíti. Ez az értékhatár igen alacsony volt, mégis nagyfontosságú a törvény egyenlő elbánási elve. Azonkívül ez a törvény egy lépés a köztisztviselői rangra emelkedés felé.

A lelkészikorpótléknak a rabbikra kiterjesztése ismét határozott lépés a jogegyenlőség terén. A világháború kitörése előtti esztendőben jelenik meg az 1913. évi XXXVIII. t.-c., amely öt évi szolgálat után 400 koronát, 10 évi működés után 800 koronát állapít meg minden anyakönyvvezető lelkésznek (rabbinak). Eleinte ugyan nem személyenkénti kiutalás történt, hanem egyetemlegesen az Orsz. Iroda hatáskörébe tartozó hitközségek rabbijainak 1913. évre tizenötezer koronát utal ki a Vk. minisztérium (mely összeg felosztását az Iroda az ORE vezetőségére bízta), később azonban mégis rendeződött a korpótlékok kiutalása. A háború után a kiutalás új formát kapott, de elvileg a törvény megadja továbbra is, ha lecsökkentett összegszerűségben is, — a rabbik korpótlékát.

A köztisztviselők családi pótlékát az 1912. évi XXV. t.-c. 6. §-a rendezi. A lelkészekre, tehát a rabbikra is, az 1917. évi IX. t.-c. 14. §. terjeszti ki a törvény kedvezményét. A feleség és önálló keresettel nem bíró gyermek 24 éves koráig személyenként és évenként 400 koronát élvez a Vk. min. kiutalása útján. Összegszerűségben és a feleség és gyermeknek járó arányszámban idővel változás állott be, de az anyakönyvvezető rabbikat a kedvezmény ma is megilleti.

A Vk. minisztériumnak a rabbik állásának köztisztviselői jellegére vonatkozó egyik legjelentősebb rendelete az 1924. évi 6122. számú, a nem kath. vallású magasabb képesítésű alsó papság rendkívüli segélyére vonatkozó rendelkezés. A benne lefektetett alapelvek kiemeli, hogy: »...e segélyek folyósítását... az Irodával is közölt átiratomban foglalt javaslatnak megfelelően fogom eszközölni olyképen, hogy az igényjogosultak a kiutalt járandóságukat havonként ugyanolyan mértékben és ugyanazon időpontokban felemelt vagy leszállított összegekben vehessék fel, amily mértékben és amikor a szóban lévő állami rendszerű fizetési osztályok javadalma változik.«

A rabbik közjogi helyzetét megszilárdította a törvény, amikor a felekezet felsőházi képviselőjéül kizárólag rabbit ismert el. Sőt még a felsőházi képviselő megválasztásánál is az ORE elnöke és két alelnöke működik, mint közjogi faktor elektorként a községkerületi elnökök mellett. (1926: XXII. t.-c. 4. §. B. 6.).

A rabbik fizetésére, illetve a fizetésének állandóságára nézve rendezik a Vk. minisztérium 1931. november 13-án.

kelt 230—II/272—1931. számú rendelete: »Kétségtelen, hogy a rabbi javadalmazása csakis a szerződő felek, vagyis a rabbi és hitközség közös egyetértésével történik.«

Mikor a köztisztviselőknek redukálták a fizetését, akkor megjelent a Vk. minisztérium 6296/1932. sz., a rabbikra vonatkozó rendelete, mely szerint: »a redukció mértéke ne haladja meg az állami és önkormányzati tisztviselők és alkalmazottak megfelelő kategóriái tekintetében megállapított mértéket...«

Mikor 1937-ben a kormány hatályon kívül helyezi az 1933. tavaszán kiadott legutolsó illetménycsökkentő rendeletet és felsorolja 7000/1937. M. E. számú rendeletben azokat a kategóriákat, amelyekre a rendelet vonatkozik, e kategóriák közé sorolja a lelkészeket is.

Amint az anyakönyvvezetés jogát, akként a hitoktatás jogát sem biztosította a felekezeti a rabbinak. A kongr. szabályok a hitközségre bízzák annak megállapítását, hogy a rabbi kellő képességgel bír-e hittantanításra s hogy hivatalos teendői engedik-e a hittanítás elvállalását. Ily esetben »első sorban hozandó a rabbi javaslatba.« (II. sz. 3. §.), de nem feltétlen a rabbi joga a hittanítás. Ennek a rendelkezésnek szellemében jelenik meg (129.568/1908. sz.) a Vk. minisztérium elvi döntése: a hitoktatás nem a rabbi, hanem a község joga!

Lelkészi előjogok.

1. Papok, papnövendékek, papjelöltek nem köteleztetnek fegyveres szolgálatra a hadseregnél. Papok, amennyiben állásban vannak, papjelöltek tanulmányaik tartama alatt. Mindezek behívhatók katonai szolgálatra, de nem fegyveres szolgálatra, hanem mint táborigyelők, vagy táborigyelő — és állandó — kórházi szolgálatra. Aki a sorozás időpontjában nem jogosult e kedvezményekre és azután lép a papi pályára, illetve azután jut mint növendék a kedvezményre jogosított évfolyamba, nem részesíthető a kedvezményben. (1875. Rendeleték Tára 140. lap; 1868. évi XI. t.-c. 25. §.).

2. Az 1880. XXVII. t.-c. hadmentességi díjat nem tartoznak fizetni a rabbik, ha a hadmentességet jogosan élvezik.

3. A »népiskolai hatóságokról« szóló 1876. XXVIII. 9. §. értelmében: a községi iskolaszéknek minden felekezeti lelkésze hivatalánál fogva tagja.

4. A lelkész tagja a községi közegészségügyi bizottságnak. (1876. XIV. t.-c.).

5. A lelkész tagja a börtönfelügyelő bizottságnak (1878. V. t.-c. büntető törvényügyek.).

6. A lelkész mentes a közmunkák személyükre nézve természetben való teljesítésétől.

7. A lelkész irodája és lakása mentes a honvédségi beszállásolástól.

8. A lelkész lakása és irodája házadómentes. (1868: XXII. t.-c.)

9. A lelkész jövedelmét a kongrua törvényszerint az állam bizonyos minimumra kiegészíti. (1898: XIV. t.-c.).

10. A lelkész — hitoktatásáért élvezett jövedelme csak kereseti adó köteles, de jövedelmi adó mentes. (J. V. H. Ö. 10. p. fűzött Ut. (1) 5.).

11. Az anyakönyvvezető rabbit korpótlék illeti, valamint családi pótlék. (1913: XXXVIII. t.-c., 1917: IX. t.-c. 14. §.).

A 9. és 11. alatti járandóság az Országos Iroda útján a vallásminisztériumból, a 10. pont alatti kedvezmény az adóbevallás és illetményjegyzék pontos kiállítása és beszolgáltatásával egyidejűleg a helyi adófelügyelőségtől kérvényezendő.

Betegsegélyzőbiztosítás — nyugdíj.

A rabbi pályájának legfájóbb pontja az, hogy egészségének és családja egészségének betegség esetén való helyreállítása nincs intézményesen biztosítva. Sem a munkás betegsegélyző pénztár, sem a magánalkalmazottak pénztára nem veszi fel a rabbit tagjai sorába. Többször próbálkozott már az Országos Rabbi Egyesület kedvező megoldást találni, de sikertelenül. Egyedüli helyes út csak az lehetne, ha a hitközséggel karöltve, a költségeket együttesen vállalva, magánbetegpénztárak tagjai sorába lépne a rabbi. E pénztárak közül sok igen megfelelő módon működik szabad orvos- és kórház választással. A tagsági díj családonként átlag havi 10 pengő. E kérdésben is a szerződésileg biztosított, fizetésszerű, havi járulék ad kielégítő megoldást.

Épen ilyen bizonytalan a rabbiözvegyek nyugdíjjárandósága. Egyidőben az Országos Iroda tartalékolt nyugdíjalapot, ez azonban elértéktelenedett. Amikor a pesti hitközség országos nyugdíjpénztárt akart szervezni, a hitközségek alig válaszoltak a felhívásra. Még a rabbik sem.

Jelen körülmények között az egyetlen valamelyes megoldás az, hogy a hitközség hosszabb lejáratú életbiztosítást köt a rabbi özvegye javára.

Felekezeti szervezet.

1. A hitközségek a megfelelő testületi jogokkal felruházott, autonom és egymástól független testületeket képeznek. (Kongr. szab. I. 6. §.).

A hitközség igazgatása és képviselete a községi képviselet és előljáróság által történik. (18. §.).

Hitközségi hivatal személyek fizetéses községi hivatalnokok . . . a községi előljáróságba nem választhatók. (16. §.).

A hitközség előljáróságába tehát rabbi nem választható.

Az utóbbi évtizedekben több hitközség határozatilag kimondotta, a rabbival kötött díjlevélbe (szerződésbe) beiktatta azt, hogy a rabbi az elől-

járásának tagja. — A kongresszusi szabályok viszont igen mostohán kizárják a rabbit az előjáróság tanácskozásaiból: »A hitközségi előjáróság, vagy közgyűlés tanácskozásaiban való személyes részvételre a rabbi mindannyiszor köteles, de *csakis akkor van feljogosítva*, ha ezekhez különösen meghívatik.« (48. §.)

2. A hitközségek »községkerület«-eket alkotnak. Magyarország 26 községkerület oszlott. Napjainkban csak 9 községkerület működik. 1. Pesti, (azaz VI. kk.); 2. szombathelyi, (VIII-ik); 3. nagykanizsai, (IX.); 4. pécsi, (X.); 5. székesfehérvári, (XI.); 6. győri, (XII.); 7. szolnoki, (XVI.); 8. szegedi (XXII.); 9. kassai (XV.) községkerületek.

A községkerületnek igazgatása a kerületi előjáróság és közgyűlés (képviselő) útján történik. A községkerület közgyűlésének annyi tagja van, ahány — legalább 50 tagból álló — hitközség, illetve, a nagyobb hitközségekben, ahányszor száz hitközségi tag van.

A kongresszusi szabályok arról nem intézkednek, hogy a rabbit községkerületi taggá kell választani.

3. A községkerületi elnökök ülése, melyet évenként a fővárosban kell tartani, választja évenként az Országos Iroda elnökét. Ez átveszi a kormányrendeleteket és a kerületi elnökökhöz intézett egyéb iratokat, s gondoskodik azoknak a kerületi elnökséghez való szétküldéséről és kezeléséről. (71. §.)

A községkerületi elnökök közös üléseikben hozott minden határozatukért az izraelita egyetemes gyűlésnek, és az Országos Iroda elnöke hivatalos eljárásáért a kerületek egybegyűlt elnökeinek felelős.

A kongresszus óta még nem volt rabbi elnöke a községkerületek egyikének sem.

4. Egyetemes gyűlés, a vallás- és közoktatási miniszter által Ő Felségének teendő előleges bejelentés mellett, a kerületi elnökök gyülekezete által eszközöltetik. (62. §.)

A rabbinak egyetlen viszonylatban biztosít a kongr. szabályzat hivatalos irányításban való részvételt: az iskolabizottságban (iskolaszék) hivatalból tag a rabbi. (VII. szakasz, 27. §.)

Adóügyek.

A rabbi, épenúgy, mint a többi felekezetek lelkészei, a rendes polgári adóztatás törvényei szerint fizetnek adót. Mégis, bizonyos vonatkozásban, a lelkészek adófizetési kötelezettsége előnyösebb szabályok szerint történik, mint a magántisztviselőké, illetve mint a másféle keresettel bíró polgároké.

1. a) Az 1868. évi XXII. t.-c. az isteni tiszteletre szánt épületeket és a lelkész lakókat felmenti a házdó fizetés alól. Ez a kedvezmény csak akkor illeti meg a lelkészt, illetve a hitközséget, ha a lelkész a hitközség tulajdonát képező házban lakik, oly házban, mely a hitközség tisztviselőinek szolgál természetbeni lakásul. (Nem bérház!)

b) A kereseti adó szempontjából is fennáll e kedvezmény: Az 1927. évi 300. sz. P. ü. rendelet 30,000. számú végrehajtási utasítás 16. §. 2. sz. szerint »a lelkész természetbeni lakásának hasznosértéke a lelkész szempontjából a lakásnak házadómentessége dacára sem vehető szolgálati illetménynek.«

c) Jövedelmi adó szempontjából e kedvezmény csak akkor illeti meg a lelkészt, ha a lelkész összilletménye nem éri el a 3.600 pengőt. Ha eléri, akkor a J. V. H. Ö. 5. §. (2) bek. és az ahhoz fűzött Ut. (1) pontja szerint, jövedelemadó köteles.

d) Jövedelmi adó szempontjából a hitoktatói működésért járó illetmény jövedelmi adó mentes. Világosan intézkedik erről a Pü. M. 6987/1927. sz. rend: »... az egyházi javadalmas... hitoktatói foglalkozás után, a lelkész közalkalmazottnak tekintendő« és így a J. V. H. Ö. 10. p. fűzött Ut. (1) 5. szerint a hitoktatói díj az általános jövedelmi adóalapból levonandó. (Kereseti adó szempontjából nem lehet levonni.)

A Közigazgatási Biróság súlyt helyez arra, hogy a lelkész már alkalmaztatásának idején, tehát szerződésileg is kötelezve legyen hitoktatásra és a hitközség költségvetésében évről-évre feltüntetve legyen a hitoktatásért járó rendszeres illetmény.

e) Az adóalapból levonhatók: 1. az előző évben bármilyen címen befizetett közadók összege. Tehát: kereseti-, jövedelmi-, inség-, rokkantsági adók. 2. Az úgynevezett: »kezelési kiadások«. Így jelölik a rabbihivatal fenntartásával járó kiadásokat, mégpedig: az iroda fűtési, világítási, takarítási kiadásait, az irodaszolgának mérsékelt díjazását. (1927. évi Pü. M. 500. rend. 11, 12. §.). 3. Magántartozásoknak igazolható kamatai, amennyiben azok tényleg befizettettek.

A kongresszusi szabályzatoknak a rabbikra vonatkozó rendelkezései.

I. rész.

11. §. Ha valamely községben a tagok egy része a községben fennállótól eltérő istentiszteleti intézményt kíván maga részére életbe léptetni s imaházi egyesületet képezni, úgy ez fel van jogosítva:

- a) imaházat berendezni,
- b) saktert, és
- c) hitszónokot, illetőleg dajant alkalmazni.

Ily intézkedések által azonban sem a hitközség közigazgatásának, sem a község rabbinátusi hivatalának egysége, sem pedig a község jövedelme csorbát nem szenvedhet.

14., 15., 16. §. A hitközségi fizetéses községi hivatalnokok a község tagjainak tekintendők, a közvetlen illetékek fizetése alól azonban felmentvők, a községi választások alkalmával szavazatképességgel bírnak, a hitközségi előljáróságba be nem választathatók.

29. §. A községi rabbi, vagy községi hitszónok választásánál, s végleges alkalmazásánál a közgyűlés határozata az összes választóképes községi tagok szavazata alá bocsátandó oly módon, hogy mindenki szavazati jegyére csak »igen«-t, vagy »nem«-et, írhat; az eredményt a szavazatok kétharmada dönti el.

40. §. Minden helyi s járásközségnek fenhagyatik azon szokásos joga, hogy rabbiját szabadon választhatja, s hogy ezzel úgy alkalmaztatásának tartamára, mint meghatározott fizetési és egyéb díjai járandóságaira nézve szerződésre léphet.

41. §. A jelenleg hivataloskodó rabbik alkalmaztatása ott, hol ez iránt szerződés nem létezik, élethossziglannak tekintendő, úgy hogy a rabbi csak a községkerületi bíróság ítélete folytán (66. §.) mozdítható el hivatalából.

42. §. Egyéb kölcsönös jogok és kötelelességek tekintetében hasonlólag szabadságában áll a hitközségnek rabbijával megállapodásra lépni, s erre vonatkozólag szabályzatot alkotni, mely azonban a következő határozatokkal ellenmondásban nem állhat.

43. §. Minden rabbi fel van jogosítva, s egyszersmind kötelezve.

a) A nyilvános isteni tiszteletre rituális és lithurgiai tekintetben felügyelni, úgy a községi zsinagógai rendtartás szerint őt illető hivatalos teendőket ellátni.

b) Templomú, s alkalmi szónoklatokat tartani.

c) Előforduló alkalommal az előljárósággal egyetértőleg rendezett rendkívüli isteni tiszteletek szertartási rendjét megállapítani.

d) A talmud tanulmányozására törekvő, s kellő előismerettel ellátott ifjakat e tantárgyban tovább oktatni.

e) Egyesek, vagy a hitközségi előljáróság által hozzá intézett vallásbeli kérdésekre feleletet adni. Az előljáróság kívánatára e felelet írásban és indokoltan is kiadandó.

f) A fizetéses községi hivatalnokok és sakterek eljárása, valamint az istentisztelet, s rituális intézményeknek szabályszerű kezelése felett a mosaico-rabbinicus tan értelmében örködni, az ezeknél működő személyzetnek a szükséges utasításokat adni, netáni törvényellenességek elhárítása végett intézkedni, vagy ily intézkedéseket az előljáróság által eszközölni és tapasztalt képtelenség, engedetlenség, vagy hanyagság esetében a hitközségi előljáróság előtt, az illető hivatalnok, vagy szolga ellen, a körülményekhez képest, a fegyelmi eljárás folyamatba tételét, felfüggesztést, vagy elmozdítást indítványba hozni.

g) A község kebelében előforduló esketések, házassági felbontást és »chalicza« szertartást végezni, vagy saját felelőssége mellett más által végeztetni és a netalán megkívánható ülnököket ott, hol rabbinatusi ülnökök (Dajanim) állandóan alkalmazva nincsenek, esetről-esetre választani.

h) A születési, esketési, s halálozási anyakönyveket vezetni, megőrizni s az azzal összekötött hivatalos teendőket teljesíteni,

amennyiben a hitközségben az anyakönyvek vezetése iránt más intézkedés fenn nem állana.

k) A rabbi befolyását az ifjúság oktatására az iskolai szabályzat határozza meg.

44. §. A rabbi hivatalköre csak saját hitközségére terjed ki. Ezen meghatározással netalán ellenkező régebbi szerződések mindaddig, míg a szerződött személyek élnek, épségükben felhagyatnak.

45. §. A községnek külfelé való képviselésére a rabbi csak akkor van jogosítva, ha erre nézve őt a hitközség különösen felhatalmazza.

46. §. Minden rabbi köteles a hitközséggel folytatott levelezések, valamint a 43. §. g) pontjában elősorolt hivatalos cselekmények és általa kiállított hivatalos okmányokról rendes eljárási jegyzőkönyvet vezetni.

47. §. Mindennemű hivatalos eljárásban a rabbi a megfelelő hitközségi szabályokat figyelembe tartani köteles. Ily szabályok megállapítása ott, hol ez idő szerint nem léteznek, valamint azoknak koronkénti módosítása, csak a hitközség és rabbi közötti egyetértés esetében történhetik.

48. §. A hitközségi előjáróság, vagy közgyűlés tanácskozásaiban való személyes részvételre a rabbi mindannyiszor köteles, de csakis akkor van feljogosítva, ha ezekhez különösen meghívatik.

49. §. Ha a rabbi valamely személyt érdeklő, vagy más fontos tárgy szóbeli előterjesztése végett rendkívüli közgyűlés egybehívását kívánja, ebbeli óhaját az előjárósággal írásban közli, mely utóbbi a közgyűlést az ügy sürgősségének megfelelő időben egybehívni tartozik. A közgyűlés a rabbi meghallgatása után a rabbi jelenlétében, vagy annak az ülésből történt eltávovása után tanácskozik.

50. §. Ugy az előjáróságnak, mint a közgyűlésnek joga, s kötelessége a rabbit — ha annak részéről a községi előjáróság, előzetes szóbeli figyelmeztetése után is, hivatalos kötelességének folytatott elhanyagolását vagy ismételt megszegését, avagy jogkörének túllépését tapasztalja — írásbeli nyilatkozatra, felvilágosítás adására, vagy eljárásának igazolására illő módon felhívni, mely felhívástól számítandó négy hét alatt a rabbi nyilatkozni tartozik. Ha ezt a rabbi megtagadja, vagy ha az adott nyilatkozatot a közgyűlés kielégítőnek nem találja, — úgy a felhívás azon megintéssel ismétlendő, hogy a közgyűlés az ügyet esetleg a községkerületi bíróság elé terjesztendi. A vizályos ügynek a bíróság elé terjesztése azonban csak akkor történhetik, ha a rabbi a megintés napjától számított két hó lefolyása alatt a közgyűlésnek kielégítő nyilatkozatot nem adott, vagy az ügy különben ki nem egyenlítettett.

51. §. Hasonlóul fog a rabbi a hitközségi igazolással szemben eljárni, ha ez hivatalos, vagy személyes jogain sérelmet követ el.

52. §. A rabbi és hitközség közötti per esetében, amaz hivatalos működését mindaddig folytatja, s rendes fizetését, úgy mint egyéb járandóságait élvezi, míg a községkerületi bíróság az ügyet

ítéletileg el nem döntötte. A bíróság azonban az ügyet a tárgyalás megkezdésétől számítva három hó alatt ítélettel ellátni tartozik.

53. §. A rendes perútra ügy a község, mint a rabbi csak erőszakoskodás esetében és csak a tényleges állapot fentartása végett léphet.

* * *

(A rabbi jogihelyzetét csak a jól megszerkesztett „díjlevél“ biztosítja. Szükségesnek látjuk, hogy egy ilyen „minta“ szerződést közöljünk.)

Szerződéstervezet (Díjlevél)

..... Izraelita Hitközség és anyakönyvvezető főrabbi úr között, amely a szerződő felek közötti kölcsönös jogokat és kötelességeket szabályozza.

A hitközség a főrabbi urat 1940. hó-án ösválasztás útján közhatósági és felekezeti rendelkezéseink szerint anyakönyvvezető főrabbijául választotta. A főrabbi úr Istentől rendelt hivatásának tekinti legjobb tudásával és képességével megfelelni azoknak a várakozásoknak és reményeknek, melyeket működéséhez hívei fűznek.

I. A főrabbi úr munkaköre.

1. Rendszeres templomi hitszónoklatok tartása.
2. Az isteni-tiszteletek belső és külső rendjének megállapítása. Hazafias és alkalmi istentiszteletek rendjének megállapítása.
3. A szertartások (esketési-, bár-micvó-, temetési-, sirkőavatási stb.) rendjének megállapítása és azokon hitszónoklatok tartása.
4. A hitoktatás a főrabbi úr joga és kötelessége. Miután az összes tanintézetben nem láthatja el személyesen a hitoktatást, további intézkedésig a főrabbi úr csak a középfokú iskolákban tanít heti 12 órában. Amennyiben a főrabbi úr még heti 6 órát vállal a középfokú tanintézetek hittanóráiból, e plus órákért a középiskolai óradijak illetik meg. Minden tanév befejezése után két héttel a főrabbi úr a hitk. előljáróságának írásban bejelenti, hogy a következő tanévben mely középfokú iskolák mely osztályaiban kíván személyesen tanítani a kötelező heti 12 tanórában. Tanácsos, hogy a középfokú iskolák felsőbb osztályaiban személyesen lássa el a hitoktatást.
5. A talmud-tórai tanórák ugyanúgy beszámíttatnak, mint az intézeti tanórák. A talmud-tóra igazgatása a főrabbi úr joga és kötelessége.

6. A főrabbi úr joga és kötelessége minden osztály számára, valamint a talmud-tóra iskola számára tantervet és tanmenetet készíteni, illetve — ahol nem személyesen tanít — azokat átnézni és jóváhagyni.

7. A főrabbi joga és kötelessége a hitoktatási órák iskolák és az erre kijelölt személyek szerinti beosztása, az órák hitoktatási (tanfelügyelőszerű) látogatása és ellenőrzése. E munkásságáról évenként legalább egyszer írásbeli jelentést tesz az előjáróságnak.

8. A főrabbi úr kizárólagos hatáskörébe tartozik a Kasrusz ügy legszélesebb felkarolása, a metszői szolgálat rendszeres ellenőrzése, vallási kérdéseknek a Sulchan Aruch alapján való eldöntése, a kóser jellegre súlyt helyező élelmiszer üzletek, üzemek, mészárszékek ellenőrzésének (masgiach útján való) gyakorlása.

9. A főrabbi úr kizárólagos hatáskörébe tartozik a hitközség területén működő minden zsidó kulturális egyesület és ifjúsági csoport feletti felügyelet.

10. A főrabbi úr a hitközségnek az elnökkel mindenkor egyenrangú reprezentáns képviselője.

11. Az anyakönyvvezetéssel járó összes jogok és kötelességek a főrabbi urat illetik.

12. A templomi kegyeleti funkciók végzése, kaddis di rabbanan ima és alapítványi házkárak mondása a főrabbi úr kizárólagos joga és kötelessége.

II. A főrabbi úr jogköre.

1. ----- rabbi úrnak ----- hitközség anyakönyvvezető főabbijává 1940. ----- történt megválasztása élethossziglani időtartamra szól.

2. A főrabbi úr a Hitközség Előjáróságának, választmányának (képviselőtestületének) és közgyűlésének, úgyszintén a Szentegylet minden gyűlésformájának tanácskozási joggal bíró tagja és a községkerületi közgyűlésen a Hitközség (egyik) képviselője. Vallási és vallásoktatási ügyekben szakvéleménye kötelező.

3. A hitközség kebelében működő fegyelmi bizottságnak tagja; ugyancsak tagja az Iskolaszéknek és szertartási bizottságnak (szakosztálynak) is.

4. A hitközség mindenkori körzetének területén minden egyházi funkció és így különösen az esketési, barmicvo, gyermeknévadási (brisz miló), válási (get), temetési, sírköavatási stb.

funkciók is, *kizárólag* a főrabbi úr közreműködésével, illetve engedélyével végezhetők.

5. Főrabbi urat évenként 4—5 hét fizetéses szabadság illeti, de csak a tanévvégi iskolai vizsgálatok befejezése utáni és a tanév kezdete előtti időben.

6. A főrabbi urat és (esetleges) családtagjait orvosi gyógykezelés és gyógyszer illeti meg a Hitközség illetve a Chevra pénztárából. Viszont betegsegélyző-pótló címén főrabbi úr fizetésének 1 (egy) százalékát fizeti havonként a hitközség pénztárába.

7. A főrabbi urat és (esetleges) családtagjait nyugdíjpénztár hiányában nyugdíjigény nem illeti; ennek pótlására a Hitközség 25 éves életbiztosítást köt a főrabbi úr javára és pedig ötvenezer pengő értékben. Amennyiben időközben nyugdíjintézet létesül, annak díjjárulékát a főrabbi úr és hitközség együttesen fizetik. Az elmúlt és helyben töltött szolgálati évek beszámításához szükséges beváltási összeget vagy a tőkésített biztosítási összegből fedezik, vagy — különösen ha az az összeg kevés e célra — a beváltási összeg 66%-át a hitközség, 34%-át a főrabbi úr fizeti. A biztosítási összeg arra szolgál, hogy annak teljes összegéből a hitközség a rabbi özvegyének, illetőleg özvegyének és ellátatlan gyermekének (gyermekének) kegydíját fizesse.

III. A főrabbi úr javadalmai.

Főrabbi úr fizetése előleges részletekben fizetendő havi pengő készpénz. Ez összeg megfelel a köztisztviselők fizetési fokozatában:-nek. E fokozatnak megfelelőleg főrabbi úr 3 évenként lép elő 5 ízben, mindenkor az alapfizetés 10%-val.

A paplak használati joga, amely lakás karbantartása a hitközséget terheli.

Miután a főrabbi úr méltóságánál fogva nem részesülhet az alkalmazottaknál szokásos adományokból, a főrabbi úrnak Jom Kippur előtt és Purimkor havi fizetésének 50—50%-a jár „adomány megváltás” címén.

A rabbi iroda fűtési és világítási költségeit a hitközség évi pengőben állapítja meg. Az iroda adminisztratív kiadásait (nyomtatványok, irodaszerek, hivatalos portó, iktatókönyvek, anyakönyvek, stb.) a hitközség fedezi.

Az állam, vagy város, vagy magánintézményektől a hitközség részére hitoktatói vagy hitoktatási díj címén folyósított segélyösszeg a főrabbi urat illeti.

A főrabbi urat illető stóladíjak négy csoportba soroztatnak. Az első osztályú P 60.—, második osztályú P 40.—, harmadik osztályú P 20.—. A negyedik csoport ingyenes. Az osztályok alapja a hitközségi adófizetés. A stólát a hitközség illetve a szentegylet szedi be a felektől. Ezen stóladíjak felszámíthatók 1. esketés, 2. temetés, 3. sírkőavatás, 4. különleges ünnepségeken. A bármicvói, névadási (brizmiló) ünnepségek stólája: első osztály P 50.—, második osztály P 30.—, harmadik osztály P 15.—, a negyedik csoport ingyenes. A stólaosztályt — alapul véve az adózás fokát — mindig az erre a célra kijelölt állandó bizottság (elnök, gondnok, pénztáros) határozza meg.

Hirdetési bizonyítvány, esketési hirdetés P 8.—, mely a főrabbi urat illeti. Ugyancsak a főrabbi urat illeti az anyakönyvvezetéssel járó egyéb szokásos jövedelem.

Hivatalos kiküldetésekkel felmerülő készkiadásokat, valamint az ORE évi (egyszeri) közgyűlésére felutazásával járó készkiadásokat a hitközség viseli.

Bármely vitás kérdés elbírálására községkerületi bíróság illetékes.

A rabbi hatáskörére, hivatali állására vonatkozó fontosabb törvények, rendeletek és döntvények felsorolása

(Nem teljes.)

- 1840: XV. t.-c. I. rész 55. §. törvénykezési szünnapok.
- 1863. évi 15.940. udvari kancelláriai rendelet: az izr. házasságkötésről.
- 1863. évi 15.940. udvari kancelláriai rendelet: csak rabbi lehet anyakönyvvezető.
- 1867: XLII. t.-c. az izraeliták egyenjogusításáról.
- 1867. évi kongresszusi szabályok.
- 1868: XXII. t.-c. a lelkeszi lakokat felmenti a házadó alól.
- 1868: XXXVIII. t.-c. 11—15. §. hitfelekezeti népoktatási tanintézetekről.
- 1868: LIII. t.-c. a vallásváltoztatásokról.
- 1868: LIII. t.-c. 19. §. a tanulók kötelesek templomba járni.
- 1868: LIII. t.-c. 21. §. közintézményeknél a vallásos tanítás kötelező.
- 1868: LIII. t.-c. 23. §. arányos városi felekezeti segély.
- 1868: LIV. t.-c.: ünnepnap nem lehet törvénybe idézni.
- 1871. Az orthodoxok országos szabályzata.
- 1877. évi 2717. Vk. rend.: Izr. tanulók iskolai szünnapjai.

1877. évi 20.521. Vk. rend.: a talmud tórák nem zugiskolák.
1879. évi 5128. Vk.: hittanosztályzat nélkül nem lehet felsőbb osztályba lépni.
1881. évi LX. t.-c.: a végrehajtások ünnepen szünetelnek.
1885. évi 1924. Vk. rend.: az izr. anyakönyvvezetésről, anyakönyvvezetőről, választásuk, kötelességük.
1889. évi 4.100. Vk. rend.: az elemi isk. hittan minimum 2 óra és csak az isk. épületében.
1889. évi 10.442. utólagos anyakönyvelés szabályai. (Elévült.)
1891. évi 18.382. Vk.: a tanonc-iskolákban péntek este írás alóli felmentés.
1891. évi 51.730. Vk.: csak az iskolaépületben lehet hittan.
1891. évi 6658. Kivonatok kiállításáról.
1892. évi 13.387. Vk.: hitközség nem járhat el önhatalmúlag rabbi ellen.
1893. évi 8.077. Vk. rend.: felmentés a szombati írás alól.
1893. évi 2.917. Vk.: rend.: aki nem fizet hittandíjat, nem kap bizonyítványt.
1893. évi 26.919. Vk. rend.: rabbi és hitközség közötti perben a KK. bíróság illetékes.
1893. évi 55.711. Vk. rend.: a szombati írás alóli felmentést az igazgató adja.
- 1894: XXXII. t.-c.: a gyermek vallásáról.
- 1894: XXXIII. t.-c.: az állami anyakönyvvezetésről.
1894. évi 28.899. Vk. rend.: az ipariskolákban a hittan heti 1 óra.
- 1895: XLII. t.-c. az izraelita vallásról (recepció).
- 1895: XLII. t.-c. 3. §. Lelkész és előljáró csak magyar állampolgár lehet.
- 1895: XLIII. t.-c. 13—15. §. a lelkészi képesítésről.
- 1895: XLIII. t.-c. 15. §. a lelkész elmozdításáról.
- 1895: XLIII. t.-c. a vallás szabad gyakorlatáról.
- 1895: XLIII. t.-c. 14. §. az anyakönyvvezető rabbi választást az előjáróság köteles bejelenteni a törvényhatóság első tisztviselőjének.
1895. évi 35.501. Vk. rend.: az 1885. évi 1.924. sz. érvényessége meg nem szűnik.
1895. évi 113.357. az utólagos anyakönyvvezetésről.
1895. évi 5.757. Vk. rend.: a hitoktatást a felekezet ellenőrizheti.
1896. évi XXVI. t.-c. az egyházak segélye és az iskola-adó ügye a közigazgatási bírósághoz tartozik.
1896. évi 4.151. Vk. rend.: csak az illetékes hitoktató vizsgáztathat.
1896. évi 25.420. Vk. rend.: az egyházi anyakönyvvezetők állíthatnak ki továbbra is közérvényű másolatokat.
1896. évi 17.577.: hittan tanulása feltétlen kötelező.
1898. évi XIV. t.-c.: a kongrua törvény (izr. vonatkozás nélkül).
- 1898: XXVI. t.-c. 20. §. a közigazgatási bíróság ítél az egyházak segélyezésében és az iskolai adók vitás eseteiben.
1898. évi 5.912. Vk. rend.: a névváltoztatások bejegyzése.

1899. évi 32.543. Vk. rend.: áll. el. isk. növendékei istentiszteletre járjanak.
1900. évi 67.021.: az anyakönyvvezetés ellenőrzése megszűnik, de az akv. vezetők jogai érvényben.
1905. évi 52.243.: circumcisió hiányában hittanra kell tanítani az izr. növendékeket.
1907. évi 89.019. Vk.: bizonyítványok »hátiratolás«-ánál, ha új tartamu, bélyegköteles, ha kiigazítás, — mentes.
- 1908: XLVI. t.-c. 6. §. hitfelekezeti iskolák bezárásáról.
1908. évi 129.568. Vk. m. rend.: a hitoktatás nem a rabbi, hanem a hitközség joga.
1912. évi 84.561.: bibliai, vagy zsidó hangzású nevek megváltoztatásáról.
- 1913: XVI. t.-c. 26. §. a hitfelekezeti iskolaadóról.
- 1913: XXXVIII. t.-c.: a lelkészi korpótlék.
- 1913: XL. t.-c. 27. §. kongrua megvonása fegyelmi vétség esetében.
1917. évi IX. t.-c.: lelkészek családi pótléka.
1920. évi 65.281. Vk. rend.: vallásváltoztatásokról.
1924. évi 6.122. Vk. rend.: lelkészek segélye a köztisztv. szerint.
- 1926: XXII. t.-c.: felsőházi képviselő.
1927. évi 300. sz. Pü. Min. rendl. a lelkészlak bérértéke kereseti-adómentes.
1927. évi 500. sz. Pü. M. rendl. a lelkésziroda »kezelési kiadásai« az adóalapból levonhatók.
1928. évi 4000/1928. N. M. M. elnöki rend. (14. §.): hadirokkantak ügyében bizonyítvány bélyegmentes.
1928. évi 6284. Vk. rend.: izr. tanárok, tanítók munkamentesek Újévkor, Engesztelőnapon.
1930. évi 250/232. Vk. rend.: kivonatok illetéke $P 2.50 + 1 = P 3.50$.
1930. Kúriai döntés: a »véglegesítés« is »felmondható«.
1931. évi 205.748. Vk. rend.: a gyámhatóság kiskorúnak is engedélyezheti a valláscserét.
- 230—II/272—1931. Vk. rend.: a rabbi és hitközsége szerződő felek, fizetéscsökkentés csak kölcsönös megegyezés szerint.
1931. évi 5.100. M. E. rendelet: az áttérési bizonyítványok bélyeg- és illetékkötelesek.
1932. évi 6296. Vk. rend.: a redukció nem lehet nagyobb arányú mint a köztisztviselői.
1933. évi 192.656. B. M.: kiskorúak vallásváltoztatása.
1933. évi 39.200. B. M. rend.: névmagyarosításhoz szükséges iratok bélyeg- és illetékkötelesek.
1934. évi 106.621. Vk. rend.: csehszlovákiai bizonyítványkérések a Vk.-hoz küldendőek.
1934. évi 4.903. Vk.: névmagyarosítási ügyben a bizonyítványok bélyeg- és illetékkötelesek.
1935. évi 4.873. Vk.: külföldiek vallásváltoztatására saját törvényük mértékadó.

1936. Kúriai döntés P. I. 5381. sz.: a rabbi csak kivételes esetben veheti igénybe a rendes perutat (erőszakos háborítás esetében).
1936. évi 63.728. Vk. rend.: magániskolák ugyanannyi hittanóradíjat fizetnek a hitoktatóknak mint az állam.
1936. évi 76.576/8. sz. külügym. rend.: a külföldről kért anyakönyvi kivonatok tárgyában.
1936. Kúriai döntés P. I. 1932. sz.: rabbi özvegyek kegydíja a nyugdíjárulék erejével bír.
1937. évi M. E. rend.: a lelkészek fizetése is visszaállítandó az 1933-as állapotra. (7.000/1937. M. E.).
1938. évi XV. t.-c. végrehajtása céljaira 4960/1938. M. E. rend.: bizonyítványok bélyegmentesek.
1938. évi 6917. II. sz. Vk. rend.: vallásváltoztatás bejegyzése az 1895. előtti adatokba csak Vk. rendeletre eszközölhető.
1938. évi 26.000. sz. B. M. rend.: a »tűzharcos« bejegyzésről. (L.: a következő t.-c.-t.).
- 1938: XV. t.-c. (zsidótörvény) értelmében »tűzharcosi« jelző bejegyzése csak a Vk. miniszter rendeletére eszközölhető.
1939. évi 7.720. M. E. rend.: az 1939. IV. t.-c. végrehajtása céljaira anyakönyvi kiv. bélyeg- és illetékmentes.
1939. évi 10.900. M. E. rend.: a visszacsatolt felvidék lelkészeinek kongruájáról.
1939. évi 1100. M. E. rend.: felvidéki ipari jogrevízióhoz szül. biz.-ok bélyegmentesek.
- 1939: II. t.-c. a honvédelemről.

Név- és tárgymutató.

(Forrásmunkák.)

A, Á.

Áb 9-ike 18., 21. — Ábáje (Ábaji) 11. — Áboth 35. — Áboth di r. Nátán 24. — Ábtáljon 10. — Áceresz 9. — Ácháraunim 98. — Ádár havi Kálla 13. — Ádár 7-ike 17., 19. — Adó-alapból levonható összegek 127. — A.-mentesség 127. — A.-ügy 126. — Adózás, rabbié 126. — Aggádikus források 24. — A.-részek 19. — Aguna 33. — Akdomusz millin 10. — Akiba 54. — Akiba Éger, T'suvausz (ed. Goldberg, Nachman) Varsó ; 61. — Alapítványokról 100. — Alapítványi mécsek 15., 20. Alexander Bernát 81. — Algiri szijjum 16. — Alija 17., 25. Al Jiszróél v'al cádikájó 19. — Állami adóhoz való arányosítás 103. — Állami adómentesség 125. — Állóhely (temetési szokásoknál) 59. — Almemor 17., 24. — Alsó tanfolyam rabbiképzőben 5. — Amórák 11. — Ánim z'mirauusz 21. — Anyakönyv 35., 114. — A.-vezetés érvényessége 107. — A.-kiegészítése 108. — A.-kerület 103. — A.-rendeletek 108. — A.-utasítás 113. — A.-állami funkció. 106. — Anyakönyvvezető 6. — A.-főrabbi 7., 28. — A.-kötelességei 105. — A.-díjazása, minősége, választása 102. — A.-élethosszig választatnak 104. — Apologétika 86. — Ápolói tanfolyam 68. — Aram nyelv 15. — Árúsító helyek, rituális 96. — Ásí, r. 16. — Ászáf R'sumosz 18. — Ávaudó 18. — Aszód Juda, T'suvausz M'harja ; 37., 52. Áttérések 121. — Áttóró 71. — Azonosítási eljárás 112.

B.

Bámme madlikin 19. — Bár micvó 23, 24., 99. — B.-évforduló 100. B.-tanfolyam 86. — Baromfi árusítás (rituális) 96. — Barta Lajos: Hitközségi ügykezelés. Nagykanizsa 1907. — B'chaur 23. — Bedecken 34. — Belfer 78. — Belügyminiszterium hivatalos kiadása: 1939:II. t.-c. a honvédelemről. — Ben Ábrahám 22. — Ben Szirách 11. — Ben Zóma 10., 60. — Bernfeld, Simon, Geschichte der j. Reformbewegung . . . (Tauldausz! ha-reformazjaun hádószisz) Krakkó 1900 ; 24. — Bernstein Béla 81. — Betegéért ima 20., 22., 54. — B.-látogatása 53., 72. — B.-gyermek milója 21. — B.-névének változtatása 54. — B.-segélyző biztosítás — nyugdíj 125. — Betúk (getnél) 37. — Betűdész 38. — Bész din 22., 27., 51. — Bész Smuél (Divré Chájim) 98. — Bibliafordítás 86. — Bibliai képek 86. — Biblia-történet 86. Bikkur chaulim 53., 73. — Birkász (Kiddus) ha-l'vónó 67. — Birkász (Kiddus) ha-chámmó 68. — Bírósi beszakítás (get) 37. — Blau Lajos: A zsidó házasságfelbontás; 39. — Bloch Mózes 24. — Blogg S. S. E. Széfer Ha-chajim, 7. kiadás (ed. Kayserling) Hannover 1893; 57. — B'né Jiszáchár 13. — Bocsánatkérés a halottól 61. — Böjtnap 34. — Bölcsélet 86. — Börtönfelügyelőbizottság 124. — Breslauer rabbiképző 6. — Bűnvallomás 57.

C.

Chalica 27., 28., 33., 50. — Chálof 96. — Chanukka 13., 15., 29. — Chászám Szófér 22., 38., 61. — Chászán tauró 17. — Chauvausz ha-l'vóvausz 80. — Cházaun szombatja 13., 18. — Chéder iskolák 78. — Chevra anyakönyvek 99. — Chevra sz'udó 17. — Chijjuv 28. — Chochmász Ódom 23. — Choreb 50., 83. — Chószon 26., 32. — Chuppó 26., 29., 71. — „Cijjaun“ elégiák 19. — Cióni eszmék 80. — Circumcisió 23. — C'lofchod leányai (hit-szónokok) 11. — Családi pótlék 123. — Cserkészlet 81.

D.

Dárké mause 35. — Dávid b. Jachja (Nápoly. 1540) 11. — Dávid gyászdala 59. — Dávid király 68. — Debo Paul: Alte Ringe; 33. — Decktuch 34. — Delegátus 101. — Délnémetországi szokások 22. — Dijlevél 7. — Diódobálás esküvőknél 33. — Divré Chájjim (Bész S'muél, L'kute sémausz mi-tiv gitin) Zolkiev 1864. 98. — D'rózó 13. — Dubnow: Neueste Geschichte des jüd. Volkes; 11. — Dusák, D. mosaischtalmudische Eherecht Wien 1864; 39.

E, É.

Éc chájjim 22. — Egyetemes gyűlés I. Kongresszus. — Egyházi hirdetés 28. — Egyházi válás 27., 35—49. — Eisenstein, Ocar Jiszroel 18., 19., 33. — Ékkő 33. — Elbogen, Ismar: Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung; 10. — Eleázár b. Ázárja 11. — Élelmiszergyárak felügyelete 96. — Elemi iskolák hitoktatása 82. — Élethossziglan való alkalmaztatás 104. — Elhamarkodott fogadalmak feloldása 18. — Elhantolás 61. — Eliezer b. Sínon 10. — Eliezer Halévi 21. — Elijáhu trónja 21. — Eljegyzés 25., 26. — Elmebetegség (válóok) 38. — Elnökök gyűlése 126. — Előimádkozás 18. — Elsőszülöttekről 22., 23. — Elul (Kalla hónap) 13. — Elul hóban hitszónoklat 17. — Elvált házások 27., 32., 34. — Emléklap 24., 25. — Én kélahuénu 19. — Eötvös József báró 5., 81. — Érettségizett növendékek is-tentisztelete, gondozása 17. — Erev jaum kippur 32. — Erev Raus há-sónó 18. — Erkölcsi okok válásnál 35. — Értelmetlenül hangzó nevek írása 112. — Értesítés 99. — Eruszin 26. — Eruvé hácérausz 16. — Esketés, lásd Házasság. — Eskető beszéd 34. — *Esküvő* 99. — Esküvő ideje 28. — E. szertartások és szokások 26—35. — Eszter böjtje 29. — Étel elégetés mint válóok 36. — Exhumálás 36.

F.

Fassel: Das mosaisch-rabbinische Civilrecht; 39. — Fátyolozás 34. — Fehér ünnepi süveg 18. — Felavatási formula 6. — Feldmann Mózes: Hácoó (aguna kérdések); 49. — Felekezeti anyakönyvvezetés 102—114. — Felekezeti szervezet 125. — Felekezet képviselője a felsőházban 123. — Felmentés Rábbénu Gersom rendelkezései alól 38. — Felmentés szombati írás alól 82. — Felsőházi képviselő 123. — Felsőkereskedelmi iskolák 82. — Felszabadult tanoncok bucsuztatása 17. — Felügyelő bizottság 75. — Ferenc József szentesíti a kongresszusi szabályokat 5. — Félünnepeken nincs esküvő 28. — Fiókhitközségek 102. — Fogadalmak feloldása 18. — Fogadalmi ima 25. — Főrabbi 7., lásd rabbi. — Frankel, Zakariás 6., 39. — Frankfurti rabbigyűlés 10. — Frazer, Georg: Folk-loie; 50. — Frisch Ármin 81. — Funkció jog 110. — Fűvet tépnek (temetőben) 62.

G., Gy.

Gámliel b. Simon I. 11., 12., 59. — Ganzfried, Salamon: Óholé Sém, Ungvár 1878. 39. — Gaumél ima 20. — Gedálja böjtjén esküvő 29. — Gessem ima 18. — Get 27., 35—49. — Get írása 38. — Get különleges esetei 38. — Gimnáziumi Rendtartás 82. — G'liló a rabbi 19. — Goitein Benedikt Keszez Nivchor; 14. — Groszmann Zsigmond: Egyházi válás 39. — Grünvald Juda: Zichrón Juda, Bp. 1923, S.-A.-Ujhely 1928. I—II. — Grünwald A.: Kiccur nachlasz siv'ó, Ungvár 1926. — Gurgély I.: Honvédelem. — Guttmann Mihály: Máfteách és Das Judentum und seine Umwelt. — Gyámhatóság 120., 121. — *Gvász* 29. — Gv. beszéd 59. — Gv. tudósnál 60. — Gv. hét 28. — Gv. ima

(ének) 60. — Gy. istentisztelet 65. — Gy.-olók 20., 60—64. — Gy. viselet 65. — Gyermekesek vallásáról 120. — *Gyűrű*, gy. váltás 25., 35.

H.

Hádrón 16. — Háftóra 10., 20., 24. — Hajadonok esküvője, keszubája 32., 33, 34. — Hajnóczi R. József: A magyar zsidók közjoga. Lőcse 1909. — Hákófausz 19., 66., 69., 71. — Halácha 13., 19., 97. — Halálhír 58., 59. — Halálozási évforduló 20. — Haldoklók körüli szertartások 57. — Halotthamvasztás 63. — Halotti beszéd 59. — Halotti (memor) könyv 100. — Halott kísérése 60. — Halott mosdatása 58. — Halottvivők 61. — Hannóveri chevra szabályai 57. — Hatósági exhumálás 62. — Hatósági házassági hirdetés 28. — Hatósági temető kiürítés 63. — Háttára 5. — Haucóó 19. — Hauróasz sóó 97. — Hausánó rábbó 15. — Hazafias ünnepélyek 17. — Hazáért való ima 22. — Hármes kollegium 40. — Három gyászhet 13. — Háttorász (háforász) n'dórium 18. — Házadó 126. — Házadómentesség 125. — *Házasság felbontás* 35—49. — H. évforduló 35., 99. — H. kötés 26. — H. akadályok 26. — H. szertartás 26., 34. — H. kihirdetése 28. — Házavatás 69. — Házitanács 75. — Heller Bernát 81. — Hetiszakasz magyarázása 10. — Héber (élőnyelv) tanítása 79. — Héber olvasás 86. — Hét napjai 32. — Hétnapos esküvői ünnep 29. — Hildesheimer, Ezriél (Izrael) 50., 80. — Hillél (a válás okairól) 35., 36. — Hinuma 33. — Hirdetési bizonyítvány 28. — Hirsch, Sámson Ráfáel 50. — Hitközségi könyvtár 101. — Hitközségi rend fennmaradásáról rendeletek 109. — *Hitoktatás* 77—95. — H. elemi-, ipari-, kereskedelmi-, közép-, polgári-iskolákban kötelező 81., 82. — H. az iskola épületében történjék 82. — H. fontosabb rendelkezései 81. — H. ellenőrzése 83. — Hitoktató magánélete 86. — Hitoktatók elfogadása 82., 124. — Hitoktatók gyermekei tandíjmentesek 82. — Hitoktató működésért illetmény 127. — *Hitsónoklat* 9—17. — H. hallgatása 11. — H. ideje 12. — H. kezdete 9. — H. kialakulása 9. — H. napok 12. — H. talmudban 10. — Hittanárok 5. — *Hittan-díj* 82. — H. tananyag 89—95. — *Hittan tanítás* ellenőrzése 83. — H. óraszám 82. — Hittanítási jog a felekezeti nem a rabbié 82., 124. — H. iskolán kívül 79. — Hittan tanulás kötelező 81. — Hivatalos levelek elintézése 117. — Hoffer Ármín cikkei. — Hoffmann Dávid Cvi 23., 50., 80., 98. — Hollekreis 22. — Homiliák 10. — *Honvédlegénységnek* istentisztelet 68. — H. beszállsolása 125. Hozomány a keszubában 31. — hősi halottak 15. — Hősök napja 15.

I.

Iddó próféta 9. — Idős hívőkért évforduló ima 20. — Ifjúsági csoport 101. — Ifjúsági istentisztelet 79., 80. — Ifjúsági könyvtár 79., 81. — Ifjúsági körök 79., 81., 83. — Iktató beszéd 8. — Iktató könyv. 115. — Illetékek 28. — Illetékes anyakönyvvezető 106. — Imafordítás 86. — Imaismeret 86. — Imádság a temetőben 61. — Imré (És) Ás, (Eisenstadt Meier), Lember 1852, Ungvár 1864; 52. — Index 116. — Installáció 8. — Introdokció 10. — Ipari szakiskola 82. — Irrattár 116. — Irástejtegetés 9. — Irodalomtörténet 86. — Iskolai széder 79. — Iszerlesz Mózes 39. — Izraelita Egyetemes Gyűlés 5. — Izraelita tanulók ünnepnapjai 82. — Izsák és Rebeka eljegyzése 34.

J.

Jád 71. — Jahrzeit 20., 63., 69., 100. — Jákob b. Ásér 39. — Jakobsohn, Izrael (Berlin) 24. — Jaucér 21. — Jaum kippur kóton 17., 19., 21. — Jechiel Michl Józefs 39. — Jegyzőkönyvírás 27. — Jeggyűrű, ékkő 33. —

Jehosáfát 9. — Jeromos 11. — Jesiva 5., 78. — Jonathán targum 10. — Jicchok 21. — Jistábbách 21. — Jitró 16., 17. — Jóvom 28. — József, rabbi 11. — Jövedelmi adó 127. — Jubiléumok 20., 35., 100. — Juda Aszód 32. — Juda b. Barzilaj 6. — J'vomó 28.

K.

Kábbolász ponim 32. — Kábboló 70., 96., 118. — Kaddis di rábbánon 13., 15., — Kaddis l'iszhaddószó 61. — Kaddist a rabbi recitálja 20. — Kalla hónapjai 13. — Kartoték 20., 99., 116. — Kásrusz 96. — Katonai istentisztelet 68. — Kavicsok a síron 65. — Kauhén 23., 31., 32., 70. — Kauhenezs 22. — Kereseti adó 127. — Kerületi bíróság 128. — Keszef nivchor 14. — Keszuba 30., 35., és kk. — Képesítő irat 96. — Kétharmad többség 7. — Kiddsó di járchó 68. — Kiddus há-chaudes 68. — Kilencvennap várakozás 37. — Kinnausz 21. — Kinjon szudor 33. — Kirándulások 81. — Kisérni a tórát 18. — Kisgyertyák 22. — Kiszvu get l'isli 38. — Kivégzettek temetése 63. — Klein Ábrahám Cvi: B'érausz Ávróhom; 97. — Klein Mózes 37. — Klein Sámuel: Ossuan-, Grab-, Synagogen-Inschriften 65. — Kóbor Tamás 81. — Kohaniták ássák a sírt 70. — Kohn Zoltán 78., 79. Kol nidré 15., 18. — Koncentráció a hitoktatásban 78. — Konfirmáció 24. — Kongresszusi szabályok 5., 78., 83., 127. — Kongrua törvény 123. — Konzervgyárak rituális felügyelete 97. — Konskripciók 113. — Konzervatív rabbik jogforrása 6. — Koporsó 62. — Korbonausz 19. — Kórház látogatás 72., 100. — Kóser jelzés 96. — Koszoru esküvőnél 26. — Körömtisztítás a halottnál 59. — Kötelező várakozási idő 27. — Közegészségügyi bizottság 124. — Közigazgatási bizottság 6., 7., 104. — Közigazgatási végrehajtás 104. — Közismereti tárgyak 84. — Középiskolai hitoktatási tanterv 78. — K'rá szóton 70. — Külföldiek valláscseréje 121. — Különleges chalica esetek 52. — Különleges get esetek 38.

L.

Laikusok 19. — Lakodalmi étkezés 35. — Lakodalom 29. — Látogatási jelentés 86. — Leányavatás 24. — Leányujszülött 22. — Lelkész-rabbi 7. — Lelkészi előjogok 124. — Lelkészi kórpótlék 123. — Lelkészi lak 126. — Lelkigyakorlat 75., 80. — Lerner Méir, altonai rabbi 63. — Letartóztatottak könyvtára, lelkigondozása 75., 70. — Levelek cenzurája 75. — Levéltári bizonyítvány 114. — Lélekmegváltása 54. — Lévi 22., 31., 32. — Levijó 22. — Libánon, folyóirat 81. — Liturgia 10. — Löwinger Sámuel: Halotthamvasztás; 63. — Lublini sirok 65. — Lulov 19.;

M.

Máccó 17. — Máccó sütőde 97. — Machsor Vitry 10. — Maftir 24. — Magán betegpénztár 125. — Magánosok bőjtje 16. — Magánvizsgálat 82. — Magyar állampolgárság 6., 7. — Magyar imák 20. — Maharam Sik 27., 36., 63. — Majmuni 29., 98. — Malmok kóserozása 97. — Márogolesz Jakab: Széder ha-get; 39. — Marx Sándor: Évkönyv (Philadelfia 1927.); — Másodszor férjhez menő nő 34. — Mauredesz 38. — Március 15., 17. — Marx: Évkönyv; 11. — Mázkir 15., 19. — Meggyógyult gyermek milója 21. — Megillasz Táánisz 29., 64. — Megválasztási jegyzőkönyv 7. — Mehari Münz (Juda b. Eliezer Münz, Padua, 1461.) 16., 52. — Melácse 71. — Mendelssohn Mózes 61. — Menyasszonyi gyűrű 33. — Mezey Sándor 81. — Metsző (masgiach) 96., 97. — Mezuzá fölszegezés 100. — Mészárszék 96. — M'lám-méd l'hauil 23., 36. — Mi áddir 34. — Midrás 9., 10., 12., 16. — Michóél Krakkó 37. — Miló 21. — Minhág ben Jákob 18. — Minjon 21., 37. — Mis-

nojausz 64. — Modern község szokásai 20. — Móhélok 20. — Moralizáló tanítás 9. — Mordecháj ben Hillél 29., 66. — Morénu cím 32. — Moring 26., 31. — Mózes Hagiz rabbi 16. — Mumeresz 38. — Munkácsi Bernát 78. Muszáf 21.

N.

Náchámu 13., 18. — Náchém 64. — Nách'lász siv'ó (Sámuel b. Dávid Hálévi Toledo. Fürth 1724.) 36., 117. — Naude l'simchó 21. — Násznagy 34. — Neiló előimádkozása 18. — Nemleges bizonyítványok 27., 117. — Nevelői munka 85. — Névadás 21., 22. — Névátruházás 107. — Névösszehangolás 113. — Nichum ávélim 64. — Nigun 21., 24. — Nisszuin 35. — Nóda Bi'jhuda (Landau Ezékiel, Prága 1755) 38. — Női istentisztelet 67. — Női szónokok 11. — Növendékek szociális viszonya 79. — Nyilvános pályázat 6. — Nyugati hitközségek 18., 19., 20.

O, Ö.

Óhel Jákob 67. — Óholé Sém l. Ganzfried. — Okmánykiállítás jog 106. — Október hat 17. — Ómer számlálás 19. — Óneg Sábbát 67. — Óraegység 78. — Orthodox statutum 6. — Ózár Minhagim (Eisenstein) 18., 33. — Öngyilkosok temetése 62. — Örök mécses 77. — Ösgyűlés 7. — Összeolvadó betűk 37. — Öt sekel (pidjon) 22.

P.

Papi tanítás 9. — Pasztorális munka 74. — Patai József 81. — Péntek esti szónoklatok 12. — Péntek esti írásmagyarázat 67. — Perikopák 10. — Perlesz Félix 22. — Pészach 9, 16. — Philó 10. — Pirké di rabbi Eliezer 21., 35. — Piszche T' sívó 35., 43., 61. — Pohártörés 35. — Pólyafásli 22. — Pónim m' irausz (Eisenstadt Meir b. Izsák) Sulzbach 1733—1738; 35. — Pórosó, négy 13. — Postai feladókönyv 116. — Pót-keszuba 33., 34. — Próféta szakaszok 9., 10., 16. — Proselita 27., 31., 70., 118. — Peszichák 11. — Purim 12., 13., 21., 19.

R.

Rabbenu Gersom 36., 50. — Rabbenu Tam 36. — *Rabbi*-avatás 6. — R. döntésjoga 97. — R. fizetésének állandósága 123. — R. óhajára rendkívüli közgyűlés 130. — R. olvassa föl a Tórát 20. — R.-hivatal 114. — R.-iktatás 8. — R. jogi helyzete 122. — R. képzés 5. — R. munkaköre a szertartásoknál 20. — R.-választás 6. — R.-véglegesítés 7. — R. hadmentessége 124. — R. tanfelügyelői munkája 83. — Rabbiniikus keszuba 30. — Radó István 81. — R'dach (Dávid Korfu) 52. — Rámbám 25, 50., 65. — Rásban (Schück Salamon) 22. — Rásbó 65. — Raus Hásóno 21. — Rendkívüli istentisztelet 67. — Rendtartás 81. — Ritba (Jaum tauv b. Ávróhom: Chidusé há-Ritba) 52., 62. — Rituális felügyelet 96. — Rituális fürdő 70., 97. — Ruhabeszakítás 58.

S.

Sábbosz sívó 17. — Sábbosz hágodaul 13. — Sabuoth napja 24. — Sách 98. — Sáchárisz 21. — Sámson esküvője 29. — Sámuel ben Sila 59. — Saumeresz Jóvom 33. — Sauvóvim 13., 57. — Schächter Miksa 81. — Schönfeld S. (Ozár Jiszróél) 24. — Schück Salamon: T'suvausz Rásbán, Karcag 1900. I—III; 22. — Sechita 96. — Séni bászró 69. — Sidduchin 26. — Sinnuj ha-godaul 57. — Sirkőavatás 66. — Sirkőfelirat 65. — Sivó szombatja 13. — Siur előadás 13. — Siv'ó 35. — S'lausz ezré midausz 69. — S'loh (Horovitz, Jesáje: S'né luchausz há-b'risz) 11., 13. — Sófár 66. — Só-

gornő 28. — Sorozatos szónoklatok 12. — Sóvuausz 15., 18. — Spektor Elchánán 63. — Suró 61. — Sevát 13., 15.

Sz.

Szabó Adolf 78. — Szabolcsi Lajos 81. — Szavazatok kétharmada 7. — Szándok 21. — Szárazság idején 17. — Száz rabbi fölmentése 38. — Szefira 28., 29. — Székfoglaló beszéd 8. — Személyazonosság 37. — Szemichász Z'kénim 5. — Szemléltető oktatás 79. — Szertartástan 86. — Szerződő felek 124. — Széfer Mát'amim 13. — Széfer M'irász énájim 98. — Szidra tartalma 20. — Szidur Jáávec 18. — Szijjum 14., 16., 19. — Szimchász Taúró 15., 19. — Sz'lichausz 13. — Szófér 71. — Szófér Mózes 68. — Szóferim traktátus 10. — Szombat délutáni ifj. istentisztelet 17. — Szombati hitszónoklat 10., 12. — Szombati irás alól fölmentés 82. — Szombati mázkir 66. — Szoptatás ideje 27. — Szórvány 102. — Szökőév 13. — Szövegértelmezés 9. — Szülői sírok 63., 100. — Sz'udász micvó 12., 21., 35. — Szugjó 13. — Szukkausz 19. — Születés 20.

T.

Talmud rendszeres tanulása 14. — Talmud Tóra 71., 79. — Tananyagbeosztás 84. — Tanévmegnyitó és záró 17. — Tanfelügyelet 83. — Tanfolyam, bár micvó 25. — Tanítási egység 78., 86. — Tanítási vázlat 78., 86. — Tanmenet 78., 84. — Tauchécho 20. — Taurof 38. — Tábori lelkészet 68. — Temetés 59–61., 99. — Temetőavatás 69., 77. — Templomi előjogok 17. — Térfi Gyula: Magyar törvények gyűjteménye Bp. 1916. — Tévész tíz 29. — Tísó b'óv 19. — Tíz ige szombatja 13., 20. — Tóráirás 70. — Tóra-máppó 22. — Tórai keszuba 30. — Tóth László, Ribáry Géza: A zsidók egyenjogúsítására stb. Bp. 1939. — T'nóim 25., 26. — T'subasz Rásbán 22. — Tuposz 38.

U. Ű.

Újholdhirdetés 12. — Újoncok esküje 68. — Újszülött 20., 21. — Ungár Jóél: T'suvász Riva, Bp. 1924. — Un'száne taukef 18. — Utólagos anyakönyvelés 110. — Ünnepi hitszónoklat 15. — Ű. levél 101. — Ű. sátor 15. — Ű. üzenetek 101. — Ű. szünetek 82. — Űrlapok 117.

V.

Vallás szabad gyakorlata 120. — Vallásos döntések 97. — V.- énekek 86. — Vallásváltoztatás 111., 115., 118. — Vágóhid 96. — Válás (egyházi, házassági) 36–49. — V.- anyakönyv 115. — Válási bizonyítvány 27. — Válólevél (get) 26., 36. — Válóok 36. — Vegyes házasságok 22. — Végleges alkalmaztatás 7. — Választási jegyzőkönyv 7.

W.

Wachnacht 22. — Wolf Lion: Universal—Agende, Berlin 1891. — Wormszi rabbigyűlés 36.

Z.

Zarándok ünnep 21. — Zászlóavatás 77. — Z'chaur b'risz 18. — Zécher P'chorbán 25. — Zichron Juda (Grünwald Juda) 23. — Zikkuj get 38. — Zochaur 17., 21. — Zsidó anya 22. — Zsidó könyvek 100. — Zsidó tanoncok 100. — Zsidó történet 86. — Zsidó törvény 113. — Zsidó vallás jelvényei 24. — Zsinagógai énekek 79. — Zsoldos Jenő 81.

TARTALOM.

	Oldal
Bevezetés	4
I. Ki lehet rabbi?	5—8
<p style="margin-left: 2em;">A rabbiképzésről 5. — A Rabbiképző Intézet jogforrása 5. — A konzervatív rabbik jogforrása 6. — Rabbiavatás 6. — A rabbi- székek betöltéséről, választásról, közigazgatási jóváhagyásról 6. — Rabbi beiktatás 8. —</p>	
II. A rabbi templomi munkaköre	9—20
<p style="margin-left: 2em;">A rabbi hitszónoki munkaköre. Hitszónoklás 9. — A hitszó- noklatok ideje 12. — Hitszónoklati napok: Szombati hitszónok- latok 12. — Ünnepi hitszónoklatok 15. — Kiemelkedő hétköz- napok hitszónoklatai 17. — A rabbit illető templomi előjogok 17.</p>	
III. A rabbi munkaköre a szertartásoknál	20—55
<p style="margin-left: 2em;">Születés 20. — Az elsőszülött kiváltása 22. — Bár micvó 23. — Leányavatás 24. — Eljegyzés 25. — Házasságkötés 26. — Házasságkötési akadályok 26. — Az esküvők ideje 28. — Az esküvői nap böjtjéről 29. — A keszuba kiállításáról 30. — Tórai keszuba 30 — Rabbiniikus keszuba 31. — A házasság- kötést megelőző szabályok 32. — Pót-keszubák 33 — A házas- ságkötési szertartás sorrendje 34. — Házassági évfordulók 35. — Egyházi válás 35. — A get írása 38. — Különösebb get esetek 38. — Felmentések Rabbenu Gersom rendelkezése alól 38. — <i>Házasságfelbontás</i> 39—49. — A chalica szertartás 50. — Külön- leges chalica esetek 52. — Az aguna-védelem fejlődése 53.</p>	
IV. A rabbi munkaköre az élet megpróbáltatásaiban	56—66
<p style="margin-left: 2em;">Betegek látogatása 56. — Imádkozás a betegért 56. — A hal- doklóknál 57. — A táháró 58. — A temetési szertartás 59—61. — A temetés körüli szokások és eljárások 61. — Öngyilkosok temetése 62. — Exhumálásról 62. — Halotthamvasztás 63. — Kegyeleti szokások 63. — Sz'udász hávóróó 63. — Sirkőfelirat— sirkőavatás 65.</p>	
V. Alkalmi istentiszteletek és szertartások	67—77
<p style="margin-left: 2em;">Női istentiszteletek 67. — Péntek esti írásmagyarázat 67. — Oneg Sabbath 67. — Birkász há-l'vónó 67. — Birkász há- chámmó 68. — Katonai istentiszteletek 68. — Tábori lelkészet 68. — Házavatás rituálé-renjde 69. Temetőavatás 69. — Proseliták befogadása 70. — Tóraavatás 70. — Kórházi lelkész- kedés 72. — Letartóztatottak lelkigondozása 75. — Zászlóavatás - 77. — Templomavatás 77.</p>	
VI. A hitoktatás	77—96
<p style="margin-left: 2em;">A hitoktatás 77. — A hitoktatásra vonatkozó fontosabb ren- delkezések 81. — A hittanítás ellenőrzése 83. — Rabbik tanfelügyelői munkája 83. — A magyarországi izr. vallásoktatás egyetemes tanterve 89.</p>	

	Oldal
VII. A rabbi munkaköre a rituális felügyeletnél	96—98
Rituális felügyelet 96. — A vallásos döntésekről 97.	
VIII. A rabbi munkaköre a vallási belmisszió terén	99—102
Vallásmélyítő munkálkodás 99. — Ifjúsági csoport 101. — Ünnepi üzenetek 101. — Hitközségi könyvtár szervezése 101. — Fiókhitközségek gondozása 102.	
IX. Felekezeti anyakönyvvezetés	102—114
Az 1,924/1885. sz. miniszteri rendelet. (Az állami anyakönyv- vezetés <i>előtti</i> anyakönyvvezetés jogszabályai.) 102. — A fele- kezetek (közhatóságilag érvényes) anyakönyvvezetésének meg- szüntetéséről 106. — A 35.501/1895. sz. miniszteri rendelet. (A felekezetek őrzik és kezelik az 1895-ig vezetett anyakönyveket) 106. — Anyakönyvek vezetése szabályainak kiegészítése 108. — Utólagos anyakönyvvezetés szabályai 110. — Vallásváltoztatást tanúsító irat bélyegkötelezettségéről 111. — Vallásváltoztatások bejegyzése 111. — Azonosítási eljárás 112. A konskriptiókról 113.	
X. A rabbi hivatal irodai munkája	114—121.
Hivatalos helyiség, hivatalos órák, könyvek vezetése 114. — Az anyakönyvek 114. — A válások anyakönyve 115. — A vallás- változtatások anyakönyve 115. — Iktatókönyv 115. — Postakönyv. Index. Kartoték. Irrattár 116. — Űrlapok 117. — Hivatalos át- iratok elintézése 117. — Vallásváltoztatásokról 118. — Az 1868-iki LIII. t.c.-. 119. — Törvénycikk a vallás szabad gyakorlatáról 120. — A gyermekek vallásáról 120. — Áttéréseknél „illetékes“ lel- készi hivatal 121.	
XI. A rabbi jogi helyzete	122—130
Jogi helyzet 122. — Lelkészi előjogok 124. — Betegsegélyző- biztosítás — nyugdíj 125. — Felekezeti szervezet 125. — Adó- ügyek 126. — A kongresszusi szabályzatoknak a rabbikra vo- natkozó rendelkezései 127.	
Szerződéstervezet (Dijlevél)	130 - 133
A rabbi hatáskörére, hivatali állására vonatkozó fontosabb törvé- nyek, rendeletek és döntvények felsorolása	133
Név és tárgymutató	137—142
Tartalom	143—144